

**KAPOSVÁRI EGYETEM
MŰVÉSZETI KAR, KAPOSVÁR**

**Tudományos és művészeti diákköri munkák
a Kaposvári Egyetem Művészeti Karán
a 2009/2010 és a 2010/2011-es tanévben**

**A KARI TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI DIÁKKÖRI KONFERENCIÁN
BEMUTATOTT DOLGOZATOK ÉS ALKOTÁSOK**

A konferenciák megrendezését és a kiadvány elkészítését
a TÁMOP-4.2.3-08/1-2009-0016-os azonosító számú
„A Kaposvári Egyetem tudásbázisának innovatív hasznosítása a kutatói bázis utánpótlása,
valamint a hazai mezőgazdaság és élelmiszeripar fejlesztése érdekében”
című projekt támogatta.

Szerkesztette:
SIMONNÉ DR. PALLÓS PIROSKA
egyetemi docens
a Kari TDT elnöke

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 438 438

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A photograph of a person with long hair, wearing a black tank top, sitting cross-legged in a grassy field. The person is facing away from the camera, looking towards a dense line of trees in the background. The sky is blue with some clouds. The text "Identity in the land . Identitas a tajban" is overlaid on the right side of the image.

Identity in the land . Identitas a tajban

Alpern Bernadett Anna
Budapest, 1987

Elerhetosegek:

tel: 0036202100995
00447746470253

E mail: alpern.bernadett@gmail.com

Muveszeti tanulmányok:

2008- osz Vraa hojskole, Denmark

2006- Kaposvari Egyetem Muveszeti Foiskolai Kar- fotoreporter es kepszerkeszto szak

2002- 2006 Brody imre Gimnazium- Muveszeti osztaly

Szakmai tevekenysegek, kiallitasok

2009- Dunaujvarosi Biennale (Dunaujvaros, Hungary)- Szivacs galeria

2008- Cafe Zacc (Pecs, Hungary) - fotoreporter es kepszerkeszto szakos hallgatok csoportos kiallitasa

2007- Csokonai Galeria (Kaposvar, Hungary) - "Koros korul" c. csoportos kiallitas

2006- Iparmuveszeti Muzeum (Budapest, Hungary) - OKTV dontobe jutottak kiallitasa

Nyelvismeret:

Angol tarsalgasi szint

Dijak, elismeresek:

2009- OMDK fotografia1 kategoria 3. helyezet

2006- rajz es vizualis kultura OKTV, 14. helyezet

Alpern Bernadett Anna
Budapest, 1987

Contacts:

tel: 0036202100995
00447746470253

E mail: alpern.bernadett@gmail.com

Artist education:

2008 autumn- Vraa Hojskole (Denmark)

2006- University of Kaposvár Faculty of Arts - branch/field of press photography and editor

2002- 2006 Brody Imre secondary school- art class

Exhibition and Achievements in art

2009- Biennale Festival in Dunaujvaros- Szivacs gallery (Dunaujvaros, Hungary)

2008: Café Zacc (Pécs, Hungary) collective exhibition of press photogrephy and editor students

2007: Csokonai Gallery(Kaposvar, Hungary) - group exhibition with the title "Körös körül"

2006: Museum of Applied Arts (Budapest, Hungary) exhibition of the NSSC finalists

Language knowledge:

English-advanced

Rewards, acknowledgements:

2009: OMDK photography first category, 3. position

2006: visual arts NSSC, 14. position

OKTV: National Secondary Schools Competition (NSSC)

Tajnak tekintem az engem körül vevo dolgokat.
Tajnak tekintem a lelkeket, mint saját belso taj.

Identitasom a tajban= saját magam kivetitese a tajba

Minden kepen ott vagyok. Minden kepen en
vagyok a foszereplo meg akkor is ha nem vagyok ott.

I feel the landscape is all around me. If I look
at my soul, I'm able to see land inside myself.

So my identity in the land = The expression of myself in there

I am on all the pictures. On every picture I'm
the protagonist as well, even if I'm not on there.

2009 júliusában egy hét alatt kellett döntést hoznom, hogy elhagyok mindenkit és mindent ami fontos. Egy idegen országba jöttem, egy idegen földrészre, egyedül, nyelvtudás nélkül.

Identitas a tajban= Saját magam megtalálása Angliában

In June I had a week to decide to leave everybody and everything that is important to me. I came alone to this foreign country, without any language skills. These pictures tell a story about that.

Identity in the land = I find myself in England

Identitas # 1

Tudatosan megélt élmény, kialakulása a társas valósággal történő kölcsönhatás során történik.

Osszetevoei: nemi, etnikai, nemzeti, családi kulturális, foglalkozási, stb..., azonosságtudat.

Identitas # 2

Két tárgy, fogalom, irányzat egyezése, lényegi egyformasága. Az a logikai törvény miszerint minden fogalomnak adott időben és vonatkoztatásban önmagával azonosnak kell lennie. Az önmagunkkal való azonosság vagy valamely csoporttal való azonosulás érzése, élménye.

The collective aspect of the set of characteristics by which a thing is definitively recognizable or known: "If the broadcast group is the financial guts of the company, the news division is its public identity" (Bill Powell).

The set of behavioral or personal characteristics by which an individual is recognizable as a member of a group.

The quality or condition of being the same as something else.

The distinct personality of an individual regarded as a persisting entity; individuality.

Information, such as an identification number, used to establish or prove a person's individuality, as in providing access to a credit account.

Mathematics.

1. An equation that is satisfied by any number that replaces the letter for which the equation is defined.

2. Identity element.

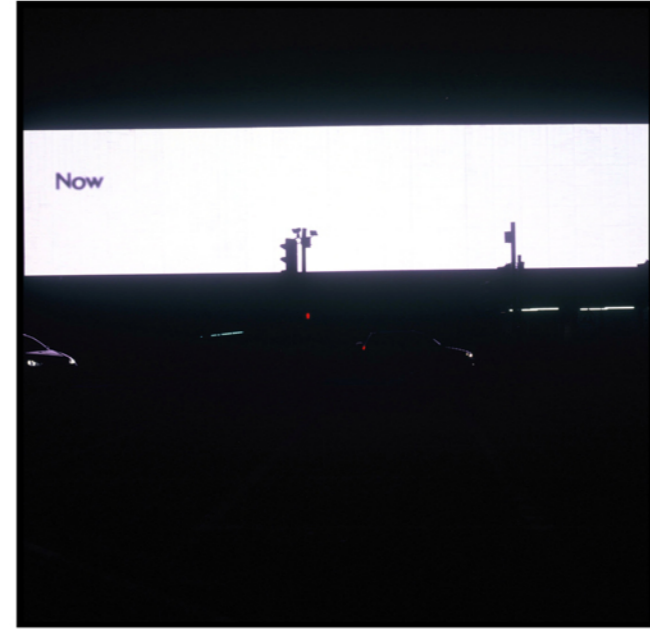

OMDK 2011

Far away from England

Kaposvári Egyetem Művészeti Kar- fotóriporter és képszerkesztő szak
Alpern Bernadett Anna

Dover, UK 2010

Dover, UK 2010

Calais, France 2010

Dover, UK 2010

Balogh Orsolya

Meditáció Aristophanes Lysistrate című szatírájához

A Kaposvári Egyetem, alkalmazott látványtervező szakos hallgatója vagyok. Egyik órán a feladatunk egy görög darab tervezése volt. Én Aristophanes Lysistrate című szatírájához kaptam. Ezért számomra kézenfekvő volt az, hogy az OMDK-ra készülők munkám ehhez valami módon kapcsolódni fog.

A tervezést kutatómunka, a témához kapcsolódó irodalom, elméleti anyagok, vázlatok, szakdolgozatok, elemzések olvasása, hangulati vázlatok készítése előzte meg. Aztán magam elemeztem a művet megpróbáltam megérteni és új gondolatokkal megtölteni, természetesen, úgy, hogy a mondanivaló ne sérüljön, mégis megállja a helyét napjainkban is. Hiszen más jelentéssel bírt a mű, mást sugallt, más problémákat feszegetett, és legfőképp más volt az ókori emberek virtusa, az antik felfogás, mint a mai.

Aristophanes szatíráját Kr. e. 432-ben írta. A központi téma a Peloponnészoszi háború. Ugyancsak hangsúlyosan szerepel benne a napjainkra is oly jellemző téma, a nemek harca.

A történet röviden: a spártai illetve az athéni nők szövetséget kötnek, Lysistrate vezetésével. Elhatározták, addig nem engedik férjeiket magukhoz közel, míg a háborúnak végét nem vetnek. Az okos nők csellel túljárnak az erősebbik nem eszén, célt érnek, véget vetnek az ellenségeskedésnek, így a békekötést követően otthon vívnak nagy csatákat.

Elgondolkodtatott a főszereplő karaktere. Szerettem volna magam előtt látni azt a karakán nőt (bár a neme koránt sem biztos, mivel többször emlegetik Lysistratoszként, a név pedig ilyen formában férfira utal) egyéniséget, aki ilyen furcsa módon szólal fel, és egy butácska fogással, ami az ember eredendő ösztönéből fakad, esendővé válik. A kulcsszó, a szerelem. (A nők ügye eleve elrendelten sikeresnek ígérkezik.)

A leginkább Lysistrate jelleme foglalkoztatott, az a megfoghatatlanság, az a bugyuta egység, amitől egészsé válik. Ez egyfajta androgüinitás (transzszexualitás), mely korunkban kevésbé elfogadott, de nagyon is jelen van

Ekkor született meg, azaz ötletem, hogy elkészítem az én Lysistratemat. Ebben konzulensem Gyarmathy Ágnes és szaktanárom Selmeczi György volt segítségemre.

Vázlatokat, karakter rajzokat készítettem, amelyek közelebb vittek a megoldáshoz. Aztán elkezdődhetett a feladat gyakorlati része, a kivitelezés.

Iskolánk éppen ekkor rendelt, több kiselejtezett kirakati próbababát, melyek közül egyet a rendelkezésemre bocsátottak. Kialakult bennem egy konkrét elképzelés, egy koncepció, ami egyesítette magában a mai és az antik hagyományokat.

Konzulensem figyelmembe ajánlotta a Pozsonyi Színművészeti Egyetemen tanító Jozef Ciller professzor munkáit. Ezáltal hatalmas ismeretanyaggal gazdagodtam, ami a papír megmunkálását illeti. Hiszen a fenn említett művész csodálatos ruhákat készít papírból és nem csupán egyetemi előadóként, működik, a Pozsonyi Színművészeti Egyetem látványtervező tanszékének vezetője és konzulensem mestere is egyben.

Ezen benyomások hatására döntöttem el végleg: papírból készítem el az én életnagyságú háromdimenziós Lysistrate hangulat szobromat.

A mű leírása

Március közepén láttam hozzá a már meglévő gondolatok formába öntésének.

Az első lépés az volt, hogy a próbababáról levettem a negatív papírmásé mintát testrészenként felezve. Itt figyelembe kellett vennem a tapéтарasztó 24 órás száradási idejét, valamint a hagyományos A4-es írógéppapír szálainak irányát. Ezután a darabok hibáinak javítása, majd építkezési habbal való kitöltése következett. A szigetelőanyag száradása után az egyes részek összeillesztése történt meg, ehhez ragasztószalagot is használtam, mivel a tapéтарasztó, tulajdonságából adódóan, nem képes megtartani az elemek súlyát. Fönről haladtam lefelé, tehát a fej, mellkas, törzs vonalának kialakítása után egy viszonylag masszív vázat kaptam, ami a talajhoz jól rögzült, így az egyes részek további megmunkálása és a részek egészé tétele már zökkenőmentesen ment. Kisebb problémáim akkor adódtak, amikor a karok rögzítéséhez és megfelelő pózba állításához érkeztem. Ehhez ismételen kötőhabot kellett alkalmaznom és a figura helyes tartása, valamint megfelelő merevsége miatt a váll és a karok teljes hosszában egy vízszintes helyzetű faléct helyeztem el. A következő gond akkor adódott, amikor a lábak rögzítéséhez értem. Mivel az alapforma, testhelyzetét illetően, kontrapoztban áll, ami ellentéteken alapuló egyensúlyi helyzet, magánál a műanyag bábunál megoldható a fémvázas rögzítés a támaszkodó lábnál. A papír még a kitöltő agyag használata után sem lenne alkalmas ilyen vagy ehhez hasonló kötési, rögzítési módnak ellenállni. Talán ez okozott az egész munkafolyamatban a legnagyobb fejtörést. Minden esetre úgy döntöttem, hogy a lábak felhelyezése után kikérem édesapám véleményét, mivel az ő foglalkozása géplakatos. Terveztem egy olyan fémtalpat, ami a mozdulatot segíti és tartást is ad a munkámnak. A fémtalp elkészítésében teljes egészében édesapámra hagyatkoztam. Ezt a talpat ismételen purhabbal rögzítettem.

Miután a baba állt, elkezdődhetett az a művészi kivitelezés, ami alapján Lysistratévá válhatott. Meghagytam a tipikus próbababa karakterű arcformát, amivel a technika és a forma profán mivoltát hangsúlyoztam. A technikánál azért, mert a papírt úgy alkalmaztam és úgy munkáltam meg, hogy annak márvány hatása legyen, vagy legalábbis az antik római szobrok gipszmásolatainak hatását idézze. A formánál pedig a tipikus női ideál esetlenségét kihasználva egy kirakati bábu adottságaival, de egyfajta antik megjelenítéssel fejeztem ki. Természetesen az egyes testrészek arányát megváltoztattam úgy, hogy azok a mondanivalóm szolgálatába álljanak. Így növeltem a koponya térfogatát, a mellék méretét, a csípő és a derék szélességét, illetve kisebbre vettem a váll, a karok és a kézfejek arányát.

Egy messzi távolba tekintő női alak jött létre kifejezetten nőies vonásokkal, fonatos hajjal, mely az arc jobb oldalának vonalában a bőrből kilépve egy csuklyaformává válik. A bal kézen is végigfut egy hasonlóforma mely szintén ruharedő, de hangsúlyozom bőségszarura emlékeztető jellegét. A lábak már nem látszódnak, itt szoknyaszerű gazdagon redőzött faktúra jelenik meg. Ezen elem kialakítása történt meg a legkésőbb. Hullámkartont rögzítettem a lábak vonalán át a földhöz, ragasztószalaggal ideiglenesen rögzítve, s ezt a részt is kötőhabbal telítettem. Ezáltal nyerte el végleges tartását és statikusságát. Mivel Lysistrate nem csupán egy nő, de az elemi erők, a fennkölt heroikusság és az instabilitás is

jellemző rá, úgy gondoltam ezt is ki kell fejeznem valahogyan. Nem szerettem volna, ha a gondolataim és ez által a produktum közhelyessé vált volna. Lysistrate szabad lehetne, szárnyalhatna, de valami furcsa erő végérvényesen a földhöz láncolja, kiteljesedésre, mely önmagából fakad, nincs lehetősége. Ezt maga a drámaíró is kimondja, mivel a szatírajáték egyik kulcsjelenetében, ahol a párok ismételten egyesülnek, a főhős egyedül marad. Ezt a kontraszt helyzetet és a lapocka fölött kezdődő ruharedőszerű szárnykezdeménnyel jelzem, melyek olyan kötél motívumban végződnek, mely lehetőséget teremt arra, hogy megmutassam a redők plasztikusságát

Összegzés:

Aristophanes a nagy görög komédiaíró maradandót alkotott. Fontos visszanyúlni úgy a régi értékekhez, hogy a szellemi mag kiüresedése nélkül, újat létrehozva alkossunk maradandót, egyedit. Célom az volt: előtérbe helyezni a mait és nem elvetni a hagyományt. A színházi látványtervezésben nagyon fontos a jellemábrázolás, a karakterek stílusos megragadása. Gyakorlatilag ezzel a munkámmal is ezt hirdetem, de itt nem egy személyről és a ruhájáról, hanem a ruha és a test harmóniájáról van szó.

Végezetül köszönetem szeretném kifejezni mindazoknak a kik segítségével elkészülhetett ez a hangulat plasztika.

Balogh Orsolya

Tervek egy fiktív darabhoz

Geresdi Zsófia

Kaposvári Egyetem, Művészeti Kar
Alkalmazott látványtervező, III. évfolyam

Molnár Zsuzsa, a Szegedi Nemzeti Színház scenikusa

Harmadik éve tanulok alkalmazott látványtervezőnek, a szakmai tervezési feladatok megoldása közben igyekszem minél jobban megismerni a tervezés folyamatát, beleásni magamat, nemcsak végigélni, de meg is érteni, hogyan épül fel egy színházi alkotás, hogyan történik a forma- és tartalomközvetítés az egyes színművek tükrében, és hogyan lesz végül látható és átélhető a végeredmény, a látvány a közönség számára.

Ez vezérelt arra is, hogy jelentkezzek az Országos Művészeti Diákköri Konferenciára 'Tervek egy fiktív darabhoz' című pályamunkámmal. Szeretnék minden lehetőséget megragadni, hogy minél jobban megérthessem az ember és a színház kapcsolatát, és meglátásaimat mások elé is tárhassam. Pályamunkám lényege egy installáció felállítása, melynek szereplői a hétköznapi emberek egy hétköznapi helyzetben – szabadtéren, utcán, vagy egy bevásárló központban. De úgy jelennek meg, mint jellegzetes karakterek – archetípusok – felöltözve, akár egy színdarabból is előléphetnének, ami bármikor íródhat akár az utcán is, az élet díszletei között - ezáltal egy színházi előadás, egy fiktív, nem megírt, addig nem is létező színdarab - szereplőivé válnak, és válhatunk mi is, ha közöttük elsétálunk, vagy ha szerepeiket magunkra vesszük.

A munkafolyamatot hosszas beszélgetésekkel kezdtem a mestertanárommal, valamint inspirációkat kerestem a kiválasztott témához a művészetben és a színháztörténetben. Nagyon kifejezőnek találtam Schaár Erzsébet Utca (1974) című művét, valamint a pop-art több nagy alakjának alkotásait, melyekben mély társadalomkritikát fogalmaznak meg az elidegenedő, eláltalánosodó emberrel szemben, aki alkalmazkodik a fogyasztói kultúrához és annak jellegzetes karaktereit, jelmezeit aggatja magára. Ilyen például Duane Hanson Supermarket Lady (1969) című leleplező műve, mely szinte karikatúraszerűen kifigurázva, ugyanakkor nagyon naturálisan ábrázolja az elanyagiasodott embert. De ugyanígy kapcsolódónak találtam a commedia dell'arte típus-hőseit, vagy az ókori görög színházművészetet, mely szintén az archetípusokra épül, maszkjaikkal hűen meg tudták jeleníteni az ősi alapjellemeket, melyekre mély, végzetes drámáik is épültek. Maszkok, jelmezek, jellemekek – ezeket mind fel, le lehet venni, cserélhetőek, de talán éppen abból a tulajdonságból fakad örök érvényű igazságuk, hogy nem statikus sémák, hanem dinamikus tényezők.

Vagy gondoljunk csak a népmesék, mítoszok szereplőire, a gyönyörű hercegnőre, a fényes páncélú lovagra, a gonosz boszorkára, vagy a segítő tündérré. Ezek mind az emberi lét magjából fakadnak, esszenciális módon mutatják meg fényes vagy sötét oldalunkat, pozitív és negatív tulajdonságainkat. Olyan jellemtípusok tehát ezek is, mint amelyekről fentebb írtam – kivétel nélkül minden emberben megtalálhatóak.

Megpróbáltam tehát a kultúra változatos és legkülönbözőbb területein megkeresni és megjeleníteni ezeket a típusokat – perszónákat -, melyek hosszú idő óta nem változnak, vagy csak részleteikben, és állandóan jelen vannak az emberiség egyetemes tudatában.

Ekkor további inspirációért már nem a művészettörténet, hanem az élet konkrétumai felé fordultam – kiültem utcára, parkokra, vasútállomásra és buszpályaudvarra, és rengeteg gyors vázlatot, kroit készítettem tussal és akvarellel. Igyekeztem frissen, priméren megragadni az emberi jellemzőket, mozdulatokat, színeket, a külsőn keresztül a belső jellemet, és ennek a kettőnek a kapcsolatát. Hogyan hatnak egymásra? Megpróbáltam minden előttem elmenő alakot, figurát, jelmezes színészként színdarabba képzelni, és mindegyiknél gond nélkül sikerült. Ahogy Jaques is kimondja, Shakespeare *Ahogy tetszik* című drámájában:

„Színház az egész világ. És színész benne minden férfi és nő: Fellép s lelép: s mindenkit sok szerep vár Életében...”

Vázlataimból kiindulva készítettem el első nagyobb, színes terveimet. Ezeknek a kroitoknak a friss vázlatosságát szerettem volna megtartani mind a színes tervek, mind a végleges alkotások elkészítésekor, hiszen egy emberi karakter soha nem lehet igazán befejezett, természeténél fogva mindig alakítható, változtatható. Beszkenneltem néhány kroit, felnagyítottam egy-egy részletüket, s családtagjaimról, barátaimról fotózott portrékat helyeztem beléjük, így adva nekik egyéniséget. A következő mozzanat az volt, hogy elneveztem őket: a Lány, a Fiú, az Anya, az Ügyvéd, a Tanár, a Koldus. Olyan megnevezések ezek, melyek bármilyen drámában előfordulhatnak szereplőként, de mégsem címkék, inkább általános, egyetemes minták, kapaszkodók, lépcsőfokok, melyeknek legtöbbjét felfedezhetjük önmagunkban életünk során.

Különös a párhuzam a személy, az egyéniség és az általa viselt maszk, álarc között. A latin „persona” szó egyszerre jelenti mindkettőt, s ez a kettős jelentés jelzi, mennyire maszkírozott az emberi létezés, mennyire elmenekül ezeknek a mintáknak, tipikus jellemeknek a fedezékébe. Az álarc mögött rejtőző személy talán éppen maszkjainak felmutatásával, levételével leplezi le magát.

Vázlat a Fiúhoz

A legnagyobb problémát a legjellegzetesebb ruhadarabok megtalálása, elkészítése, a célnak megfelelő átalakítása, megdolgozása jelentette. Hiszen pályamunkám kísérlet is egyben, mellyel elsősorban azt akartam kipróbálni, hol lehet a határ, honnantól és mitől válik tipikussá, általánossá egy emberi karakter, és hogy ebben milyen szerepe lehet a külsőségeknek – a ruha, a színházi jelmez elemeinek. Próbáltam méríteni tapasztalataimból, főleg jelmeztervezéssel kapcsolatos tanulmányaimból. Meg kellett tanulnom nyitott szemmel járni, megfigyelni pontosan, részleteiben is a környezetemet, és ebből rengeteget tanultam. Hosszasan válogattam, próbálkoztam a ruhákkal, mielőtt egy olyan szintre tudtam vinni a karaktereket, melyekkel már elégedett voltam.

Az installáció embertől kicsit nagyobb bábukból áll, melyek leginkább a kirakatbábukra hasonlíthatnak. Alapelemeiket falemezből és kartonpapírból, felső végtagjaikat gipszes gézből készítettem, drót segítségével rögzítettem és biztosítottam minimális szintű hajlékonyságot. Fentebb írtam, hogy végig meg akartam tartani azt a vázlatosságot, mely a krokijaimban, előtanulmányaimban is megtalálható, ezért hagytam, hogy itt-ott elővillanjon a gipsz és a karton találkozása, vagy maga a papír, a felgyúrt ruha alól. Hiszen az ember sem lehet soha teljesen befejezett, különböző szerepeket játszik el, tehát képesnek kell lennie levetkőzni az egyiket, és felvenni egy másikat.

Át kellett azt is gondolnom, hogyan prezentáljam az elkészült bábukat. Többféle lehetőséget is számba vettem, vázlatokat készítettem hozzájuk, olyan kérdésekre keresve a választ, mint: hogyan befolyásolja a tér, a környezet az ember gondolkodásmódját és hogyan alakítják át a hozzá kapcsolódó képzetek a bennük mozgó embert? Mennyiben leszünk más emberek, ha egy zsúfolt plázában vásárolunk, vagy ha az utcán sétálunk? Mennyiben változik meg maga a karakter, ha egyszerűen magunk mögött hagyjuk és szögre akasztjuk a gardróbban? Mennyiben más a dramaturgiai színezete egy konkrétabb térnek, és mennyiben lesz más a hatás, ha szimbolikusan helyezem egymás mellé a bábukat? Vállfára vagy körhintára?

Ahogy vázlatoltam, gondolkodtam, rájöttem, ha máshova helyezem őket, máshogyan, más üzenetet fognak sugallni – ekkora ereje van a kontextusnak. Valamint számba kellett vennem azt a gyakorlati szempontot is, hogyan tudom a lehető legjobban technikailag megoldani a szállítást, a mozgatást, ehhez mérten kellett tehát elterveznem a bábuk összerakását, felállítását. A befotózást sajnos az időjárás is kedvezőtlenül befolyásolta, így végül csak egy helyszínen tudtam kipróbálni, megnézni a bábuk hatását.

Úgy érzem, itt még nincs vége a munkafolyamatnak, nagyon sokáig tudnék még ezzel a problémakörrel foglalkozni, és azt hiszem, fogok is. Ezek a bábuk tehát tervek lettek egy fiktív darabhoz, szereplők tervei, melyeket jellegzetes típusokból indítottam ki és formáltam tovább, és ez is a lényegük, hogy ezt a folyamatot bemutassák.

Méhemnek gyümölcse

Gombos Zsófia

Kaposvári Egyetem Művészeti Kar
Képi ábrázolás szak II. évfolyam

Mátis Rita művésztanár

„... áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse...”¹

Így szól az ima részlet, amely az Újszövetségben elhangzó fogantatás történetre utal, amikor is Gábrriel arkangyal közli a hírt Szűz Máriával Jézus fogantatásáról. Ezen felemelő jelenet a művészetek számos területén megannyi formában öltött alakot. Mária személye ikonként tűnik fel a Nő számára, erőt sugároz, belülről fakadó melegséget áraszt. De hihetünk-e ennek a „kreált” kánonnak, rejtélyesnek és távolinak érezzük, elviselhetetlen könnyedséggel nehezedik ránk tisztasága. Szürreális érzelmek vihara tombol bennünk, várhatjuk-e a megértést? Az igazi Mária arca hol talál ránk, vagy valójában minden nőben ott él egy Mária, aki várja a megfogantatást.

Sandro Botticelli: Angyali üdvözet, 1480, freskó

Munkám témájaként egy egyre jobban kiteljesedő társadalmi probléma megfogalmazását választottam. Kiindulópontja az ember ösztöneinek hiányossága², melynek erősödése leginkább a fejlett és közepesen fejlett országokban vált

¹ Angyali üdvözet, Szent Lukács evangéliuma

² Tinbergen, Nico: Az ösztönről, Bp. Gondolat 1976

megfigyelhetővé. Tehát feltehető a kérdés, vajon milyen mértékben vesz részt megváltozott életvitelünk ösztöneink fokozódó halványulásában.

Mayr szerint „a környezet az egyik legfontosabb evolúciós tényező”. Az ember hajlamos a kívülről rá irányuló elvárások sokaságával való megfelelés kielégítésére, persze képességeihez mérten. Elgondolkodtató, hogy tulajdonképpen ki vagy mi is az, ami megszabja belső világunk jellegét, individuumunkat. Kiszolgáltatottságunk a fogyasztótársadalom ragadozóivá alakít át. Álarcot öltünk a munkahelyen, a közértben, a tömegközlekedési eszközökön stb. ... De változtathat ez a lényegen? Öncsalás áldozatai leszünk. Lehetünk képesek-e még önvallomásra? Vagy a mindennapi életben kialakult konvenciók annyira belénk ivódtak már, hogy csak nagy nehézségek árán tudunk átlépni felettük.

Ezekből az elfojtott emberi ösztönökből kiragadva egyet fogalmaztam meg, a számomra egyik legizgalmasabb kérdést, a várandósság előtti állapotot. Persze nincs helye általánosításnak, ez egyénenként változhat.

Minden élőlény rendelkezik a szaporodási ösztön tulajdonságával. Embereknél ez kibővül a szülői ösztönnel, amely az előző alösztöne. Itt szeretném leszűkíteni a vizsgálódás körtét a nő szempontjára. Mikor is lelkileg és testileg egyaránt éretté válik egy gyermek kihordására. Megfogalmazódik benne egyfajta vágyakozás, amit titok leng körül. Átírja az eddig élt élet szabályait, átváltozáson megy keresztül. Elképzei, ahogy egy életet hord a szíve alatt, táplálja, óvja. De ez nem mindig ilyen egyszerű, hiszen bizonyos mértékben függésben vagyunk környezetünkkel, ami kialakíthat bennünk egy negatív visszacsatolást testünk felé. Munkahelyi problémák, nem megfelelő családi állapot, és még folytathatnánk a sort. Azonban a gondolatok szférájában mégis megfogant „valami”.

Ezen belsőkonfliktus tárgyának körvonalazódását vittem vizuális síkra. Mindehhez egy olyan formát kerestem, amelyben fellelhetők azok a nélkülözhetetlen elemek, amelyek lényegesek egy magzat kihordásához. Nemcsak a fizikai funkciók megjelenítése volt a célom, hanem egy belső világ megteremtése is. Mivel ezek az érzelmek a természetből fakadóak, ezért egy organikus hasonlatra, a vadgesztenyére esett a választásom. Maga a

forma tulajdonképpen egy szimbólumot képez, mondhatni allegorikus képét a magzatnak és elhelyezkedésének. Tulajdonképpen ezzel párhuzamban fejeződnek ki az ezzel kapcsolatos örömteli és egyben kétségbeejtő érzelmek

A külső védelmet a tok felszínének megvastagodott része, a tüskék páncélszerű elhelyezkedése fejezi ki. A burok puha érzetű, magába öleli a termést, vagyis a „magzatot”. Alul kirajzolódik a záródó méhszáj, ami a feminin jelleget hangsúlyozza. A termést atmoszférikus kisugárzása emeli ki a környezetéből. Mindez egy szinte homogén térben helyezkedik el. Ennek célja a hangsúlyteremtés volt, amit erősít a kép határozott kivágása.

A festmény olaj technikával készült. Erősen elhatárolódó felületkontrasztokat használtam az anyagjellemzők hangsúlyozására. A színek keverésében fontosnak tartottam, hogy a termés valós színei mellett megjelenjenek a vér és a hús árnyalatai is.

Munkanapló:

- Vázlat készítése kisméretben (elsősorban a színek kiválasztásához), mérete: 70 x 50 cm, olaj technika;
- vakkeret készítése, csapolással, a keret külső peremére szegélyléc illesztés, a keret végleges mérete: 101x71 cm;
- vászonzesztés, feszítő fogóval, tűzőgéppel;
- vászon alapozása;
- munkaeszközök kiválasztása: ecsetek: szintetikus, lapos, macska nyelv, ill. hegyes ecset,
- lenolaj, terpentín, festőszer, üvegtábla színek keveréséhez
- színek kiválasztása: angol vörös, molibdén vörös, ultramarin kék, vasoxid fekete, világos okker, égetett umbra, caput mortuum, titánfehér, svéd vörös
- formák felvázolása a vászonra
- nagyobb egységek középtónusainak felvitele
- részletek kidolgozása, transzparenciák felvitele

Gyűjtés a témához:

- *Fabricius Anna* Háztartási anyatigris (2007) című sorozata: Az identitás-keresés, az én-meghatározás kérdésével foglalkozik.
- Az első generációs nőművészet: olyan formai jegyeket használtak, amelyek „esszenciálisan” hordozzák a nőiesség jegyeit (*Miriam Schapiro, Judy Chicago*). Ilyenek, a kör, ill. gömb, félgömb, centrális elrendezés, részletező jelleg.
- *Nancy Spero*: utalás a matriarchális kultúrákba, szimbólumok, formák kutatása.
- Land-art munkák és performanszok a nőművészetben belül: organikus anyagok használata jellemzi. Előadásaik egyfajta adaptációi az ősi termékenységrítusoknak.

A mese, és ami mögötte van

A rítustól napjainkig

Haraszti Ágnes

**Kaposvári Egyetem
Művészeti Kar**

**Kommunikáció- és médiatudomány szak
- végzett -**

**Simonné Dr. Pallós Piroska PhD
főiskolai docens**

„Az én számomra a mese olyan valami, amely a régmúlt hagyományaiban gyökeredzik. Egyetemes, tehát ismeri vagy ismerte valamikor az egész emberiség. Mindnyájunk kultúrincse térben és időben. Van a gyermeknek és a felnőttnek szóló mondanivalója, egy világrend megfogalmazója, és még számtalan olyan jelentésrétege van, ami fontos, érvényes, éppen ezért része a kultúrának. Rejtvény, ami a világot rejt el előlünk, és rejtvény, ami önmagunkat rejt el előlünk, és aki ezt a rejtvényt megfejti, az egy magasabb osztályba léphet.”
/Jankovics Marcell/

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4.
1. A MESE CSÍRÁI.....	6.
a. Rítustól a meséig	6.
b. Monda és a hiedelemvilág	8.
2. A ROMANTIKA KEZDETÉN	10.
a. A korstílus	10.
b. Herderi jóslat	11.
3. A MESE VIRÁGKORA	12.
a. A népmese (Grimm testvérek)	12.
4. PIROSKA, A FARKAS ÉS MÁS SZÖRNYŰSÉGEK	14.
a. Durva mesék	14.
b. Változatok a Piroska és a farkas című mesére.....	15.
c. Jancsi és Juliska.....	17.
5. A FÉLELEM	19.
a. Az ismeretlen megnevezése.....	19.
b. A félelem szerepe	20.
c. A mesei főhős	21.
6. A MESÉLŐ ÉS A FELNŐTT KÖZÖNSÉG	23.
a. A közönség	23.
b. Mesemondók	25.
7. A MESE TÁRSADALOMRA GYAKOROLT HATÁSA.....	26.
ÖSSZEGZÉS	28.
FELHASZNÁLT IRODALOM	30.
KÉPEK JEGYZÉKE	32.
MELLÉKLET	

Bevezetés

Az autentikus népmese olyan alkotás, melyet a nép maga szőtt és hagyományozott át a későbbi generációk számára. Születtek és elhaltak történetek annak fényében, hogy melyek voltak közkedveltek és sokat ismételték és melyek azok, amik népszerűtlenségükből adódóan nem terjedtek kellő gyakorisággal ahhoz, hogy később is előadják őket. A népmesék legnagyobb kritikusai maguk a szereplők, a közönség voltak. Ki tudná jobban értékelni és átérezni a „szegény ember” sorsát, majd szurkolni felemelkedésének és remélni, hogy elnyeri méltó, jól megérdemelt jutalmát a hosszú megpróbáltatásokat követően, mint az az ember aki maga is hasonlóképp éli meg életét? Azokban a történetekben, ahol az elkeseredett vagy megcsönkített hős útnak indulva számos nehézségen és kalandon verekszi át magát, emberek milliói ismernek önmagukra. (A boldog befejezést pedig ki ne óhajtaná?) Nem véletlenül említi Petrolay Margit könyvében, hogy „*A mese elemei sokkal régebbiek, mint maga a mese.*”¹ Hiszen azok a részletek melyekből egy mese építkezik mind a való élet termékei, származékai. Kezdve a természeti jelenségektől (eső, vihar, mennydörgés), a természeti katasztrófákon (földrengés, vízözön, aszály) és azok következményein át (éhség, pusztulás, elhagyatottság), a mindenkori ember tulajdonságainak határtalanságáig (önzetlenség, gyarlóság, kapzsiság) és a hierarchiai viszonyokig (gazdagok, szegények, elismertek, megvetettek).

A történetek építő elemei szakállas öreg bölcseknek számítanak a mesékhez képest, hiszen az emberiség kezdete óta jelen vannak rítusok, mítoszok, mondák, legendák vagy hiedelmek formájában. Műfaji sajátosságuktól eltekintve úgy gondolom, hogy a mindenkori lényeg abban rejlik, hogy az események milyen körülmények között és mi célból történnek. Igaz ez a rituális szertartásokra, a részletekbe merülő mítoszokra, a helybéli eseményekből, történésekből kialakult mendedmondákra, hiedelmekre és az ezeket ötvöző mesékre is. (Az olyan kérdések, mint a kivel? és hol? az átültethetőség, önazonosulás szempontjából nem számítanak.)

Emellett fontos szem előtt tartani az adott kor kulturális, társadalmi és tudományos fejlettségét is. A reális szemléletmód ugyanis ennek tudatában értendő. A mesék szereplői (legkisebb királyfik, sárkányölő hősök, gonosz boszorkák, árva leányok, kapzsi szomszédok, lelket vivő ördögök, elvarázsolt királykisasszonyok, szegény emberek) a mesélő korában születnek, az akkori ismereteknek megfelelően gondolkodnak és a közönség reakciója is ehhez mérhető az előadás közben. Az idők folyamán mindezek öröklődnek, de a sokadik generációváltást követően egyre- másra változnak a történetek. Nem csak mert (alapvetően) szóbeli hagyományozásról, orális termékről van szó, hanem mert kétszer nem hangzik el ugyanúgy egyetlen történet sem. Az igazi mesélő közönségéhez mértén választja meg előadása tárgyát, és hozzájuk mértén formál, változtat a szálakon, ha kell improvizál, mindeközben ügyesen ügyelve arra, hogy

¹ Petrolay Margit: Könyv a meséről Az emberiség emlékezete Budapest, Trezor Kiadó 1996. p.11.

megőrizze a mese vázát. Amellett, hogy kortól és nemtől függően eltérő történeteket ad elő, az előadás stílusát is ugyanez határozza meg.

A közönség oldaláról nézve a történet befogadása, megértése szintén eltérő lehet. A mese lényege, üzenete attól függően nyeri el értelmét, hogy méltó hallgatóra talál-e. A méltó kifejezés jelen esetben többet takar, mint azt elsőre gondolnánk. Nem kérdőjelezem meg, hogy minden ember méltó a mesék történeteire. Ám nem mindegy mikor milyen mesét kap a hallgató. Döntő szerepe van ebben az illető életkorának, a korszaknak, amelyben él és annak velejáróinak egyaránt. Fontos a közeg, amelyben a személy mindennapjai zajlanak, hiszen másképp hallgat pl. egy székely népmesét egy Andrásfalván élő gyermek/felnőtt, és másképp egy városban nevelkedett ember. Mindkét esetben lehet egyforma az érdeklődés ugyanazon mese irányába, ám a népmese sajátosságait magán viselő székely történet ízes beszédével, kifejezéseivel, szavaival idegenebbként fog hatni a városi hallgatóság számára, mint azoknak, akik maguk is egyazon környezetben nevelkedtek a mese helyszínével/miliójével. A városi hallgató helyenként igényelheti a magyarázatot, ami ilyen értelemben megtörné a mese varázsát, annak folyamatosságát. Ez esetben rá kell hangolódni, el kell sajátítani egy bizonyos szintig az előadó stílusát, módját, a későbbi élvezhetőség miatt. Maga a mesélő jól tudja ezt, nem véletlenül van szükség a hosszú vagy kacifántos kezdésekre. Ő maga azon személy, aki hallgatóságát kézen fogva a racionális alapú, modern (mihez képest az?) valóság talajáról elrugaszkodva – mint egy hídon- vezeti át közönségét egy másik világba, visszalép térben, időben, korban, viszont az érték, amit az út alatt ad a másik ember számára, a jövőben is meg kell hogy állja helyét. De vajon tényleg így van? Milyen helyen áll a XXI. század elején a népmese és mekkora teret kaphat a jövőre nézve? Hogyan hat ill. hatott a durva mese a hallgatóságra és valóban kegyetlenek-e a már jól ismert Grimm mesék? Dolgozatommal arra szeretnék rávilágítani, hogy miképp hat egy kor társadalma a mesék kialakulására és hogyan hat a már népszerűvé vált mese az újabb generációkra? A félelem, kegyetlenség képe érdekli a meséken keresztül. Erre legmegfelelőbb időszaknak a mesegyűjtés korszaka, a romantika kora bizonyult.

A mese csírái

„hiedelmekben már mintegy benne rejlik,
csírázik a mese lehetősége”²

Rítustól a meséig

A hiedelmek olyan történetek, melyeket a nép saját magának talál ki természeti események magyarázataként, amiknek tudományos megfelelőjével még nincsenek tisztában, így örökölt és szerzett tudásuk alapján születik meg az érvelés, magyarázat. Ez a lánc valóban olyan, ahogyan egy mese szövődik (a fent említett idézet ezt jól igazolja), ám a mese kialakulásának története ennél jóval összetettebb, egy hosszú folyamat végeredménye.

A mítosz a legősibb része a mesének. A Grimm testvérek véleménye, ha némiképp elfogult is, mindenképpen alátámasztja a mese mítoszhoz fűződő kapcsolatának állítását: „a mesék mítoszokból lettek, és az indogermán népek legsajátabb tulajdonát alkotják.”³ Ahhoz azonban, hogy a meséről és a körülötte lengő fogalmakról (rítus, mítosz, monda) beszéljek, szükségesnek érzem, hogy időben a mítosz elé ugorjak. Platón barlang hasonlata⁴ több tudományterület előképeként is említhető.

Az alapelmélet szerint „az emberek egy barlangszerű földalatti lakóhelyen” – aminek nagy bejárata van - gyermekkoruktól fogva „lábukon és nyakukon meg vannak kötözve”, minek következtében csak egy helyben képesek lenni, és csupán előre tudnak tekinteni. A hátuk mögött messze, fent, tűz fénye világít. A lekötözöttek és a tűz között pedig egy út van, „melynek mentén alacsony fal van építve”. Épp úgy néz ki, mint mikor a bábjátékosok a paraván mögé bújva fordulnak bábjaikkal a közönség felé. Ugyanis az alacsony fal mentén a közlekedő emberek, „tárgyakat, emberszobrokat, kőből és fából való s másféle készítményű állatalakokat hordoznak fel s alá”. Mindeközben természetesen beszélgetnek is. A lekötözött emberek csak a tűz által megvilágított alakok árnyképeit látják maguk előtt a falon, és mivel csak előre tudnak nézni, még soha nem látták sem magukat, se társaikat. Ennek következtében könnyedén hihetik azt, hogy a valóság az, amit a falon látnak, az árnyalakokat igazi élőlényeknek gondolják, akik még beszélni is tudnak.

Ezt az elméletet, a filozófusok a valóság és a látszat közti különbségtevés magyarázatára használják. A fotográfusok a fotótörténet előképeként, a barlangi tűz által megvilágított árnyképek miatt emlegetik. A folklór területén azonban, a rítusok végett kerülhet említésre a tűz, és az árnyképek szellemként betöltött szerepe miatt.

² Ortutay Gyula 1935 Nyíri és rétközi parasztmesék. Illusztrálta Buday György. Gyoma, In: Folklor 1. Magyar népköltészet: A mese és hiedelemvilág kapcsolata: Felső és alsó világok [online] [2010.01.13.] <URL : <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/05/19.html>

³ Voigt Vilmos: A magyar folklór/ 5. Fejezet MESE, A mese felfedezése Budapest, Osiris Kiadó 1998. p.221-222.

⁴ Platón: Az Állam, Hetedik könyv, Barlanghasonlat, fordította: Jánosy István [online] [2010.04.10.] <URL : <http://mek.oszk.hu/03600/03629/03629.htm>

A barlang hasonlatban említett tűz az ősi motívum mellett a rítus szempontjából is igen jelentős. (Szerepe lehet: örömtűz, tisztító rítus, gyógyító rítus, mágia. Közmegegyezésen alapul, hogy maga a tűzrakás, egy bizonyos közösségen belül éppen milyen funkcióval bír, vagy milyen cselekményhez köthető.) A pusztán szellemidézés vagy a vadászat előtti tánc (a férfiak eltáncolták a „vad szellemének”, hogy milyen vadat akarnak elejteni), dramatikus cselekmény, mely a tűz körüli esemény része. A vad elejtését követően a rítus (szertartás) részét képezte, a vadászat menetének eljátszása, a végeredmény bemutatása. A rítus során végzett mozgás, tánc és beszéd mind a transzcendens világgal való kapcsolatteremtés eszközeként szolgált. Maga a rítus a vallási kultúra alapja volt, mely a népi kultúrába már nem, mint kultusz, hanem mint szokás vagy avatás került át. A rítus és a mítosz közti összefüggés azonban a tipikus, „melyik volt előbb, tyúk vagy a tojás” kérdés esete. A mítosz ugyanis „*az ősi mágikus gyökerekből táplálkozó rituális cselekvések magyarázata és értelmezése*”, míg a rítus „*a mítosz eljátszása, cselekvő felidézése*”.⁵ A válasz kultúrafüggetlen, éppen ezért nagy általánosságban nem jelenthetjük ki egyik vagy másik elsőbbségét. Ám, ha az ok-okozati összefüggést tekintjük és hiszünk a „ritualista iskola” képviselőinek, akkor logikai alapon elfogadható az ő véleményük: „*a rítus, vagyis a cselekmény megelőzi a hozzá fűződő szóbeli kifejezést, a mítoszt.*”⁶

A mítoszok rendszerint a valós, megtörtént eseményeket tartalmazzák pontos személy, tér és idő meghatározással, a realitásnak megfelelő végkimenetellel, mely éppen ebből adódóan nem minden esetben boldog végű elbeszélés (ellentétben a mesével). Rítusa nyilvánvalóan minden népnek van, ennél fogva mítosszal is rendelkeznek, melyet leginkább szájról szájra hagyományoztak egymás között. Egy időben egy valaki adta tovább a történetet, legközelebbi alkalommal megint más mesélt. Ennél fogva ezek a történetek is formálódtak. Bővültek vagy rövidültek a mesélő stílusától, előadásától és a közönség reakciójától függően. A mítosz elkezdett mesévé válni. „*A mesemondónak azokat a tapasztalatokat kell közvetítenie, melyek valaha, mítoszokban élve, egy törzs szellemi kincsesládáját képezték, [...] majd amikor a mítoszok a darabjaikra hulltak, az egyes motívumok a mesékben őrződtek tovább.*”⁷ Miközben az előadó a feszes vázú mitikus szöveget mondta, észlelte a hallgatóság reakcióját, ennél fogva a későbbiekben tudta hol kell rájátszani az adott részre, hogy még izgalmasabb legyen, még inkább elnyerje a közönség tetszését. Ezzel együtt a stílus is formálódott, a kötött történetmondás lazulni kezdett. Amikor már nem volt szükség konkrét idő és tér meghatározásra, és nem kellett azt firtatni, hogy pontosan kivel történt az eset, a történet végén pedig a hallgatóság reménye beteljesült a boldog befejezéssel. Attól kezdve mondtak meséket.

⁵ Horváth Pál, Magyar Virtuális Enciklopédia, (*mítosz*) [online] [2010.01.14.] <URL : <http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/valltud/mitosz.htm>

⁶ Magyar Néprajzi Lexikon, (rítus <lat. vallási intézkedés, szokás, szertartás>) [online] [2010.01.14.] <URL : <http://mek.nif.hu/02100/02115/html/4-983.html>

⁷ Boldizsár Ildikó: Mi a meseterápia? In: Boldizsár Ildikó honlapja. [online] [2010.03.13.] <URL : <http://www.meseterapia.hu/index.php?action=mia>

A rítusból kerekedett mítosz a majdani jólétet sugározta akárcsak a vallás a földön élő emberiségnek, hiszen az is a majdani paradicsom eljövételéről szól. A mítosz pedig mesévé alakult át, ami a „mindig” boldog befejezésével a mostani jólétről beszél. A mese arra utal, hogy a földi létben is van boldogság.

*„A legtöbb kultúrában a mítosz és a mese vagy népmese nem különül el egymástól élesen; együttesen alkotják a nemzetek írásbeliség előtti irodalmát.”*⁸

Monda és a hiedelemvilág

A korábban már említett szokásokra és avatásokra a népi hiedelemvilág és kultúra temérdek példát hoz fel. (A monda kialakulásának magyarázata miatt elengedhetetlen, hogy erre is kitérjek.) Ezeknek egy része még ma is él, míg mások a generációs változások által csupán a feljegyzések révén hagytak nyomot, hiszen idővel feledésbe merültek.

Számos helyen ma is él a pünkösdi király és királyné avatás hagyománya vagy a Szent Iván-tűz ugrás szokása, amit a legtöbb helyen a lányok hajtanak végre. *„Abból, hogy a leányzók miképp ugorják át a sz. Iván tűzét, jósolni szoktak férjhez menésre.”*⁹ Ez a szokás már a monda szempontjából jelentős. Ez alkalomból előfordultak szerencsétlen balesetek is. Nyitra megyében Geszten *„hol egy nehézkes hajadon ugrás közben a tűzbe esett s egész arcát rútul összeégetvén többé férjhez nem mehetett”,* a nép közmondást kreált belőle: *„Átugrotta, mint geszti leány sz. Iván tűzét.”*¹⁰ Ami pedig kezdetben csak közmondás volt, a mesélések által idővel mendemondává alakult (a monda szavunk a nyelvújítás terméke), hiszen a monda szereplői/hősei valóságok, a történet a realitás kibővített változata.

Attól különbözik tehát a monda a mítosztól, hogy van ugyan valós alapja a szereplőt vagy a helyet illetően, de mindenki csak szóbeszéd útján ismeri a történetet, nem tudni a realitás és fikció arányát. Nincsenek adatolt dolgok benne, ez csupán amolyan „mendemonda, szóbeszéd”. Terjedelmük rövidebb a meséknél, s míg *„a mese költőibb”* (Grimm testvérek), addig a mondára, a történetibb hangvétel jellemző.

Azt pedig, hogy a hiedelemvilág mennyire közel áll a mesék világához (pl.: sárkány, ördög toposz), egy másik Szent Iván-éji szokás bizonyítja: *”A tűzre tett illatos füvekkel a sárkányokat, az ördögöket vélik elűzni, hogy ártalmas fürgeteggel a vetésben kárt ne tegyenek, s a kútakat, forrásokat meg ne mérgezzék. Néhol e célból csontból, szemétből, s ringyrongyból bűdös füstöt is támasztanak, mintha csak az ördögnek akarnának tömjénezni.”*¹¹ Ez is azt mutatja, hogy a természeti jelenségek, a hiedelmek alapjául is szolgálnak, melyekben – Ortutay Gyula szavaival élve – *„csírázik a mese lehetősége.*

⁸ Bruno Bettelheim: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek Corvina Kiadó Kft. 1985. p.29.

⁹ Kelecsény József a koloni Szent Iván-éj „szertartásrendje” In: Druzsín Ferenc: Ünnepek költészete Budapest, Korona Kiadó p.158.

¹⁰ Kelecsény József i.m. p.158.

¹¹ Kelecsény József i.m. p.158.

1. ábra

Illusztráció Erdélyi János Magyar Népmesék (Pest, 1848) című művéből

A romantika kezdetén

A szóbeszéd útján terjedő történetek a korábbi korok társadalmainak életében is nagy szerepet játszottak. A nyomtatás elterjedésével, a társadalom átformálódásával valamint az ismeretek rendszerezését, a társadalom egyes csoportjai kulturális igényeinek megváltozását, tudományos és ipari fejlődést követően elérkezett egy olyan korszak, ahonnan már kényelmesen vissza lehetett a múltba tekinteni. A mese mégis ennek a kornak vált a főszereplőjévé, s innentől fogva még nagyobb szerepet kapott az eddigi szórakoztatás és tanítás mellett. A romantika a mesét a nemzeti tudaterősítés eszközévé tette.

A korstílus

Az utolsó egységes korstílus ugyan a felvilágosodás korában (18. század) kezdődött, virágkorát mégis a 19. század első felében élte. Ez a stílusirányzat már önmagában is nagy fordulatot eredményezett és rengeteg változást hozott nemcsak a művészeti ágak, hanem az életstílus és az emberek szemlélete terén is. Előtérbe került az egyén szerepe, fontossá vált az emberi kiteljesedés, melyet a szabadság útján lehetett elérni (forradalmi hangulat). Az individuum mellett a valahova tartozás érzése is nagy jelentőséggel bírt, ez pedig dolgozatomban szempontjából a felvilágosodás korának legfontosabb változása. Ebben a korszakban ugyanis a nemzeti múlt, a kultúra, az irodalom és az egyszerű nép élete iránti érdeklődés (folklor) iránti érdeklődés nagymértékben megnövekedett.

„Úgy véljük, nem lehet kétség: a kezdődő XIX. század tudománytörténete az ember megkötöttségének, kiszolgáltatottságának problémáját vetette föl legsúlyosabb kérdésként, az újkori eszmekincs összegzéseként azt, hogy az ember mennyire függ fizikai fölépítésétől, biológiai szervezettségétől, pszichológiai folyamataitól, mennyire meghatározza szociológiai helyzete, etnikai, vallási hagyománya, nemzeti és családi öröksége. Az ember magárahagyatottságának egyre erősödő tapasztalata rendre létrehozta azokat a tudományokat, melyek alapján mind a romanticizmus, mind a pozitívizmus új metafizikát kívánt ácsolni.”¹ (Ezek a tudományok a 19. században évtizedenként változtak, ilyen volt az etnográfia, etnológia, folklor „helyzete és megítélése”.) A népnyelvet irodalmi szintre emelték, a múlt felé fordulás, a múlt kincseinek megőrzése, rögzítése és továbbörökítése pedig kabinetkérdéssé vált minden nemzet számára.

Ennek következtében Európa-szerte kezdetét vette a népmese és népdalgyűjtői hullám. (Eddig csak az ókori görög, és római monda és mítosz világ volt ismeretes, a romantikában viszont a saját nemzeté, nemzetiségé lett a főszerep.) Hiszen valamilyen nemzetiségűnek csak olyan ember mondhatta magát, akinek volt történeti és mitikus tudata (népi hitvilága) is.

¹ Katona Lajos: Folklor- kalendárium A magyar néprajz klasszikusai Budapest, Gondolat 1982. (összeállította: Reisinger János) p.13-14.

Herderi jóslat

Ahogy a romantika idején akadt a mesékre vonatkozó ellenvélemény is, nem volt ez másképp a magyarokat illetően sem. A nép (épp a nemzeti tudat középpontba kerülése idején) borúlátó jövőképet kapott, ám a népi hagyománykutatást ez végül pozitív módon sarkallta tovább.

Johann Gottfried von Herder (1744-1803) német író, filozófus, teológus, műfordító ugyanis előszeretettel párosított jelzőket a különböző nemzetekhez, mert „... A nemzetekről azt tartotta, hogy olyanok, mint az egyes személyek: lelkük és élettartalmuk van.”² Ám a magyarokról szóló jóslata (1771) igen erősnek bizonyult:

*“A magyarok vagy madzsarok az egyetlen népe ennek a törzsnek (mármint a finnugornak (Hermán M. János megjegyzése) mely a hódítók közé bejutott... Most aztán szlávok, németek, wallachok és más népek közt az ország lakosságának kisebbik részét alkotják, és évszázadok múltán már nyelvükkel is alig találkozunk.”*³

S bár más népeket is megbélyegzett egy-egy meghatározással, valószínűleg egyik népre sem hatott olyan ösztönzőleg kijelentése, mint a magyarokra, nem kérdéses tehát, hogy a magyar nép nemzeti érzetének kialakulásában (talán a jóslattól való félelem is közrejátszott) Herdernek is volt szerepe.

Az 1700-as és 1800-as években már készültek kifejezetten gyermekeknek szánt alkotások, - például Péczeli József: Haszonnal mulattató mesék, vagy Bezerédj Amália: Flóri könyve – amik jól tükrözik, miként jutottak el az alkotók a felnőtteknek szánt munkáktól a gyermekekig. Az úton a 18. század végén indultak el, de messzebbre csak a 19. században jutottak el igazán. S bár akadtak, akik a mesevilág ellenzőiként léptek fel, már semmi nem akadályozhatta meg a mese virágkorának eljövételét, a népmese „gyermekműfajjá” alakulását.

² Hermán M. János: Herder életműve és magyarországi hatása In: Zempléni Múza [online] 2004. IV.évf. 13. sz. [2010.01.20.] <URL: http://zemplenimuzsa.hu/04_1/tanulmany.pdf

³ Illyés Gyula: Válasz Herdernek és Adynak (politikai esszé) In: Hermán M. János i.m. p.12.

„A mese virágkora”¹

A romantika új fejezetet nyitott a mesék birodalmában. Célja továbbra is a szórakoztatás és a tanítás volt, immáron a polgárosodott társadalmakban is.

Az újdonságot az eredeti népmesék iránt való érdeklődés mellett a francia szalonokban is közkedvelté vált humoros, satirikus, ironikus hangvételű, groteszk, burleszk műmesék jelentették. A 19. században az eltérő eredetű meséket illetően két dolog vált fontossá. A népmesék hagyományörző szerepe és a kor stílusjegyeit, eszmeáramlatait (filantrópizmus, romantika, biedermeier) megörökítő műmesék funkciója.

A népmesék gyűjtőmozgalmának elindítói a Grimm testvérek [Jacob Grimm (1785-1863) és Wilhelm Grimm (1786-1859)]. Az 1812-ben kiadott *Kinder und Hausmärchen* című mesegyűjteményük hozta meg számukra a világhírt. Munkájuk másokra is ösztönzőleg hatott. Hans Christian Andersen (1805-1875) műmeséi és Benedek Elek (1859-1929) népmese átdolgozásai ennek következtében láttak napvilágot és váltak híressé. A hagyományos mesék és a műmesei változatok között viszont számos eltérés figyelhető meg. Tény azonban, hogy mindkét típus megörökít valamit egy adott századból, korstíusból, ezáltal pedig értéket közvetít. A két típus szembesítése során Andersen a műmesét, Grimmék pedig a népmesét vennék pártfogásuk alá, s mindkét oldal egyforma mértékben érvelhetne a maga meséje mellett.

A két műfaj önmagában műalkotásnak számít, és elismerés illeti őket, ahogy a nagymértékű gyűjtőmunkát is. Tény azonban, hogy a siker érdekében egy olyan fogékony közönségre és történelmi időszakra is szükség volt, mint amit a romantika idősza hozott magával. Petrolay Margit (1908-1997) fogalmaz jól: *„Ez a korszak a népek nemzetté válásának forrongó idősza [...] A Grimm testvérek munkálkodásával egy időben a romantikus irodalom is felfedezi magának a mesét, mint a romantikus mondanivalóknak adekvát műfaját. E. T. A. Hoffmann és a német romantika más jeles képviselői irodalmi rangra emelik, és az olvasóközönség ízlését már előkészítik a dán költő meséinek befogadására. [...] költőnk (Andersen) részben ennek a divatos áramlatnak köszönhetette nagy népszerűségét.”*²

¹ Az általam címként használt meghatározás Petrolay Margittól származik és a 19. század első felének romantikáját jelöli. Petrolay Margit: *Könyv a meséről Az emberiség emlékezete*, Trezor Kiadó Budapest, 1996. p.120.

² Petrolay Margit i.m. p.129.

A népmese

A népmese a végletesség műfaja, a szereplőket a polaritás jellemzi (jó-rossz, szép-csúf, jószívű-gonosz, szegény-gazdag). Ezek a mesék a cselekményre épülnek, éppen ezért nincs szükség a jellemek részletes leírására, egyének megnevezésére. A hallgató számára elég pusztán a foglalkozás meghatározása (molnár, szabó, kovács), ami „egyszerűen ismertetőjegye a hősnek, csak arra szolgál, hogy kijelölje helyét a társadalmi »ranglétrán«.”³

Állandó jelzők, jellemvonások érvényesülnek az egyes szereplőkben, akik inkább típuskategóriákba sorolhatóak és ez alapján ismerjük őket, nem pedig nevük alapján. Karakterekként vannak jelen, szemben a műmesével, ahol a személyiség és az individuum dominál. A népmese normákkal és sztereotípiákkal dolgozik. Amikor a főhős útja során idős anyóval találkozik, elengedhetetlen, hogy „öreganyámnak” szólítsa, mire az a következőt válaszolja: „Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál”. Ha pedig megsegít valakit (legyen szó állatról vagy emberről), cserébe a „jó tett helyébe jót várj” szabály teljesül. A népmesék ismert szófordulattal indulnak és ugyanígy fejeződnek be. Ha pedig a mesélő ezt valamilyen okból kifolyólag mégis elhagyná, a hallgatóság nem érezné lezártnak a történetet, egészen biztosan kikövetelné magának a megszokott befejezést az előadótól.

Emellett az olyan sztereotip kezdéseknek, mint a „Hol volt, hol nem volt...”, vagy a „Volt egyszer az Óperenciás tengeren túl, az Üveghegyen is túl, ott ahol a kurta farkú malac túr...” tér és idő meghatározó szerepük is jelentős. Az ilyen kezdések ugyanis tudatják a hallgatóval, hogy a régmúlt idők világában játszódik a történet, olyan szereplőkkel, akik ma már nem élnek, olyan csodák történnek, amik ma már nem fordulnak elő.

2. ábra

Illusztráció Erdélyi János Magyar Népmesék (Pest, 1848) című művéből

³ Timárné Hunya Tünde: A népmese és a műmese műfaji sajátosságai In: Bálint Péter: Közelítések a meséhez, A mese értelmezhetőségei Debrecen Didakt Kiadó 2006. p.128.

Piroska, a farkas és más szörnyűségek

A Grimm testvérek meséit gyakran titulálják durva meséknek. Kutatásait követően 1812-ben adták ki *Kinder und Hausmärchen* címmel mesegyűjteményüket, melynek magyarra fordított változata csak 1848-ban jelenhetett meg. A meséket igyekeztek eredeti változatukban, izes beszéddel rögzíteni.

Így tehát, amikor a kritikusok „durva” címszóval bélyegzik meg ezeket a történeteket, valójában a népmesék milyenségét minősítik, megkérdőjelezve ezzel hitelességüket.

A mesék tartalmának ismeretében gyakran megfogalmazódik az a kérdés, hogy szabad-e egyáltalán ilyen történeteket gyerekeknek mesélni? A kérdés, önmagában véve sekélyes, a válasz pedig összetettebb annál, minthogy utánajárás nélkül, hirtelen felindulásból, egyszerűen rá lehessen vágni, hogy igen vagy nem.

Durva mesék

Hogy hányan foglalkoztak (és foglalkoznak ma is) ezzel a kérdéssel, azt mi sem bizonyítja jobban, mint egy felmérés, amelyet már 1973-ban egy Pedagógiai Társaság indítványozott¹. A kutatás során pedagógusok és pszichológusok első osztályos gyerekeket kérdeztek irodalmi élményeikről. A kutatás vezetője, Szabadi Ilona tapasztalatai a kritikusok számára (valószínűleg) meglepő fordulatot eredményezett. A megkérdezett gyerekek közül legtöbbszörnek a legkedveltebb mesék túlnyomó többsége Grimm mese volt, ezek közül is a Piroska és a farkas szinte egyöntetű kedvencként szerepelt.

Lutz Röhrich népmesekutató (a mese és a valóság összefüggéseit kutatta) rávilágít arra, hogy a népmesék szinte mindegyike tartalmaz durva elemeket. A kegyetlenségeket nem a főhős, hanem azok ellenfelei hajtják végre. Szemen szúrják, befalazzák, vagy a szülők elhajtják őket otthonról. Az erdőben élő boszorkány eltévedt gyerekeket eszik (Jancsi és Juliska), „*a kikoszarozott kérők fejét kitűzik a vár fokára*”,² a kíváncsi asszonyokat megölik és feldarabolják, vagy egy szobába zárják (Kékszakállú herceg), a gonosz mostoha mostohalánya szívét követeli magának (Hófehérke). Ám a mesében kegyetlenségre kegyetlenség a válasz, működik a „szemet szemért” elv, hiszen ebben a világban ez a reakció elengedhetetlen az igazságszolgáltatás miatt. Különben elmaradna a boldog befejezés, hiányosnak éreznénk a mesét.

Kétpólusú szerkezete miatt, „*a mese morálja nem objektív, mert a mesehős szempontjából ítéli meg a dolgokat, a tetteket jónak vagy rossznak.*” (Röhrich) (Ám a gyerek szemszögéből nézve mindez így van jól, hiszen neki a végletek ismerete a fontos, későbbi élete során az átmeneteket ezek alapján ismeri meg.) „*Az a felnőtt, aki gyermekkorában nem élvezhette a mesék képzeletvilágát, vagy aki elfojtotta magában ezeket az*

¹ Petrolay Margit i.m. p.99.

² Petrolay Margit i.m. p.101.

*emlékeket, könnyen értelmetlennek, fantasztikusnak, ijesztőnek és teljesen hihetetlennek tartja a meséket.”*³

A Piroska és farkas című mese viszont többet rejt magában, mint azt elsőre hinnénk. A Grimm testvérek által ismertté vált változatban Piroska (nevét a nagymamától kapott piros sapkájáról kapta), a távolabb lakó beteg nagymamájához igyekszik kaláccsal és borral. A farkas útközben eltéríti a lányt, hogy elkövethesse első kegyetlenségét, megegye a nagymamát. Ezt követően hamarosan a házhoz érkezett Piroska is áldozatul esik. A mese harmadik kegyetlensége az, amikor a házhoz tévedt vadász ollóval felvágja az alvó farkas hasát, majd az onnan kimenekítettekkel együtt kövekkel pakolják tele a farkas bendőjét, és bevarrják azt. Végül a farkas abba pusztul bele, hogy *„a nehéz kövek lehúzták a földre: lerogyott, elterült, és kiadta a páróját.”* (Grimm) A kegyetlenségek száma ezzel együtt összesen négy, de mindezek mellett egyértelműen boldog befejezésről beszélhetünk.

Változatok a Piroska és a farkas című mesére

Ám Piroska története ennél is öregebb. A XVII. században ugyanis már Charles Perrault (1628–1703) megírta ezt a mesét, melynek eleje pontosan megegyezik az ismert változattal, ám a mese tragikus befejezéssel zárul. Ugyanis véget ér annál a pontnál, ahol a farkas egészben nyeli le a kislányt.

Ezt követően a mese végén már csak egy vers marad hátra, mely magába foglalja a tanulságot: *„kitűnik ebből, hogy a gyerekek, kivált a szép, csinos és bájos lánykák, igen rosszul teszik, ha mindenféle ismeretlen emberrel szóba állnak, és nem tudják, hogy ezek a hízélgők a legveszélyesebbek a farkasok között.”*⁴

*„Ha a rossz kívánságok valóra válásával ezek a mesék véget érnének, egyszerű tanmesék volnának, melyek arra figyelmeztetnek, hogy ne engedjük, hogy negatív érzelmek elragadjanak...”*⁵

Bruno Bettelheim (1903-1990) könyvében még azt is megemlíti, hogy Perrault a „versailles-i udvar olvasmányának szánta” művét, így a benne található történeteken még ő maga is finomított, illetve *„bizonyos mérsékelt fogásokat is alkalmazott, például úgy tett, mintha a történeteket nem ő, hanem tízesztendő fia mondaná el, aki a könyvet az egyik hercegnőnek ajánlotta.”*⁶

Ennek ellenére a Perrault féle Piroskáról szóló változat nem tündérmese, hanem olyan történet, amely szándékosan szorongást kelt a gyermekekben annak érdekében, hogy óvatosságra intse őket. Perrault-ra épp úgy ráillik az erkölcsnemesítő szerep, mint La Fontaine-re, (1668-1695) az állatokról szóló tanmesék nagy írójára, azzal a különbséggel, hogy Perrault meséinek végére vers formájában illeszti a végkövetkeztetést, óvatosságra intve az

³ Bruno Bettelheim i.m. 68.

⁴ Petrolay Margit i.m. p.106.

⁵ Bruno Bettelheim i.m. 72.

⁶ Bruno Bettelheim i.m. p.171. p.173.

olvasót. Hiszen Piroska története bármelyik kíváncsi természetű kisgyerekekkel megeshet. S bár a tanulságot összefoglaló versike nem mindig egyenértékű a mese színvonalával, attól szerepe még igen jelentős. Egy másik példa erre Hüvelyk Matyi történetének zárása:

*„A szülőknek sosem csapás a sok gyerek,
Ha csinosak, formásak, délcegek
S mozgásuk, járásuk kecses-szép;
De ha közöttük egy satnya akad,
Csúfolják, kifosztják s kivetnék,
Pedig nem egyszor ez a hitvány kis alak
Hozza meg az egész családnak a szerencsét.”⁷*

Bruno Bettelheim e témában Andrew Lang-tól (1844-1912) kölcsönöz gondolatot: *„Ha a »Piroska és a farkas« minden változata úgy végződné, mint Perrault-é, nem volna érdemes foglalkozni vele, legfeljebb annyit fűzhetnénk hozzá, hogy a történet masinériáját azok az idők mozgatják, » amikor az állatok beszélni tudtak«, vagy legalábbis ezt feltételezték róluk.”⁸*

A Perrault féle mesék a francia társaságok kedvelt időtöltéseként szolgáltak már a XVII. század végén is, melyeket a szalonok hallgatósága számára nők és férfiak egyaránt adtak elő. A siker épp abban rejlett, hogy Perrault meséi a gyermekkor problémáit, a szülő-gyermek közti kapcsolatot és a testvérek közti viszonyt taglalták. A felnőttkor problémáival (férj-feleség és azok rokonaival való kapcsolat), illetve a társadalmi különbségekkel nem foglalkozott. A szalonokban megfordult (polgár és arisztokrata) közönség miatt ez magától értetődő volt.⁹

Ernst Tegetthoff a *Märchen der Weltliteratur* című sorozatban (1922) A Piroska és a farkas című mesének egy dél-francia változatát közli, mely eleinte megegyezik a Perrault féle változattal. A német nyelvű fordító azonban csavart rajta, s egy másik változattal bővítette ki a történetet. A mesének ezt a változatát egy provence-i kiadványból (1883) emelte át, és ugyanitt közölte annak feltehetőleg legkorábbi előfordulását is, melyet egy XI. századi gyűjteményben találtak meg. A beemelt rész arról szól, hogy a farkas nem tudja teljesen elfogyasztani a nagymamát, ezért a maradékot elteszi a szekrénybe, vérét pedig egy csészébe önti és az asztalon hagyja. Piroska éhesen, szomjasan érkezik a nagymama házához és ekkor a hálóingbe bújt farkas a nagymama húsából és véreből ad neki. A történetnek ez a változata viszont már szinte egyértelműen a kannibalizmus jeleire való visszautalás, mely újabb bizonyíték a mesék hajdani valóságtartalmára.

Érthető hát, hogy miért nem voltak megegyezve a különböző változatokkal. Perrault története ugyan nem boldog úton ér véget, ennek ellenére a történet befejezett, mert a végén szerepel az óvatosságra intő vers. Akár egy szülő által hangoztatott tanulság. A fiatalok számára ez azonban mégsem „igaz” mese, mert nem elégíti ki teljes mértékben a boldogságra

⁷ literature.hu, La fontaine

⁸ Bruno Bettelheim i.m. p.330.

⁹ Csűry Andrea: Charles Perrault In: Bálint Péter: Közéltetések a meséhez A mese értelmezhetőségei Debrecen Didakt Kiadó 2006 p.197.

éhes vágyukat. Perrault történetét olvasva nem véletlen az sem, hogy a magyar fordító (Rónay György, 1913-1978) a gyerekekre való tekintettel a következőképpen folytatta a mesét: „*Eddig van Piroska története, de mert ez így mégsem igazság, elmondom a folytatást is. Nem tudom, igaz-e, nem-e, de úgy hallottam, a Farkas elszundított a lakoma után. Arra ment a Vadász, aki ismerte a Nagymamát, és nagyon furcsállotta, hogy csak úgy rezeget az ablak a nagy horkolástól...*”¹⁰

Perrault a XVII. század végére már kihagyott „ízlést sértő elemeket”, de a tragikus befejezésen nem változtatott. A Grimm testvéreknek ahhoz, hogy a boldog befejezés végül mégis eljöhessen, újabb kegyetlenséghez kellett folyamodniuk. A farkas hasának felvágása segített ebben. Utómunka során, némi finomítással, a testvérpár által számos átdolgozott Perrault mese vált híressé (Piroska és a farkas, Hamupipőke, Csipkerózsika, Hüvelyk Matyi, Kékszakáll). A középkori francia mesegyűjtő főként a „kishagyományt, női meséket”¹¹ gyűjtötte dajkáktól és szolgálóktól. Így, mikor a Grimm testvérek a felvilágosodás korában munkának láttak, Perrault gyűjtőmunkája is mintaként szolgálhatott számukra.

Mindezek tükrében, Grimmék Piroskájáról, azt hiszem, a legkevésbé sem mondható el, hogy kegyetlen, durva és gyermekek számára alkalmatlan mese lenne, hiszen a rossz bűnhődik, a jó kiszabadul, az igazság győzedelmeskedik. A durvaság mindenkinél – még a legkisebbeknél is – egyértelmű, amennyiben csak oly mértékig van jelen, amennyire erre a pozitív végkimenetel szempontjából szükség van. A német testvérpár tehát akkor és ott módosított a hagyományos mesén, ahol éppen feltétlenül muszáj volt, s milyen jól tették, hogy finomítottak rajta! Hiszen „*a gyűjtő maga is ihletett művészként alakíthat a szövegen, hogy ezáltal a legszebb, legtéljesebb, legnépiesebb formát elérje.*”¹²

Jancsi és Juliska

Egy másik jól ismert történet, ahol a durvaság nem csupán a fantázia szüleménye. A mézeskalácsházban élő boszorkány ugyanis nem kitaláció, hanem a nagy hagyománnyal rendelkező mézeskalács készítés piaci konkurencia harcának megtörtént esete. Hans Taxler – tanító - 1978-ban hosszabb nyomozás eredményeként könyvet írt *Az igazság Jancsról és Juliskáról* címmel. Ebből kiderül, hogy Frankfurtban élt Katherina Shrader, aki mézeskalács készítéssel foglalkozott és a spessarti erdőben álló házat, - ahol a sütődét működtette- 1647-ben vette meg. Saját specialitása a töltött mézes volt. Egy korábbi udvarlója Hans Metzler szintén mézeskalács készítéssel foglalkozott és megirigyelte a nőtől az

¹⁰ Petrolay Margit i.m. p.104.

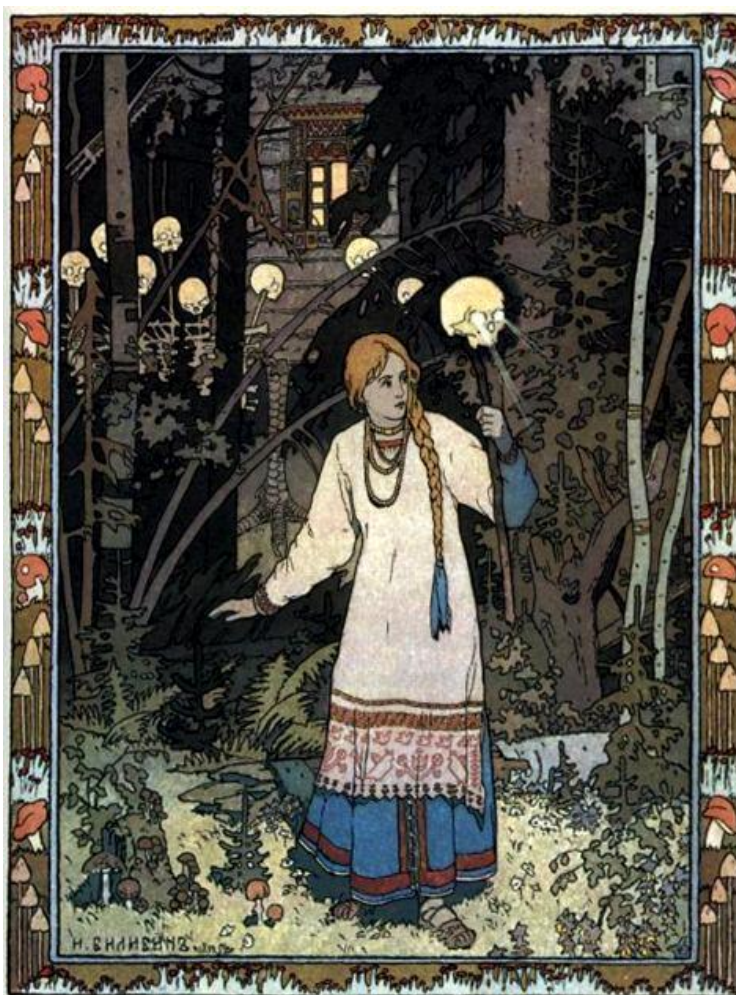
¹¹ Csűry Andrea: Charles Perrault in: Bálint Péter: Közelítések a meséhez A mese értelmezhetőségei Debrecen, Didakt Kiadó 2006 p.196-197.:

„A »kis hagyományok«, a női népmesekincs teljesen különbözik a férfiak által mesélt történetektől, hiszen az utóbbiakra jellemző fizikai küzdelem- a sárkánnyal, az ördöggel, démonokkal, stb.- soha nincs jelen bennük, s ami szintén a női népmesekincs sajátossága: főszereplői is legtöbbször nők, akik nem testi erejükkel, hanem természetfeletti képességeikkel, ravaszságukkal, varázserejű tárgyakkal, vagy jellegzetesen női tulajdonságukkal: nagylelkűséggel, szorgalommal győzedelmeskednek.”

¹² Merényi László: Eredeti népmesék c. gyűjtőművéről Arany János írt bírálatot, erről Voigt Vilmos írt rövid meghatározást i.m. A magyar mesekutatás és- gyűjtés története a 19.században p.236-237.

üzletet és a sikert, ezért boszorkányság vádjával feljelentést tett ellene a bíróságon. „A tanító megtalálta az 1651-ben lefolytatott boszorkányper iratainak borítólapját más dokumentumok társaságában. A gelnhauseni bíróságon bejelentett vádban az állott, hogy Katherina asszony seprűnyélen lovagol, s akit magához csalogat, azt meghizlalja és megeszi. A mézeskalácsos asszony mindent tagadott, és állta a válogatott kínzásokat. Végül felmentették.”¹³A vetélytárs Metzler nem nyugodott bele a bírói ítéletbe ezért, „Egy alkalommal Grete húgával együtt megkereste Katherina házát a spessarti erdőben. És megölte vetélytársát. Hogy biztos legyen a dolgában, belökte áldozatát az egyik még meleg kemencébe. Metzler a nürnbergi udvar szállítójaként ezután nyugodtan élt, amíg meg nem halt.”¹⁴

Ez az eset is jól bizonyítja, hogy a mesék valós alapokra építkeznek, s bár az idők során a történetet bővítik, színesítik a mesélők, az alap létező eseményen fekszik.

3. ábra
Baba Jaga kunyhója

¹³ Tar Károly: Erdélyi mézeskalács, A mézeskalács története [online] [2010.11.30.]
<URL:<http://mek.niif.hu/01700/01705/html/index.htm#3>

¹⁴ Tar Károly i.m.

A félelem - horror vacui¹

„Mikor az ember megjelent a földön, vele együtt megjelent az árnyéka is. Az ember megpillantotta az árnyékát, nem tudta mi az. És félt tőle.”² Ezt követően persze még sok más, ismeretlen dologtól is félt. Megismerte az éhség és a nyomor, a hideg és a meleg fogalmát, az állatok és a láthatatlan szellemek világát.

Az ismeretlen megnevezése

Amiket látott és érzékelt a régebbi korok embere, hamar megjegyezte, később már felismerte, majd nevén nevezte őket. Ám a szellemmel, a láthatatlan fogalmakkal változatlanul nem boldogult. Elnevezte őket Betegségnek, Halálnak, Éhségnek, Szomjúságnak, Szerelemnek, Termékenységnek, Erőnek, Szépségnek, Egészségnek, de továbbra sem volt látható helyük a világban, olyan értelemben, amilyenben az állatoknak van.

A boldogulás érdekében ezért saját elméjében kellett őket a megfelelő világba helyeznie. „A hagyományos világkép föld centrikus, én centrikus, tehát mi vagyunk a középpontban.”³ Ennek értelmében az ember a pozitív, a láthatatlan dolgokat az égi világba emelte, amit Mennynek nevezett el. A negatívokat ezzel szemben a föld alá rejtette, a Pokol birodalmába. Középen pedig megmaradt ő maga, a látható és tapasztalható világban. Kézenfekvő dolog arra gondolni, hogy miért éppen a negatívumok vannak a föld alá zárva. Az embernek talán még nagyobb lesz a bátorsága attól, ha úgy képzelheti, hogy a rossz dolgok felett jár, rajtuk lépked.

Azzal, hogy a pozitív és negatív dolgokat a földi élettel párhuzamban két világi síkban helyezte el, még mindig maradt egy sötét kérdés, mely további félelem forrásaként szolgált (ismeretlensége miatt) az emberiség számára. Geocentrikus felfogásnak tekinthetjük az eddig említetteket, mivel az ember maga köré, a földi lét köré helyezte el mindennapi félelmeit. Heliocentrikus tekintetben viszont újabb kérdést, bizonytalanságot és félelmet szült a Föld, mint bolygó, világban történő elhelyezése.

Egy olyan időben, ahol még a Föld alakja is kérdéses volt (lapos vagy gömbölyű), a világegyetem, a sötét űr gondolata egyenesen hátborzongató. Magyarázatra volt tehát szükség. A görögöknél a földet (égboltot)⁴ Atlasz vette vállaira, míg az indiai kultúra a világot, teknősbékákon álló elefántok vállaira helyezte. A világi félelmek mellett azonban meg kell különböztetni az egyéni, lelki félelmeinket is.

¹ „Olyan fizikai elmélet, mely szerint a természet nem tűr üres helyet, hanem azonnal kitölti azt. Szó szerint: irtózás az űrtől.” Lovász Andrea: A mesélő ember In: Bálint Péter: Közelítések a meséhez A mese értelmezhetőségei Debrecen Didakt Kiadó 2006 p.49.

² Petrolay Margit: Könyv a meséről Az emberiség emlékezete Trezor Kiadó Bp. 1996. 83.p.

³ Jankovics Marcell, Felhőköpenyben, csillagkoronával Beszélgetés a népmeséről Jankovics Marcellal beszélget Tarján Tamás (interjú az 1990-es években), M2 Televízió 2010.márc.15-i adás 19:44

⁴ Atlasz az óriás, a titánok leszármazottja a görög mitológiában. A titánokkal egyetemben fellázadt az istenek ellen. Miután az Olümposz istenei végül győzedelmeskedtek, Zeusz büntetésül azt rótt ki Atlaszra, hogy örökké vállain tartsa az eget.

A félelem szerepe

A sokat idézett mesekutató, Petrolay Margit a félelemre a fenni nem tudó Zsuzskáról szóló történetet hozza példaként, ez a minta is jól bizonyítja, hogy az ember csak addig fél valamitől, amíg az, ismeretlen számára. *„A félelemben élő ember, azáltal, hogy nevet ad a félelemnek, megszabadul a testetlen szorongástól.”*⁵

Az ember az időt ismerve múltra, jelenre, jövőre osztotta fel a dimenziókat. Megélt és legyőzött dolgait a múltban helyezte el, hogy aztán ezekből erőt merítve a jelenben, szembe tudjon nézni a jövőbeli hasonló történetekkel, de már bátorsággal, mert tisztában volt vele, miképp tudja legyőzni félelmét. Ennél fogva hőssé vált, s megszülettek a különböző korok különböző hőstörténetei is, amelyek újabb ellenfeleket, szörnyeket teremtettek, hogy aztán még nagyobb hőstettekről lehessen beszélni. A mítoszokban ilyenek voltak az erővel harcoló hősök, mint pl. Prométheusz, aki tüzet vitt az embereknek, vagy Héraklész, aki megmentette az életüket a „fenevadaktól”. Majd újabb hősként jelent meg Odüsszeusz, aki furfangos eszével élte túl viszontagságos vándorútját. A mesékben az izmos hősök erővel győzik le a sárkányokat, a legkisebb fiúk furfanggal járnak túl a gonosz eszén.

Bruno Bettelheim pszichológiai oldalról közelítve jelölte meg a gyermek növekedése során megjelenő „feladatait”. *„Le kell győznie narcisztikus csalódásait, ödipális konfliktusait, testvérféltékenységét; meg kell tanulnia eltépni a gyermeki függőség szálait; ki kell alakítania magában valamiféle öntudatot, önértékelést és erkölcsi kötelességérzést.”*⁶

Nem konkrét érvelésre és objektív magyarázatra van szüksége a világ dolgainak megértéséhez, hanem szimbólumokra és történetekre. *„Ha az a félelmünk, hogy megehetnek bennünket, egy boszorkány kézzelfogható formájában jelenik meg, megszabadulhatunk tőle, ha a boszorkányt megégetjük a kemencében! De akik száműzték a meséket erre nem gondoltak.”*⁷

A mesék épp úgy szólnak öregedéstről, halálról, öröklét utáni vágyról, mint szép dolgokról. Utalnak a legnagyobb tragédiára, a halálra, valamelyik szülő elvesztésére (vannak családok, ahol ez jelen van, míg mások ettől félnek). A mostohás mesék (Jancsi és Juliska, Csipkerózsika, Hamupipőke, Hófehérke), illetve az öregedő szülő (ahol az öreg király halála után három fia közül kerül ki a trónörökös) történetei, a ki nem mondott dolgokról árulkodnak. Az olyan befejezések, mint az „Attól fogva boldogan éltek egész életükben” vagy a „Még ma is élnek, ha meg nem haltak.” elviselhetőbbé teszik a halál gondolatát, ha abban a tudatban jön el, hogy előtte valakivel hosszú évekig szeretetben élhetett az ember.

⁵ Petrolay Margit i.m. p.83.

⁶ Bruno Bettelheim: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek Corvina Kiadó 1985. p.12.

⁷ Bruno Bettelheim i.m. p.125.

A mesei főhős

A félelmek eltérőek attól függően, hogy a mesei főhős férfi vagy nő. A férfiak sárkányokkal küzdenek meg, királylányokat mentenek, és képesek lemenni akár a „pokol sötét bugyrába” is. Akik nem kimondottan jó fizikumúak, azok furfangos eszükkel jutnak előrébb, szövetségesek (legyen az állat, ember vagy varázseszköz) segítségével gyúrik le a nehézségeket, majd nyerik el méltó jutalmukat a hosszú út végén. Olykor még az ördöggel is cimborálnak. A férfi hősökre bajforrásként veszedelmes szörnyek leselkednek, vagy pedig saját személyiségük sodorja bajba őket. Előfordul, hogy feledékennyé válik a főhős, ebből adódóan hűtlenné is (pl. korábbi kedveséhez). Meg kell tanulnia, hogy az Üveghegy tetején lévő lányhoz nem erő útján jut el, hanem összpontosítás, fegyelem és figyelmesség szükséges ahhoz, hogy túlélje az odavezető utat és elnyerje a kezét, megértse az érzékeny lány rezdüléseit. *„Ha valakinek túl sok ereje van, meg kell tanulnia mértékkel használni azt. Ha pedig valamely férfi hősnek a lustaságból jutott túl sok, az a feladata, hogy a sárkányok helyett saját gyöngeségével birkózzon meg. [...] akinek a félelemből van kevés, annak meg kell tanulnia félni, aki a haláltól retteg, annak az életet kell megtanulnia szeretni és élvezni, a túl erős és a túlságosan lusta szintén a mérték és az egyensúly mibenlétéről kap leckét a mesei út bejárása során.”*⁸

A nők esetében másféle próbatételekről van szó. A fizikai próbatételekkel ellentétben náluk a lelki megpróbáltatás a hangsúlyosabb, ami legalább olyan kemény küzdelem, mintha egy sárkánnyal vívnák meg a harcukat. A női hősnek olyan kitartásra van szüksége a kihívások során, mint amilyen elszántan a férfi hős az Üveghegyet mássza meg. Hamupipőke jó példa egy fiatal lány személyiségfejlődésére, önmegismerésére. A munka során képes megkülönböztetni a jót a rossztól és megtanulja szétválogatni azt („búza, árpa, lencse, bab”). A tanulás során földi és égi állatok (hangyák és galambok) sietnek a segítségére. Boldizsár Ildikó erről írt tanulmányában⁹ arra utal, hogy mindezek a lány személyiségében rejlő pótlékok, amiket az „elkeseredés mélypontján” hív elő magában, arról a helyről, ahol „a rejtett erőtartalékok és az ösztönök szunnyadnak”. Említést tesz még a „passzív nőkről”, akik otthon ülve várják gazdag hercegüket. Ám azok a hősnők, akik életük irányítását a kezükbe veszik, sok nehézség árán ugyan, de elnyerik méltó jutalmukat, akárcsak a sárkányfejét lenyeső hősök a királykisasszonyok kezét.

Összességében a hősökről (akár nő akár férfi) elmondható, hogy az egyensúly megteremtése a céljuk és feladatuk. Az idegen dolgokat kiiktatják a világ rendjéből, az elveszett dolgokat pedig visszateszik a helyükre. Az előbbit a férfiak bátorságukkal és erejükkel érik el, a nőknek azonban *„eltűnt vagy rejtett értékeket kell visszahozniuk, és őrizniük a világban, a harmónia megteremtése vagy fenntartása érdekében”*.¹⁰

Az élet fordulópontjai hangsúlyosan szerepet kapnak a mesék történetében is. Ilyenek a kamaszkor és a felnőtté válás problémái, sorsfordító

⁸ Boldizsár Ildikó: A Grimm-mesék hősei, Férfiak a mesékben In: Bálint Péter: Közelítések a meséhez A mese értelmezhetőségei Debrecen Didakt Kiadó 2006 p.152.

⁹ Boldizsár Ildikó i.m. Nők a mesékben p.153.

¹⁰ Boldizsár Ildikó i.m. p.153.

események, mint a születés és a halál, a házasság, az elválás, a szerelem, az életadás. Azzal, hogy a mesék témájukban ezeket a jelentős, minden ember életében bekövetkező eseményeket feldolgozzák évszázadok óta, a mesék világa ismételten alátámasztja a valóság alapú mesealkotást. A sorsfordító határokon szenvedés és fájdalom nélkül nem lehet átkelni.

A mesékben ugyan le lehet győzni a halált, de a végén kiderül, hogy nem ez az igazi cél, mivel ez még a mesék világában is természetellenes. „A végtelenül hosszú élet ugyanis teher, olyan valami, ami nem természetes, ami felborítja a természet rendjét, s mint ilyen pedig csakis átok, gonosz szellem, ártó hatalom műve lehet.”¹¹

4. ábra

Illusztráció Erdélyi János Magyar Népmesék (Pest, 1848) című művéből

¹¹ Lovász Andrea: A mesélő ember In.: Bálint Péter: Közelítések a meséhez A mese értelmezhetőségei. Debrecen, Didakt Kiadó. 2006 p. 52.

A mesélő és a felnőtt közönség

A mesék alapvetően nem gyermekeknek szánt alkotásokként születtek meg. A felnőttek mondtak történeteket egymásnak a maguk szórakoztatására munkavégzés közben. Az idő gyorsabban telt, a kapcsolatok is erősödtek, mindezek mellett pedig önkéntelenül is hagyományörzést folytattak. Azonban, hogy mikor, hol, milyen mesék hangzottak el, arról a mesélő döntött miután felmérte magának a terepet.

A közönség

A történeteket férfiak és nők hallgatták munkavégzés során, kaszárnyákban, dohányfeldolgozás vagy tollfosztás közben. A mesélés helyszíne fontossá vált, hiszen a mese közösségformáló szerepe annál jelentősebb volt, minél nagyobb hallgatóságra lelt. (Ettől élvezetesebb az előadás mind a mesélőt, mind a hallgatóságot tekintve.)

Míg a nők a tündérmeséket hallgatták szívesen, addig a férfiak a trufáknak, tréfás, pajzán elbeszéléseknek örültek jobban. *„Nem hiszem, hogy egy nemzetben is volna annyi mese és szófiabeszéd a tündérországról, mint a magyarok között. Erről beszélnek a leányok a fonóban és a kalákában. Ama lógózó és heverő inasok is, kik hivalkodásnak piattzára kiülnek, ezzel csapják a legyet a szárokról, költvén hivalkodó elméjekkel tündérkirályokat, tündérleányokat, sőt némelykor tündérparipákat is”.*⁴³

Az előadónak a történet előtt tehát mindenképpen fel kellett mérnie a hallgatóságot, hiszen attól függően tudott sikeres előadást létrehozni, ha képes volt jól megítélni a közönség igényét. A mesélőnek úgy kellett előadnia, mintha mindenki először hallaná a történetet. Nem hagyhatott ki belőle elemeket, nem maradhatott el a részletes leírás és ugyanúgy szükséges volt a legapróbb részletekig menően minden ismétlődés.

A mesélés önálló művészetté vált. Szabad és egyedi hangvételi, ugyanakkor voltak szabályok, melyeket a végkifejlet szempontjából be kellett tartani. Tündérmesék esetén elengedhetetlen volt a terjedelem, fordulatok, klasszikus mesei elemek használata. Ahogy korábban tollfosztás és tengerihántás közben szinte illő volt ijesztő szellemekről, kísértetekről mesélni, a pásztorok között az éjjeli virrasztás során, a „zsványhistóriák”, rémtörténetek voltak népszerűek.

A mesélés időpontja sem elhanyagolható. Bár nem kőbe véselt szabály, de legtöbbször az esti órákra, a pihenés időszakára esett ez a közösségi megnyilvánulás. (Nem véletlen, hogy gyerekeknek a mai napig lefekvés előtt mesélnek.) Az alkonyat és az éjfél ugyanis szakrális idő (sorsfordító történetek ideje). Ekkor volt a szellemeknek rontó vagy javító órájuk, de ugyanez igaz a hajnali órára és a délre is. Seherezádé is éjjeli órákban mesélte az 1001 éjszaka meséit, Rettegett Iván pedig addig nem tudott elaludni, amíg a három vak mesemondója nem mesélt neki. Petrolay Margit, könyvében megemlíti V. Newall megfigyelését erről: *„széles körben*

⁴³ Verestói György 1733. „a mese vitathatatlanul mai értelmezésben való használatára, amelyben azonban még megtalálható a mese hazugságának nevezése” In: Voigt Vilmos: A magyar folklór, MESE c. fejezet, A mese név és a mese műfaja p.209-231.

elterjedt az a hiedelem, hogy nem hoz szerencsét, ha sötétedés előtt mondanak meséket.”⁴⁴

Mesemondók

A mesélők többnyire férfiak voltak. Az előadók között élesen meg lehetett különböztetni két csoportot. Azokat, akik minden alkalommal egy bevált stílus alapján adták elő történeteiket, és azokat, akik viszont váltogatták előadási módjukat, illetve magát a történetet is attól függően, hogy éppen kinek mesélnek.

Hol lefaragtak a történetből, hol hozzátettek, hol pedig még rá is játszottak egyes részekre. Férfiak esetében a mai napig azt lehet tapasztalni, hogy a történetekbe - a hitelesség szempontjából- saját magukat is belevonják, vagy helyenként egyes szám első személyben kezdenek beszélni ugyanezen okból kifolyólag. Az egyik Grimm mese például így ér véget: *„A történetnek ezzel nincs vége, de a nagyanyámnak, aki nekem elmesélte, már gyenge volt az emlékezete, a többit elfelejtette. Én mindig úgy gondoltam, hogy a szép királylány egybekelt a gróffal... (A libák) visszanyerték emberi alakjukat, a fiatal királynő udvartartásában szolgáltak. Ebben nem vagyok biztos, mégis így gondolom.”*

A férfiak mellett kisebb számban ugyan, de nők is meséltek. Ők első sorban más nőknek vagy gyerekeknek. Ha pedig a gyermekek a hosszú mesét követően sem akartak aludni, jött a csali mese, mely ugyan egy újabb történet kezdetét jelentette, de rövid, tömör, csattanós, típusából adódóan befejezetlen módon zárult. Ámi Lajos (1886-1963) magyar- cigány mesemondó a való élet és a mesevilág közti határt úgy mossa össze, hogy elmondja, miket hallott korábban. Tudomása szerint 1848 előtt még éltek boszorkányok és táltosok is, akik át tudták változtatni az embereket bármivé, akár állatokká is, de *„ma már ilyenek nem léteznek. Isten visszavonta a hatalmat az ördögöktől, az emberektől pedig az átkot, mert ha Isten ezt engedélyezte volna, akkor már egyetlen egészséges ember sem volna a földön. Olyan csudás dolgok negyvennyolc óta nem történnek, azóta ilyet senki sem tud megtenni, mint azelőtt.”* (Állítása nem valótlán, hiszen boszorkányok és táltosok valóban éltek, erről beszélnek a középkori máglyaégetések és a pogány időszak táltos történetei, melyet mindmáig őrzünk irodalmi műveinkben is, pl. Arany János Toldijában. Maga Toldi is a táltossá avatás lépcsőfokait járja végig.)

Napjaink jeles mesemondói közül Kóka Rozáliát és Berecz Andrást említem. A mesemondás és népdaléneklés mellett mindketten széleskörű gyűjtőmunkát végeztek/végeznek, nagy mennyiségű anyagot halmoztak fel, közösségi tevékenységet folytatnak, széles körben népszerűsítik a szüleiktől és másoktól hallott népmeséket, tovább örökítve így a bukovinai székely és a felvidéki hagyományokat. Mindketten számos elismerésben részesültek. Tény, hogy az idő előre haladtával változnak a kor és a benne élő társadalmak igényei. A digitális kor világában lassan eltörpülni látszik az élő szó jelentősége s kellő (szülői) minta hiányában generációk nőhetnek fel a személyiséget és jellemet építő és formáló autentikus mesék nélkül. Így az alapvető fogalmak jelentését és mögöttes tartalmát (szeretet,

⁴⁴ Petrolay Margit i.m. p.110.

félelem, halál) a digitális berendezésekben kezdik keresni, de szembetűnően mást kapnak, mint a szóban elhangzott, személyes kapcsolat útján továbbított mesékben. Nem csupán a tárgyról van szó (a mesekönyvet felváltja (?) a televízió, számítógépes játék), hanem a közvetítés módjáról egyaránt. A mese alapvetően kétoldalú kommunikációt feltételez, mivel van egyszer egy mesélő és egy hallgató vagy hallgatóság, aki bármikor reagálni tud az elhangzottakra. (A mesék lejegyzését követően az önálló olvasás következtében magányos műveletként is tekinthetünk rá, de ettől most tekintsünk el.) A digitális kor gyermeke (akiből aztán felnőtt lesz!) rengeteg ingernek van kitéve. Reklámokban és hangos szlogenekben úszik, az erőszakot és durvaságot pedig nyers és töménytelen mennyiségben kapja többnyire ugyanilyen rajzfilmeken keresztül. Így aztán nem kell azon gondolkodnia, mint a Grimm meséken felnőőknek, hogy a gonosz mostoha miért darabolta fel fogadott fiú gyermekét, és nézte végig, hogy kishüga és apja elsiratja őt, majd végül meglakol tettéért és az áldozat pedig visszatér a halálból. (Isd.:Grimm: Az gyalog fenyűről című mese) Nincsenek kérdések csak készen kapott képek, és ez alapján kialakított képzetek. A televízió megjelenésével nem csak valami egészen újat kapott a társadalom, hanem közben valami egészen fontos és egyedi dolgot is elkezdett háttérbe szorítani/ elveszíteni. Ez pedig nem más, mint a kis közösségekben történő élő beszéd, egymás problémáinak meghallgatása és megvitatása. Gerbner tanulmányának egyik, számomra jelentős része épp erre világít rá, vagyis, hogy honnan indultunk, hol vagyunk és hová tartunk az emberi kapcsolatokat és a televíziózást tekintve.

5. ábra

Farkas Ferenc mesét mond Baranyában 1900.

A mese társadalomra gyakorolt hatása

A mesekutatás a mese eredetével és kialakulásával kapcsolatosan eredményezett jó néhány kérdést. A romantikát megelőző időben, amikor a népmese még inkább a szóbeliség terméke volt, bizonyára nem ezen volt a hangsúly, hiszen generációk hallgatták a különböző mesemondók történeteit ősidőktől kezdve, nem kételkedtek annak valóságtartalmában vagy eredetében. Amikor azonban a mese „a tudományos érdeklődés céltáblájává” vált, már olyan kérdésekre is választ kellett adni, hogy mik a „nemzeti sajátosságai a folklór – mesének”, mik az általános mesei sztereotípiák, és általában miben különböznek a mesék előadói.

Jómagam mindezek mellett és ezzel együtt azt a kérdést is felteszem, vajon befolyásolja-e a mese az adott társadalmat? Abból kiindulva, hogy a társadalom eltérő személyiségű egyénekből áll, melynek minden tagja egóval rendelkezik, kijelenthetjük, hogy a mese amellet, hogy szórakoztat és elvonatkoztat, hatással lehet a társadalom (egy) tagjaira. Kérdés azonban, hogy milyen mértékben? Hiszen, ha egónk nem személyes (ahogy ezt Marie-Louise von Franz állítja), akkor adott a feltételezés, hogy számos dologra egyformán reagálunk, ugyanazt a következtetést vonjuk le. *„az ego az ember legáltalánosabb és legnormálisabb komplexusa. Alkalmazkodási funkciói, mint például a gondolkodás, érzés, érzékelés stb., minden embernél messzemenően ugyanúgy funkcionálnak.”*⁴⁵

Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy a mesének akkora ereje van, hogy akár a népek kegyetlenkedéseire is hatással lehet. A társadalmat befolyásoló ereje csupán az általános jegyek, funkciók terén elért hatásig terjed. Ezek az ember alapvető érzései (bánat, öröm, félelem), szükségletei (éhség, szomjúság), kialakított normái (életről, halálról), mely fogalmakról nagyjából mindenki egyforma képet alakít ki magában, így a mese átvitt értelemben egyformán szolgálhat problémamegoldó-eszközként is a társadalom tagjai számára. *„Kiváló kortársaihoz, Péterfy Jenőhöz, Palágyi Menyhérthez hasonlóan Katonát is az a fölismerés vezette, hogy miközben a világban elvitathatatlanul érvényesül valamilyen külső fejlődés, magában az emberben továbbra is ugyanazok a törvényszerűségek hatnak, mint évezredekkel azelőtt.”*⁴⁶

A mese azért tudja befolyásolni a társadalom egyes tagjainak gondolkodását, mert maga a társadalom is hatással van a mesére. Ugyanis, ha olyan mesét hall a közönség, ami valamilyen oknál fogva a nemtetszését váltja ki, akkor az a mese nem lesz népszerű, és hamar feledésbe merül. Tehát a társadalom egy-egy nagyobb csoportja, az alapvető emberi viselkedések és reakciók miatt, egy szinten közös véleményre jut a mesét illetően. A fennmaradó mesék pedig ebből adódóan a későbbi hallgatóság számára is népszerűvé vál(hat)nak, és befolyásoló erővel bír(hat)nak. Ám, hogy melyik mese milyen problémára és mi módon jelent megoldást, az már az egyéntől függ.

Köztudott, a mesét minden korban érték támadások. Mindig akadtak (és akadnak ma is), akik elhamarkodottan ítélnék rémisztőnek, kegyetlennek

⁴⁵ Marie-Louise von Franz: Női mesealakok Budapest, Európa Könyvkiadó 1992. p.21.

⁴⁶ Katona Lajos i.m. p.22.

egy mesét, anélkül, hogy a történet egészét értelmeznék. A háborúk idején nem áttalottak olyan végletekig menő kijelentéseket sem tenni, minthogy a népek kegyetlenkedéseiért a tankönyvekben található mesék is felelősek. A brit hadügyminisztérium például a második világháború után minimumra kívánta csökkenteni az olvasókönyvekben található mesék, mondák, legendák számát, mert szerintük „fennáll annak a veszélye, hogy keresztény tanításokat pogány képzetekkel homályosítják el”.⁴⁷ Valamint ürügyként is kezelték a meséket. „Az angolszász megszálló hatóságok pedig egy időre betiltották az ellenőrzésük alatt álló területeken a mesegyűjtemények kiadását azzal az indoklással, hogy a német népet a mesék nevelték olyan kegyetlenné, amilyennek a háború folyamán mutatkozott s a gyermekmeséket minősítették vétkeseknek a koncentrációs táborok szörnyű rendszerének kialakításában; a sajtóban pedig olyan vélemény is elhangzott, mely szerint egyenesen a Grimm-mesék felelősek Auschwitzért és Bergen-Belsenért.”⁴⁸

Hogy a mesék ilyen mértékig képesek befolyásolni egy adott társadalmat, azt erősen kétlem. Azonban bizton állítható, hogy „durva mesékre” szükség van. Az viszont, hogy mi számít durvának, csupán viszonyítás és nézőpont kérdése. Hiszen, ami a mesékben történik, annak átvitt értelme van, amit a közönség minden tagja felismer/felismerhet (a gyerekek is), amire mindenki rávezethető. És ha a végső igazság ára egy kis durvaság, az a mese világában teljesen elfogadott.

⁴⁷ Petrolay Margit i.m. p.99.

⁴⁸ Petrolay Margit i.m. p.100.

Összegzés

A mese és ami mögötte van.

A témaválasztásom azért a mese műfajára és a romantika korszakára esett, mert leginkább ezek fejezik ki annak a kétoldalú kommunikációnak a lényegét és üzenetét, mely véleményem szerint még napjainkban is példaértékű lehet. A mesében benne van egy egész nép története, jelleme, szokása, arculata. A megformáltság - minden mondatával, szófordulatával és szereplőivel - egy nép sajátosságairól árulkodik. A romantika kora pedig az az időszak, mikor kiemelt szerepet nyert a hazafias érzet, ekkor kezdtek a nemzeti öntudatból kifolyólag a kutatók népmesék és népdalok után nézni s megindultak a nagymértékű gyűjtőmunkák is, tehát ez a korszak valóban alkalmas a mesék vizsgálatára.

A 19.század romantikus időszaka jelentős változást hozott a meséket illetően is. Mindennek érzékeltetése érdekében viszont, - dolgozatom szempontjából- szükség volt a körítésre, az előzmények szemléltetésére is. Hiszen a mese egy olyan alapvetően szóbeli termék, mely nem kizárólag egyetlen korstílus jellemzője. A mese együtt él az emberrel. A társadalom formálja. Méghozzá olyan emberek, akik az adott korhoz mérten legjobb tudásuk szerint vélekedtek a világról, és ahhoz mérten magyaráztak meg földrajzi, természeti vagy transzcendentális eseményeket. Egy újabb korból visszatekintve érdekesen hathatnak korai megállapítások és kijelentések (pl. gondolok itt a földünk világűrben történő elhelyezkedésének megmagyarázására). Ezért dolgozatom kiindulópontjaként a rítus, mítosz, monda, mese, hiedelem közti különbségekre és összefüggésekre fektettem a hangsúlyt. A 19.század virágkorának időszakában a szóbeli költségek téma választásai is érdekesek. Nem mindegy ugyanis, hogy kinek, mikor és mit meséltek a nagy mesemondók! A számomra legizgalmasabb kérdés pedig itt kerülhetett előtérbe vagyis, hogy mi a helyzet a félelemmel, és a kegyetlenkedésekkel? Vajon a hősök csak férfiak lehetnek és, hogy az ún. durva mesék tényleg megtörténtek-e, és valóban szükség van-e rájuk.

Olyan alapvető, mesékkal kapcsolatos kérdésekre próbáltam külön fejezetekben választ adni, melyek általában a mesékkal kapcsolatban felmerülhettek. A mesék valóságtartalmát, társadalomban betöltött szerepét, a mindennapokra gyakorolt hatását, elterjedésének okait, pszichológusok, mesekutatók, mesegyűjtők, etnográfusok, terapeuták különböző munkáin keresztül kívántam ismertetni/megismertetni.

Dolgozatom elsődleges célja a szemléltetés volt és ezzel együtt a figyelemfelhívás arra is, hogy a szóbeli mesélésnek jelentősége van mind a személyiség mind a társadalom fejlődését illetően. Mondhatni a kultúrált ember védjegye ez a műfaj, hiszen a népmesében továbbél a nemzet.

A felmerült kérdések úgy gondolom választ nyertek a megfelelő helyen, és további gondolkodásra késztettek, a témát pedig kellőképpen sokoldalúnak tartom ahhoz, hogy ez irányba terjedő figyelmem a későbbiekben se csökkenjen.

Felhasznált irodalom

Bettelheim, Bruno: A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek Corvina Kiadó Kft.1985. 348 p.

Boldizsár Ildikó: Mi a meseterápia? In: Boldizsár Ildikó honlapja. [online] [2010.03.13.] <URL : <http://www.meseterapia.hu/index.php?action=mia>

Boldizsár Ildikó: A Grimm-mesék hősei, Férfiak a mesékben In: Bálint Péter: Közelítések a meséhez A mese értelmezhetőségei Debrecen, Didakt Kiadó 2006. 259 p.

Bosnyák Sándor: Mit láték álomban? Népi álmofejtés és hiedelemtörténetek L'Harmattan – Európai Folklór Intézet Budapest, 2005.

Briedl (Beély) Fidél: Az ifjúsági iratok árnyoldalai, czélja s minősége. = Khatolikus Iskolai Lap, 1849. február 6. 50 In: Fehér Katalin: Sajtó és nevelés Magyarországon 1777-1849, Budapest, Eötvös József Kiadó, 2005. 398 p.

Csokonai Vitéz Mihály: A méla Tempefői avagy az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon Budapest, Magyar Könyvklub 2003.

Csúry Andrea: Charles Perrault In: Bálint Péter: Közelítések a meséhez A mese értelmezhetőségei Debrecen, Didakt Kiadó 2006. 259 p.

Dörömbözi János: A filozófia alapjai: II. Metafizika: 2.A metafizika kezdetei: Hérakleitosz és Parmenidész lételmélete Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 2005. 215 p.

Fedics Mihály mesél. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Ortutay Gyula. Második, változatlan kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó 1978.

Fehér Katalin: Sajtó és nevelés Magyarországon 1777-1849, Budapest, Eötvös József Kiadó 2005. 398 p.

Franz, Marie- Louise von: Női mesealakok Budapest, Európa Könyvkiadó 1992. 304 p.

Gerbner, George: A média rejtett üzenete, Budapest, Osiris Kiadó 2002.

Hermán M. János: Herder életműve és magyarországi hatása In: Zempléni Múzsza [online] 2004. IV.évf. 13.sz. [2010.01.20.] <URL : http://zemplenimuzsa.hu/04_1/tanulmany.pdf

Horváth Pál, Magyar Virtuális Enciklopédia, [online] [2010.01.14.] <URL : <http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/valltud/mitosz.htm>

Illyés Gyula: Válasz Herdernek és Adynak (politikai esszé) In: Hermán M. János: Herder életműve és magyarországi hatása Zempléni Múzsza [online] 2004. IV.évf. 13.sz. [2010.01.20.] <URL : http://zemplenimuzsa.hu/04_1/tanulmany.pdf

Katona Lajos: Folklór- kalendárium A magyar néprajz klasszikusai Budapest, Gondolat 1982. (összeállította: Reisinger János) 477 p.

Kelecsény József a koloni Szent Iván- éj „szertartásrendje” In: Druzsín Ferenc: Ünnepek költészete Budapest, Korona Kiadó 1998. 254 p.

Lovász Andrea: A mesélő ember In: Bálint Péter: Közelítések a meséhez A mese értelmezhetőségei Debrecen, Didakt Kiadó 2006. 259 p.

Magyar Néprajzi Lexikon [online] [2010.01.13.] <URL : <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-983.html>

Matesz Krisztina: Tér –értelmezés a népmesékben [online] [2010.04.11.] In: <URL : http://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/mateszkrisztina.pdf

Mazán Vilmos: Motivációk mentén (Közelítések a meséhez) In: Új forrás Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat [online] 2004. 36.évf. 2.sz. [2010. 01.13.] <URL : http://www.jamk.hu/ujforras/0402_20.htm

Mitológiai ÁBÉCÉ
Gondolat kiadó, Budapest 1978.

Ortutay Gyula 1935 Nyíri és rétközi paraszttmesék. Illusztrálta Buday György. Gyoma, In: Folklor 1. Magyar népköltészet: A mese és hiedelemvilág kapcsolata: Felső és alsó világok [online] [2010.01.13.] <URL : <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/05/19.html>

Ortutay Gyula: Kis magyar néprajz
Gondolat kiadó, Budapest 1966.

Petrolay Margit: Könyv a meséről Az emberiség emlékezete Budapest, Trezor Kiadó 1996. 151 p.

Platón: Az Állam, Hetedik könyv, fordította: Jánosy István [online] [2010.04.10.] <URL : <http://mek.oszk.hu/03600/03629/03629.htm>

Propp V. J: A varázsmese történeti gyökerei
L'Harmattan – Budapest 2006.

Tarján Tamás: Felhőköpenyben, csillagkoronával- Beszélgetés a népmeséről: Jankovics Marcell író, grafikus, kultúrtörténésszel Tarján Tamás beszélget [online] In: M2 Televízió 2010. március 15. (ism.) [2010.03.15.] <URL : http://videotar.mtv.hu/Videok/2010/03/15/19/Felhokopenyben_csillagkoronaval___Beszelgetes_a_nepmeserol.aspx

Tar Károly: Erdélyi mézeskalács, A mézeskalács története [online] [2010.11.30.] <URL:<http://mek.niif.hu/01700/01705/html/index.htm#3>

Timárné Hunya Tünde: A népmese és a műmese műfaji sajátosságai In: Bálint Péter: Közelítések a meséhez, A mese értelmezhetőségei Debrecen, Didakt Kiadó 2006. 259 p.

Voigt Vilmos: A magyar folklór/ 5.fejezet MESE, A mese felfedezése Budapest, Osiris Kiadó 1998. 651 p.

Képek jegyzéke:

Címlapon

Ismeretlen osztrák festő

Nagyházi Aukciós ház - Magántulajdon

<http://www.nagyhazi.hu/> Lapmentés: 2010 június 16.

1. ábra

Erdélyi János: Magyar Népmesék

Pest, 1848

2. ábra

Erdélyi János: Magyar Népmesék

Pest, 1848

3. ábra

Baba Yaga

Földvári Tamás nyomán

V.J. Propp - A varázsmese mitikus gyökerei

L'Harmattan 2002.

4. ábra

Erdélyi János: Magyar Népmesék

Pest, 1848

5. ábra

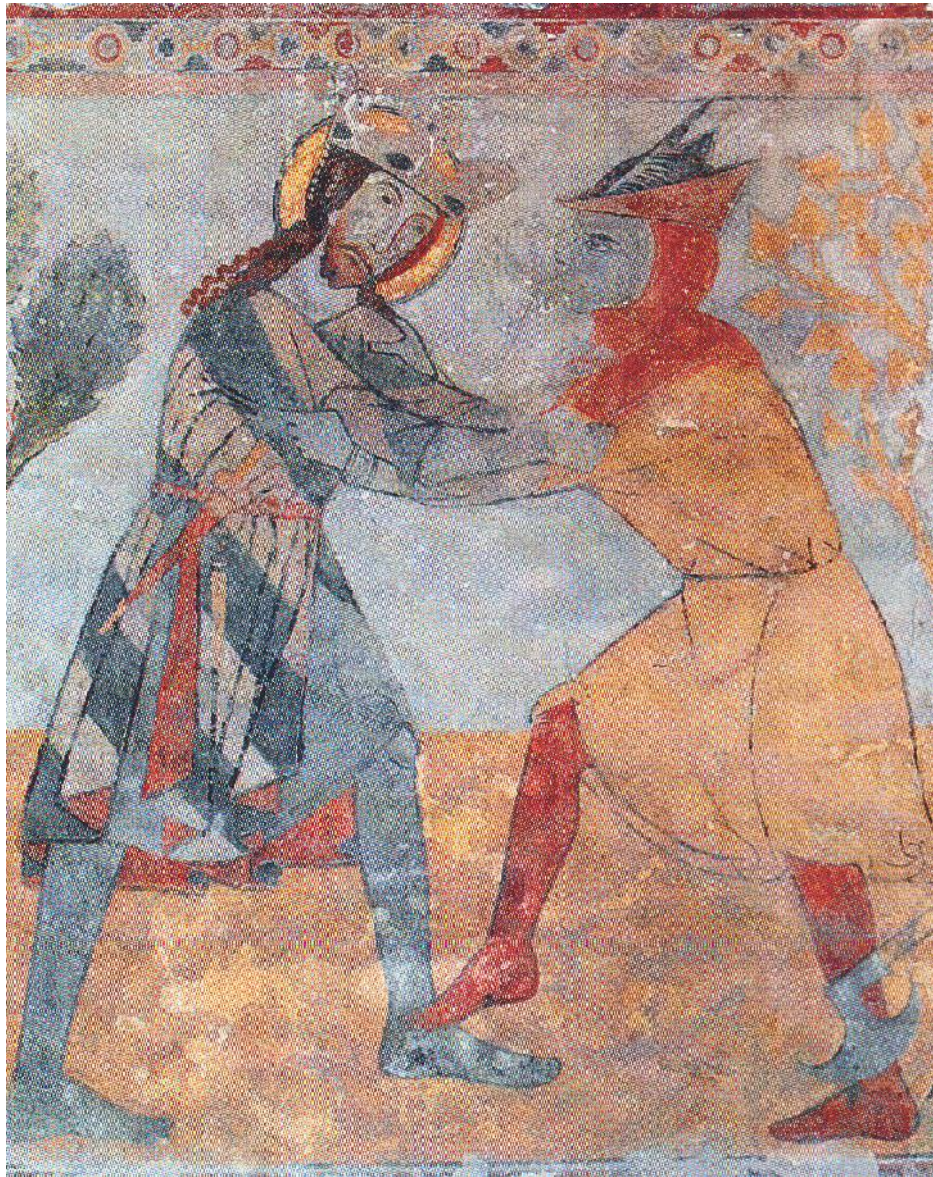
Magyar Néprajz nyolc kötetben

Magyar Elektronikus Könyvtár

<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1757.html>

Lapmentés 2010. január 30.

A Szent László-legenda birkózó jelenete

V. OMDK
Művészetelmélet

Tóth Gábor
Rajz és vizuális kommunikáció szak
Kaposvári Egyetem
Művészeti Kar

Konzulens:
Barkócziné Tarján Zsuzsanna

TARTALOMJEGYZÉK

A SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA BIRKÓZÁS JELENETÉRŐL.....	5
A FALKÉPEK VIZSGÁLATA.....	5
A FALKÉPEK EREDETISÉGE MŰVÉSZETTÖRTÉNETI SZEMPONTBÓL.....	6
A FALKÉPCIKLUS BIRKÓZÁSA NÉPRAJZI SZEMPONTBÓL.....	7
A HŐSI EPIKA TEMATIKÁJA.....	9
A HŐSI EPIKA ÖSSZEKAPCSOLÁSA SZENT LÁSZLÓ ALAKJÁVAL.....	10
SEBEZHETETLENSÉG KULTURÁLIS MOTÍVUMAI.....	12
BIRKÓZÁS JELENETE.....	14
LÁSZLÓ HERCEG TÁLTOSSÁGA.....	17
A KUN VITÉZ TÁLTOSSÁGA.....	19
A FELTÉTELEZETT MAGYAR BIRKÓZÁS 9. SZÁZADBAN.....	22
BIRKÓZÁSOK A HŐSI EPIKÁBAN.....	23
BIRKÓZÁS EMLÉKEI A NÉPHAGYOMÁNYBAN.....	24
A FALKÉPEK BIRKÓZÓ HAGYOMÁNYA.....	25
NÉPI ÖLES BIRKÓZÁS.....	26
NÉPI KEZES BIRKÓZÁS.....	26
A BIRKÓZÁS SZÓ.....	27
BIRKÓZÁS.....	28
BIRKÓZÁS ÖLTÖZET ALAPJÁN.....	28
ÖV SZEREPE LEHETSÉGES SZEREPE A BIRKÓZÁSBAN.....	29
ÁZSIAI BIRKÓZÓ ANALÓGIÁK.....	31
BIRKÓZÁS ANALÓGIÁI A NÉPMESÉKBŐL – LÁBRA TAPOSÁS.....	32
RITUÁLIS BIRKÓZÁS REKONSTRUÁLÁSA.....	37
ÖSSZEGZÉS.....	38
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	39
KÉPEK JEGYZÉKE.....	42

BEVEZETÉS

A Szent László-legenda vizsgálatát 2006-ban, főiskolai éveim alatt kezdtem meg, az azóta eltelt évek alatt igyekeztem a legenda-ciklust minél jobban, minél több forrásból megismerni és megérteni. Művészettörténeti és néprajzi nézőpontból igyekeztem a legenda keleti analógiáit megtalálni. 2009-ben *Táltoshagyomány a Szent László-legenda falképein* címmel az Országos Művészeti Diákköri Konferencián 2. helyezést értem el művészetelmélet II. kategóriában. Ebben a dolgozatban helyszűke miatt nem tárgyalom az ott leírtakat, az ebből kifolyó hiányosságokért elnézést kérek. Idén sikerült a témában egy tanulmánykötetben publikálnom (Obrusánszky:2010), valamint 2010 őszén részt vettem a Nemzeti Múzeumban megrendezésre kerülő *A "Hadak Útján" a népvándorláskor fiatal kutatóinak XX. konferenciáján*, ahol régész szakos hallgatók között, a Szent László-legendában megtalálható feltehetőleg ázsiai eredetű motívumkomplexumait mutathattam be.

A jelenlegi dolgozat, csupán egy továbbgondolása az eddigi értelmezéseknek, melyben arra kerestem a választ, hogy a Szent László-legenda birkózó hagyománya tartogat-e olyan motívumokat, amelyre az eddigi kutatás nem tért ki kellő hangsúllyal. Ilyen témában természetesen nem lehet egész biztosan semmit sem állítani, így csupa feltételezés, kérdés, hangos gondolkodás e mű.

Az általam alkalmazott legfontosabb kutatási módszerből, az empirikus szemlélet emelném ki. Sikerült ugyanis a középkori Szent László ábrázolások vizuális birkózó hagyományából - Városi József sensei vezetésével - László herceg és a kun vitéz viadalát rekonstruálni. A harcművész mester, gyakorlati észrevételeivel sok újdonsággal tudott szolgálni, melynek eredményét igyekeztem a dolgozatba beleépíteni. Természetesen a munka teljesen nem készült el, így további kutatások nélkülözhetetlenek.

Végezetül szeretném megköszönni konzulensemnek Barkócziné Tarján Zsuzsanna tanárnőnek türelmét, útmutató segítségét, és Hoppál Mihály úrnak lelkesítő buzdítását és találó észrevételeit.

A SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA BIRKÓZÁS JELENETÉRŐL

A Szent László-legenda ábrázolásaiban megjelenő viadalt, már számos kutatónk tekintette szakrális birkózásnak. E jelenetet egykorúnak kell tekintenünk, a keleti hősi epika más általános elemével. Viszonylagosan nagy az egyetértés abban, hogy László herceg és a kun vitéz viaskodása, az ázsiai népek hősi epikájában meglévő birokpárbajokkal rokoníthatóak. Ugyanakkor igencsak leszűkíti az analógiákat az a tény, hogy az elrabolt leány közbeavatkozik a csatába és végül el is dönti azt (Demény: 2002:132.) E dolgozatban a birkózás és az aköré csoportosuló motívumokat igyekszem bemutatni. Mert úgy vélem, hogy az ázsiai hősi epika és a magyar László-falképciklus motívumainak összehasonlító vizsgálatának elvégzése nélkül nem lehet teljes képet kapni eleink műveltségéről.

A FALKÉPEK VIZSGÁLATA

Sajnos teljes terjedelemben, eredeti formában és nyelvben nem maradt ránk epikus ének, holott azok meglétét az elmúlt évtizedek kutatásai egyértelműen bebizonyították. Felmerül a kérdés, hogy a kerlési kalandot ábrázoló falképek, miért forrásértékűek a hősi epika számára? Voigt Vilmos szerint a magyar múlt hősepikai kérdéseire némiképpen választ adhatnak az ikonográfiai és a zenetörténeti kutatások (Voigt: 1998:157) Ennek szemléletnek a segítségével vizuálisan igyekeztem értelmezni a történet motívumkészletét. Vajon az apró középkori templomok festményei a valós néphiedelmi állapotokat és tradíciókat tükröznek? Nem tudjuk biztosan, de sejthető, hogy a festmény készítésével egykori gondolatokat, hiedelmeket is tartalmazhatnak. Marosi Ernő rámutatott arra, hogy gyakran a kisebb templomok őrizték meg legösszefüggőbben a középkori hagyományokat, mert a nagy királyi központok jórészt a pusztítás áldozataivá váltak. (Marosi:1975:8) Magyar Zoltán érvel amellett, hogy a Szent László képek gyakorisága a népi életben alakjának pozitív megítélésével, közkedveltségével magyarázható leginkább. (Magyar: 1998) Prokopp Mária szerint a középkori festészetünk nem írható le csupán külföldi hatásokkal, hiszen azok megléte javarészt feltételezéseken alapul. (Prokopp: 2010) Tehát, elméletben megőrződhetnek a kor valós és hagyományon alapuló hiedelmei.

A középkori László-legendák ikonográfiaileg jól vizsgálhatóak, hiszen viszonylag nagy számban és kiterjedt területeken maradtak ránk eredetiben és reprodukciókban egyaránt. A falképciklusok cselekménye és azok motívumaimnak összegzése azt sejtetik, hogy annak alaptematikája a magyarság egyik ázsiai hősepikájának késői leszármazottja. Illetve elképzelhető, hogy azt a már meglévő leányvisszaszerző hagyomány elemekből építették Szent László herceg köré. A keleti történetek némiképpen egybevágóak eleinkével, és ez a megegyezés kiemelten vonatkozik párviadal motívumára.

A birkózás jelenet megvizsgálását azért tartom kifejezetten fontosnak, mert az eddigi kutatóink nem figyeltek fel, vagy nem tartották kellően fontosnak a fegyvertelen viadal lefolyásának mikéntjét. Megelégedtek annak „ősiségével”. Úgy vélem, hogy a falképek küzdelem jelenetét ikonográfiaileg megvizsgálva – a kéztartásokból, lábak állásából stb. – kikövetkeztethetjük hősi epikánk egy újabb motívumát: a lábáncsot és/vagy lábtaposást, amik tovább szűkíthetik a lehetséges analógiák körét. Természetesen az ilyen rekonstrukciók mindig magukban viselik a tévedés lehetőségét, de ezt a kockázatot – a kevés forrás miatt – fel kell vállalnia a kutatásnak.

A FALKÉPEK EREDETISÉGE MŰVÉSZETTÖRTÉNETI SZEMPONTBÓL

A Szent László-legenda középkori falkép-ciklusaink egyik legegységesebb művészettörténeti alkotásaink közé tartozik. Eredetükről, készítésének körülményeiről hosszas idők óta viták folynak. Eddigi tudásom alapján úgy vélem, hogy el kell utasítani azokat a feltételezések, amelyek szerint a László-legenda falkép-ciklusainak egészét külföldi mestereknek tulajdonítják. A falkép-ciklus mintaadó darabjai sajnálatos módon teljesen elpusztultak, feltételezhetően a László-kultusz központjaiban Somogyváron (Bakay: 2010.) és / vagy Nagyváradon lehetettek a kerlési ütközetét megörökítő képciklus első festményei. A falkép-ciklus létrejöttében lehetséges, hogy idegen mesterek is hozzájárultak, de maga a tematika egyértelműen keleti eredetre utal, mert ott a motívumok összefüggéseiben is megvannak. (Demény: 2002.142) A fennmaradt ábrázolások alapján lehetséges, de nem túl valószínű, hogy minden templomban idegen mestereket foglalkoztattak volna. Erre vonatkozóan magam hat bizonyítékot látok.

(1.) A fennmaradt ábrázolások többnyire a feltehetően mindig „konzervatív” kulturális hagyományokkal rendelkező Székelyföldön maradtak fent. Ahol az idegen mesterek intenzív és folyamatos működése nem túl valószínű. A földrajzilag gyakran igencsak elzárt és kislélekszámú települések, templomaik külföldi mesterek általi kifestése túl nagy anyagi áldozattal járt volna. A székelyföldi freskók vizuális stílusai, természetesen nem lehetnek mentesek az európai hatásoktól, - kivált az itáliaitól - de a hazai piktorok, vándor festők meglétét is feltételeznünk kell. Ezt azért is fel kell vetnünk, mert – habár nem rendelkezünk pontos adatokkal – elképzelhetetlen, már számarányát is tekintve, hogy minden helyi templomot külföldi mesterek díszítettek volna meg. Nem is olyan régen a művészettörténet szakma úgy vélte, hogy e korban nem is igazán voltak önállóan alkotó mesterembereink, művészeink. Mára világossá vált, hogy a magyar középkorban komoly számban dolgoztak a világi és egyházi megbízásokon hazai mesterek is.

(2.) Elképzelhetetlen, hogy a freskó művészetünk a „semmitől” előzmények nélkül jött volna létre. A töredékes források is azt mutatják, hogy volt hagyománya a magyar falkép festészetnek, melyekben értelemszerűen kellett, hogy dolgozzanak hazai mesteremberek is. Gondoljunk csak a 14-16. századi Kolozsvári művész családra. Márton és György - édesapjuk festő - szobrászati teljesítménye, koruk csúcán áll, plasztikai érzékükben, stílusokban és méretükben is a nyugat-európai mércét is megütő alkotást hoztak létre. Ha a szobrászat – amely a festészetnél anyagilag körülményesebb, technikailag összetettebb művészi kifejezési mód – ilyen teljesítmény elérésére volt képes, akkor annak akár évszázados előzményei is lehettek. Axiómaként értelmezhetjük, hogy ahol kiművelt a plasztikai ábrázolás, ott a festészetnek is komoly hagyományokkal kell, hogy rendelkezzen, mert mintázás elengedhetetlen feltétele a rajzi tudás. Ebből következik, ha szobrászati célokat is el tudtak látni a hazai mesteremberek, akkor ezt minden bizonnyal az egyházi falkép festészetben is megtehették. Sajnos középkori festészetünkről kevés emlékünk maradt fenn. Kiemelt kulturális központjaink gyakorta alapjaiban tűntek el, gondoljunk csak az imént említett Somogyvárra vagy Nagyváradra, ahol nem csak falképek, hanem a templomok, várak is szinte teljesen elpusztultak.

(3.) A Szent László-legenda ábrázolásai nagyon pontos rajzot adnak a korról, amely megalkotta őket. Régészek és történészek dolgozták fel a kor viselettörténeti és fegyvertörténeti sajátosságait a falképek vizuális hagyományának segítségével. László herceg nyugati típusú fegyverzete és a kun keleti öltözete és eszköztára együttesen nem található meg az európai művészettörténet más területein, így lehetséges, hogy a mesterek hazai a hétköznapi élet eszközeit jelenítették meg.

(4.) A történet esetleges hősepikai tradícióin túl, folklór elemeket is megőriztek, melyek vallanak a 14-16. századi hiedelem elképzelésekről. Feltehetően a mester úgy ábrázolta a történetet, ahogy azt a közösség előzőleg már ismerte. Az emberi tekintetű lovak és azok

viadala, az ellentétes pólusú világfák, a leány „ünnepi viselete”, a lándzsára tűnött levágott fej, a lélek elvitelének módja (pl. Vitfalva) és nem utolsó sorban a fegyver nélküli küzdelem módja mind-mind a korabeli hiedelem elképzelésekről is tudósítanak.

(5.) A céhes keretek tiltották idegen mesterek működését a városokban így arra gondolni sem lehet, hogy máshonnan tömegesen érkezett idegen mesterek alkották meg a falképeket. (Jendressik:1938:8.) (6.) A falképek jelenetei, motívumai együttesen csak a keleti hősi epika alkotásaiban találhatóak meg, Nyugat-Európában nem. (Demény: 2002)

A FALKÉPCIKLUS BIRKÓZÁSA NÉPRAJZI SZEMPONTBÓL

A magyar néprajz kezdetben - akárcsak más országokban - kifejezetten mitológiai irányultságú volt. (Kósa: 1998) A vizsgálódások középpontjában a mitológia és ősvallás állt. A 19. századi nemzeti eposz utáni vágy hívta létre azokat a „nemzeti mitológiai” tanulmányokat, melyeket jórészt írók, tanárok majd pedig néprajzkutatók alkottak meg. Ennek a társadalmi igénynek a csúcspontja Ipolyi Arnold Magyar Mythológiája (1854.), amely igen nagy szorgalommal megírt becsületes munka. Ipolyi feltételezései, elgondolásai erősen hatottak a kialakuló magyar néprajzi törekvésekre. A magyar néprajz igen hosszú ideig, majd hetven esztendőn át ezen a „mitikus” úton járt, s igyekezett a 19-20. századi adatokból kideríteni a 9-10. századi magyarok etnospecifikus tárgyi és szellemi kultúráját. Mára tudjuk, hogy a hagyományosnak nevezett népi életforma közel sem változatlan és egyáltalán nem, vagy csak igen-igen elvéve tartalmaz olyan elemeket, amelyek a magyarság keleti örökségeként ítéelhetőek meg.

Azonban az egyik ilyen ritka – de nem egyedülálló - kulturális hagyatékunk, a 13-16. századi falképciklusain, a Szent László kerlési ütközetét követő cselekménysorozatban tűnik fel. A falképciklus egyedi folklór vonásai mellett, a magyar művészettörténet kuriózuma is, mivel annak vizuális párhuzamai Európa más részeiről teljesen ismeretlenek. A cselekmények összefüggő analógiái nem ismertek, csupán a kivonulás és a csata analógiái – melyeknek gyökerei kimondottan nyugati eredetűek. Természetesen önmagában a középkori tematika páratlansága nem vetné fel a honfoglalás kori hősi epika lehetőségét. Teljesen jogosan merül fel a kérdés, hogy a 13-16. század között programszerűen megfestett templomi falképciklus miért és mely részleteiben rokoníthatóak egy ismeretlen honfoglalás-kori hősi énekkel, mondával? A kérdés a mai napig a tudomány számára megoldatlan és megosztja a kutatókat.

A kérdés megoldására magam sem vállalkozhatok, mégis úgy vélem, hogy a történeti, régészeti, művészettörténeti és néprajzi adatok összevetése részlegesen választ adhat bizonyos kérdésekre. A dolgozat szempontjából a legfontosabb kérdés, hogy a fennálló források alapján, tekinthetünk-e a Szent László-legenda birkózó jelenetére úgy, mint a honfoglalás előtti epikánk motívumára? Mennyire mutatható ki eleink életében a birkózás hagyománya, valamint e cselekmény mennyire lehet jelen a hősi énekek cselekményében? Továbbá egy másik fontos kérdés, hogy Szent László és a kun vitéz párviadala rokonítható-e a néphiedelmeink táltospárbajához?

A kérdések teljes megválaszolása reménytelennek látszik, de az a tény, hogy a keleti hősepika általános tematikája rokonítható Szent László herceg kerlési hőstétével sok lehetőséget rejt magában. E történeteknek a cselekménye, összefüggő motívumainak összehasonlítása eredményeket hozhatnak eleink hősepikájának megismerésében. Itt elsősorban a birkózás vizuális tematikája köré csoportosuló motívumok lehetnének a segítségünkre, így a sebezhetetlenség, a nőért folyó fegyvertelen birkózás, a segítő szerepe, aki az idegen lábát támadja, valamint a hősi álm megjelenítése azok az elemek, amelyek részleteiben összezsengenek a hősi epika utódjainak tartott szöveges forrásokkal. E sejtésünket látszik alátámasztani a 19-20. században lejegyzett táltos-hiedelmeink, amelyek ugyancsak ismerik a poláris nagy erejű hősök viaskodását. Ezek a - gyakran metamorfózisra is képes - hősök nem bírnak egymással, így a falu népének segítségére van rászorulva, ki az ismeretlen, ártó táltos lábát ütve győzik le azt. A viadal befejeztével néphitünk ugyancsak megemlékezik a győztes táltos hősi álmáról, amely azt bizonyítja, hogy hosszú ideig

fennmaradhattak kulturális motívumok népünk műveltségében. Míg bizonyos hiedelememek, közvélekedések magyarázhatóak az oktatás, a ponyvairodalom vagy más közéleti hatásokkal visszacsapódásával, addig a táltospárbaj esetében ilyenekről nem tudunk. Táltos-hiedelmeink ilyen késői meglétére nincsen magyarázat – hacsak nem vetjük fel a kulturális kontinuitás lehetőségét.

Néphiedelmeink táltosa küzdelme előtt révül, majd bika, ló, ritkábban szarvas alakban vív meg ellenlábásával. (Demény: 1994) Diószegi Vilmos szerint ez a viadal mikéntje és szereplői csak magyarságra jellemzőek – analógiái csak Ázsiából ismertek. (Diószegi: 1998) Ugyanakkor a metamorfózis, az állat alakú küzdelem nem jelenik meg László-legendájában, de más elemek, mint például a láb támadása, a párviadalt eldöntő segítők és a termékenységet folyó viadal igen.

Szent László leányszabadító tettét már sokan a 19. században is mitikus, hőseposzi színezetben látták. Már Ipolyi Arnold is úgy tekint Szent Lászlóra, mint „ős nemzethősökről regés tudat felébresztőjére.” (Ipolyi: 1929:246) A későbbi kutatók, akik szakítottak az addig elfogadott történelem elképzelésekkel és levetkeztek az „ősvallás rózsaszín szemüvegét,” döbbenve álltak a László-legenda ezen ciklusa előtt, mert az európai analógiákkal nem magyarázhatóak. László Gyula, (László: 1944) Vargyas Lajos, (Vargyas: 1960) Magyar Zoltán, (Magyar: 1998) Demény István Pál (Demény: 2002) munkái bebizonyították, hogy érdemes komolyan odafigyelni szent királyunk falképciklusaira, mert annak némelyike legalább 13-14. századi népi elképzelésekről is vallanak. Ráadásul, a falképek egyes folklór elemei azt az elképzelést erősítik meg, mely szerint a hősi epika egyes elemei, motívumai a honfoglalás korát jóval túlélhették. Az egykori 11. század előtti uralkodói udvarban keletkezett hős epikai alkotások, a nép ajkán a maguk egyszerűsített tömörebb változatában élhettek tovább. Elképzelhető, hogy keresztény királyunk alakját a nép - kiváltképpen a székelyek - egy évszázadokkal korábbi hősi epikai struktúrába olvasztotta bele. A népi életben nem ritka, hogy egy-egy eseményt megörököl az adott történelmi kor legnépszerűbb alakja. Feltételezhetően Szent László esetében is ez történhetett, ám ez csak akkor lehetett lehetséges, ha hősi epika darabjai viszonylag hosszú ideig, széles körben fennmaradtak. Erre nincs közvetlen bizonyítunk, mégis valószínűtlennek kell tartanunk azokat az elképzeléseket, melyek szerint a magyar hősi epika Szent István király követően kiveszett. Demény István Pál nagyszerű tanulmányokban bizonyította, hogy a hősi epika részlegesen a 16. századig fennmaradt. (Demény: 2002) Munkáiban történelmi és irodalmi forrásokra hivatkozva levezeti a hősi epikára vonatkozó utalásokat, munkája a mai napig felülmúlhatatlan.

A HŐSI EPIKA TEMATIKÁJA

A rokon népek ismert epikus hagyománya, hiedelemvilága – kellő forráskritikával – de párhuzamba állíthatóak a Szent László-legenda cselekménysorával. A rokonítások legfőbb érve az, hogy a hősi epika tematikája és motívumainak kapcsolatrendszere hasonlóak egymáshoz.

A hősi énekek kivétel nélkül egy természetfeletti, nagy erejű hős fantasztikus életútját mutatja be. A történetek gyakran még a főhős születése előtt elkezdődnek. Szülei részben vagy egészben transzcendens hatalmak. A hős születését csodás előjelek mutatják meg. Gyakorta előfordul, hogy ártó hatalmak már ilyenkor el akarják pusztítani. A megszületendő hős nagyon hamar kimutatja roppant erejét, ügyességét és bátorságát. Gyorsan növekszik és hamar táltos lóra, csodálatos fegyverre - legtöbbször kardra - ritkábban segítőtárs(ak)ra is talál. Ezt tekinthetjük a hősi epika általános bevezetőjének. Miután társ és fegyverszerzés megtörtént, az ifjú teljes fegyverzetében elindul első kalandjára. Ezekben a történetekben a hős vitézségét bizonyítja. Ekkor történnek meg első komolyabb próbatételei, amely olykor egy életnek kioltásával jár együtt. A hős miután bizonyította rátermettségét és férfivá válását: megházasodhat, ezért a következő főszakasza a feleségszerzés. Gyakorta ez a szakasz bonyolódik egy természetfeletti ártó lény támadásával, rablásával melyet a hős igyekszik megakadályozni. (Voigt: 1998.153) A hős az elrabolt személy(ek), tárgy(ak) után ered. Ezt követi a hős világgjárása, majd végül a hős halála.

Voigt Vilmos szerint „szinte semmi okunk nincs annak a feltevésnek az elutasítására, hogy a honfoglalás előtt lehetett ilyen hősi epikája a magyaroknak is.” (Voigt: 1998.153) Ha pedig lehetett ilyen tematikájú hősi énekünk, mondánk akkor, annak legépebb nyomait éppen László herceg kerlési legendájában találhatjuk meg. Vizsgáljuk meg a kaland eseményeit ennek ismeretében. László király Váradon gyülekezik seregével. Az alig húsz esztendő herceget itt látjuk elsőnek, teljes harci felszerelésében, fegyverrel, lóval. A püspök áldása után elindul a sereg az országba betörő kunok ellen. László vitézül küzd, több súlyos sérülést szerez, mégis folytatja a harcot. Miután a kunok visszavonulnak, László észreveszi, hogy egy kun vitéz (egyések szerint a kun vezér) elrabol egy magyar leányt. László utánaered, s miután a leány leveti a kunt lováról, birkózás kezdődik, melyben ismét a leány segítségével győzedelmeskedik az ártó hatalom felett, végül egy fa alatt megpihen a leánnyal.

Ha a hősi epika általános tematikájának ismerete mellett vizsgáljuk a kerlési kalandot feltűnik, hogy a László-legendába ugyancsak jelen van az ifjú hős első kalandja, próbatétele. Majd tömörítve megjelenik az elrabolt leány (kiszemelt jegyes, feleség?) utáni elindulás és az ártó „földöntúli” hatalom legyőzése is, majd a hősi álm.

Az összehasonlító kutatás nagyban nehezíti az a tény, hogy feudalizmus korából sem maradtak ránk epikus énekek, holott annak meglétéről tudunk. Bonfini, Galeotto Marzio a 15. században is emlegeti a magyarok vitézi, hősi énekeit. [Mátyás udvarában] „...énekek zendülnek fel, mert vannak ott zenészek és hárfások, s ezek a hősök tetteit anyanyelven, lant kíséretben éneklik a lakomák alatt.” Érdeklődésük nem véletlen, ugyanis ekkor Nyugat-Európában már nem voltak szokásban az efféle énekek. Magyarországon viszont ennek általános megléte miatt nem tulajdonították lejegyzésre érdemesnek.

A kutatás eldöntéséhez mindenképpen szükséges lenne a korábbi évszázadokból származó vizuális emlékek felbukkanása. Az eddig felszínre került honfoglalás korabeli magyar leletanyagból jól tudjuk, hogy az emberábrázolásban igen szegény – így az cselekménysort nem mondhat el, s csak kivételes esetekben lehet e tárgyakat vallatóra fogni. Nagy kérdés, hogy a jövőben gyarapodó 11. századi előtti régészeti leletanyaga tartalmazza-e majd ezeket az epikusnak vélt elemeket és azok összefüggéseiket? És ha igen akkor milyen kontextusban? A kutatást „végérvényesen” minden bizonnyal csak az ilyen leletek előkerülése jelenthetné.

A HŐSI EPIKA ÖSSZEKAPCSOLÁSA SZENT LÁSZLÓ ALAKJÁVAL

„A kerlési kaland esetében egyszerűen érvényét veszti az a mai napig is vitatott kérdés, hogy volt-e egyáltalán hősi epikánk. A kerlési kaland ugyanis nemcsak volt, hanem fenn is maradt, ha nem is eredetiben, de latin és német nyelvű kivonatokban (sőt Benczédi Székely István krónikájában magyar nyelvű kivonatokban is), valamint viszonylag sok képi ábrázolásban. (Részletesebb ábrázolásokban, valóságos „képregényekben”.) Hogy mindezek egy hősmondára, sőt minden bizonnyal énekelt hősi énekekre mennek vissza, az nemcsak hogy az utóbbi féle évszázad kutatásai után nem lehet vitás, de a régies hősi epika ismerői számára a monda egyszeri elolvasása és/vagy a képek megtekintése után már nyilvánvaló.” (Demény: 2002:121) Nem tudjuk pontosan, hogy az egykori hősi eposzt elsőnek a nép, vagy éppen az uralkodó osztály az egyház segítségével emelte a „kultusz” fokára. A fennmaradt adatokból azonban úgy tűnik, hogy a nép ajkán élő történetek és a szívekben élő tradicionális képzetek sokat tettek hozzá Szent László herceg kerlési tetteihez. Magyar Zoltán szerint, „ha feltételeztük az egyház szerepét a László-kultusz alakítását és terjesztését illetően, legalább ilyen súllyal kell latba esnie annak a népi hagyományrétegnek mely, mint láttuk a megelőző évszázadokban is kimutatható. (Magyar: 1998:8) A népi mondákban gyakorta előfordul, hogy a megváltozott történelmi, társadalmi vagy csupán az idő múlásának a hatására felcserélődik, aktualizálódik a főszereplő személye. Szent László, Mátyás király, Rákóczi vagy éppen Kossuth alakjait a népi emlékezet egyes történetekben, mondákban összemossa, felcseréli. Ennek az egyik oka, hogy a történet valóságtartalmát, aktualitását és nem utolsósorban hitelességét fenntartsa. Semmilyen adataink nincsenek arról, hogy pontosan mikortól keltezhető László királyunk kultikus tisztelte a népi életben. Elképzelhető, hogy még életében kialakulhatott egy akkor még meglévő epikus történet egyes elemeinek és a kerlési csata cselekményeinek összevonása. „Valószínű, hogy László személyét már életében is egyfajta legendás tisztelet övezte. Erre vallanak az elveszett és közel egykorú László-gesztá (Gesta Ladislai Regis) azon regényes részletei, melyek a Képes Krónikában maradtak fenn, s melyek gyaníthatóan maguk is egy László korabeli jokulátoreposz szövegeire tekintenek vissza.” (Magyar: 1998:7) A történetnek legkésőbb 1192 körül III. Béla király uralkodása idején már létezni kellett, ekkor történt ugyanis László király szentté avatása. Ugyanakkor fennmaradt legkorábbi falképciklusai csupán a 13-14. századtól datálhatóak. László király csodás tettei, történetei azonban ezt megelőzően – halála és szentté avatása között csaknem száz év telik el - a nép száján is meglehetett, hiszen már életében nagy megbecsülésnek örvendett, habár a kanonizáció előtti László-tisztelet, a „fama sanctitatis” alig dokumentálható. (Kerny: 1996:175.) Számtalan monda és hiedelem szól László király történeteiről, de azok eredetét megmondani mára már teljesen lehetetlen. Ettől függetlenül László király a magyar nép lelkében mindig tisztelt, ha nem a legtiszteltebb szerepet töltötte be. Jelleme a magyar ember ideálképét foglalja magában, az összetartozás közös lelkeségének megtestesítője. Fontos tudni tovább, hogy nem csupán a nép, hanem még a kortárs uralkodók is eszményképként tekintettek fel rá. (Szőke: 1993:19) Nem csak a kortársak hanem a későbbi magyar uralkodók is példaképüknek tekintették Szent László királyunkat. Nagy Lajos nagyra becsülte Szent László királyt, melynek lovagi temperamentumát, politikai hitvallását kívánta követni, ezt reprezentálva koronázását követően (1342) első útja Nagyváradra vezetett Szent László király sírjához. Nem meglepő, hogy Nagy Lajos és Zsigmond korából ismerjük a legtöbb László legendát megőrkítő freskót-együtttest.

Logikusnak látszik az a gondolat mely szerint László királyunk népi tiszteletét látván, az uralkodó osztály és az egyházi vezetés emelte az egyházi legendáink közé. Emellett akad más érv is, többek között az, hogy Szent László egész életműve az Szent István gondolatrendszerét és politikáját hirdette, és több évtizedes anarchia után stabil és erős országot hozott létre. Továbbá a keresztény állam számára szükségesek voltak a saját, nemzeti

példaképek és szentek, mellyel egyben a Magyar Királyság egyházi elkötelezettségét is reprezentálták az európai országok előtt. (Dümmerth: 1989)

1. ábra – Gelence: László és a kun vitéz valamint a táltos lovak viadala

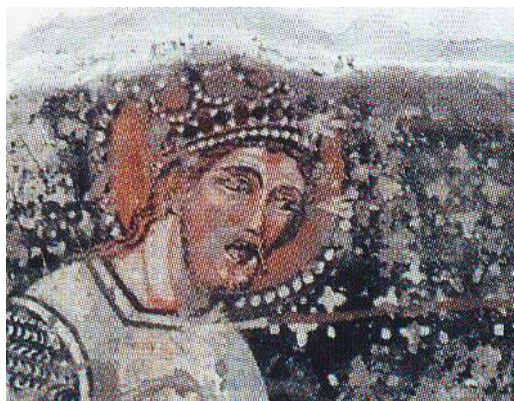
„a tálost nem fogja fegyver”

Mielőtt rátérnénk a legenda birkózó jelenetére ismerjük meg szereplőit, azok előzetes tettei alapján. A Szent László-legenda üldözést megörökítő képsorain a menekülő kun nyilazza László herceget, aki pedig lándzsájával dőfi meg a kunt. A csata két vezetője azonban nem sebesül meg, noha emberi mércével halálos sebeket szereznek. Székelyderzsen, Gelencén stb. a kun nyila László arcához ér, László lándzsája pedig (pl. Gelencén, Szepesmindszenten Rimabányán Kakaslomnicon, Karaszkon, Sepsikilyén) átdőfi a kunt, ám egyikük sem sebesül meg, amint az a további képeken jól nyomon követhető.

Felmerül a kérdés, hogy mindezeket hogyan kell értelmeznünk? Annyi bizonyos, hogy a sebezhetetlen hősök gyakran előfordulnak a keleti és a nyugati hős-mondákban egyaránt (pl. Akhilleus, Siegfried stb.) A magyar néphagyományban azonban ez csak a táltosokra jellemző. Ipolyi Arnold szerint a tálost kard, golyó nem fogja, (Ipolyi: 1929) sőt, a sebezhetetlenség egyenesen a viaskodó táltosok jellemzője. (Róheim: 1925:18) László Gyula professzor szerint küzdők csodás tulajdonságokkal vannak felruházva, ezért sem lehetnek egyszeri halandók, hanem két ellentétes minőséget képviselő sebezhetetlen táltoshősök, (László: 1993) akik átvitt értelemben az örök Jót és Rosszat voltak hivatott megörökíteni. (László: 1973)

2. ábra - Sebezhetetlen hősök harca
Aranyozott szogd ezüstitál,
Permi lelet, VII-VIII. század

3-4. ábra- László herceg testét nem sebzik meg a kilőtt nyilak (Székelyderzs, Gelence)

A László-legenda keleti tartalmát az is sejteti, hogy a sebezhetetlenség a mitikus alakok állandó jellemzője, nem pedig az egyház szentjeié. Mongol énekekben a kozmikus hősök ugyancsak sebezhetetlenek s miután felismerik, hogy fegyverrel nem győzhetik le a másikat „akkor a hős fogja a nyilat, kilenc darabra töri, és eldobja”(Vargyas: 1996) „Érezhetően archaikusabbak azok a belső-ázsiai ábrázolások, amelyekkel László-legendánk is rokon. A nyugati példákkal ellentétben a hősök e tulajdonsága nagyon is hangsúlyozott.”(Magyar: 1996:281)

A Szent László-legenda szereplőinek sérthetlenségét a Képes Krónika is sugallja, amikor azt írja, hogy „Midőn pedig utolérte, hogy lándzsájával leszúrja, képtelen volt reá(...)”(Képes Krónika: 2009) A legenda ábrázolásaiban László és a kun küzdelme

fegyvertelenül zajlik le, kivétel az idegen mesterek munkái. (Magyar: 1996) (pl. Bécsi magyar egyetemisták anyakönyvének iniciáléja - 1453)

Noha meséink nem tekinthetők hiteles hírforrásnak, de szintén őrzik a sebezhetetlen táltos hősök emlékét. Bruncik királyfi című mesében „lándzsával döfik egymást, de nem szúrja őket a lándzsa. Karddal akarják vágni egymást, de nem vágja őket a kard. Elkapják hát egymás derekát...” (Vargyas: 1984:114) Kerekcs Izák című balladában a főhős így kiált viadala előtt: „Kard nem jár meg engem, akármit vágjatok!” S habár a hős végül elbukik, Demény István Pál szerint a történet magva itt is a hősi epikus történetre vezethető vissza. (Demény: 1980)

5. ábra: Kakaslomnic: László lándzsája keresztül döfi a kunt

BIRKÓZÁS JELENETE

A fegyvertelen harc semmiképpen sem mondható a valós történelmi, csatateri események megörökítésének, a jóval régebbi keleti szertartásos szakrális hagyományra enged következtetni. A magyar mesék analógiát a mongol hősi énekekben találunk, ahol a mitikus történetekben hatalmas méretűvé növekszik a küzdelem. Kozmikus képességekkel megáldott lények az egész Földre kiterjedő gigászi harcot vívnak egymással. Küzdelmük kimenetele sorsfordító, meghatározza a Világmindenség további sorsát.

Az ősi ázsiai történetek főszereplője mindig egy mitikus hős, (Nagy: 1978:236) aki erején túli szakrális küzdelemben legyőzi a világot fenyegető Rosszat. A mitikus birkózás jeleneteinek régészeti példái ismereteseek, „(...) a legenda gyökerei keletre nyúlnak, előzményei szinte az őskortól kezdve megvannak a steppén és Iránban” (László: 1993:9) Már az időszámításunk előtti évszázadokból is vannak hasonló témát megörökítő leletek, még hozzá többek között a magyarok őshazájának tartott belső-ázsiai területekről. A fegyver nélküli derékon, övnél való viaskodás egyértelműen szakrális esemény, nem pedig harci párbaj, ezt láthatjuk a csananyi övcsaton is, ahol két férfi birkózik, mögöttük lovaik állnak. (Bakay: 1997:122)

A népi műveltségünkben fontos volt az archaikus, szakrális tartalmú birkózás. A férfias, tisztességes viaskodás a felnőtté válás és a párválasztás természetes velejárójaként volt jelen őseink életében. Ez maradt meg meséinkben, melyekben állandó visszatérő eleme a hősök birkózása. „Mindketten leugranak a lóról. Egymásnak estek. Csípőn ragadták meg egymást. Fejüknél és galléron ragadták egymást. Birkózott a két hős. Remegett belé a fekete föld, remegett bele az égbolt.” (Magyar: 1996:278)

6. ábra - 17. századi perzsa pajzs, küzdő harcosokkal és lovakkal (László Gyula nyomán)

7. ábra - Ordoszi hun bronzlemez mitikus küzdelme (László Gyula nyomán)

Egy abakáni tatár (hakasz) énekben is a Szent László legenda rokon vonásaira lelhetünk, a szöveg érdekessége, hogy a mitikus hősök küzdését vadlovakéhoz hasonlítja, mintha két átváltozott táltos viaskodna: „leugranak a lóról, ledobják páncéljaikat. Birkóznak. Csípőn ragadták meg egymást, ide-oda hajolva küzdöttek. Mint vad csikók nyerítettek. Előre-hátra hajolva birkóztak. Mint ifjú tinók bögtek. Ahová kezükkel nyúltak kitépték egymás húsát. Hét napig küzdtek, földre sohasem estek. Kilenc napig küzdöttek, porba sohasem hullottak. Lábaikkal taposták egymást(...)” Itt, ha metaforikusán is, de sejteni lehet az átváltozásra képes hősoket, valamint a lábtaposás motívumát.

Krónikásaink a Szent László legenda mellett feljegyeztek más mitikus küzdelmeket, például Toldi Miklós vagy éppen az apró termetű Botond birkózását is. Botond története azért is érdekes, mert arról árulkodik, hogy a nép is ismerte e történetet, sőt, hogy onnan került bele a krónikás hagyományba. Anonymus híradásából erről így értesülünk, „...Azonban némelyek mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly aranykapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis én, mivel ezt a históriának egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán a parasztok hamis meséiből hallottam, ezért jelen művet nem akartam beleírni. (Anonymus: Gesta Hungarorum: 2003) Itt nem értesülünk a párviadalról azonban, annak megléte a parasztok „hamis meséiben” meglehetősen Elképzelhető, hogy éppen a viadal

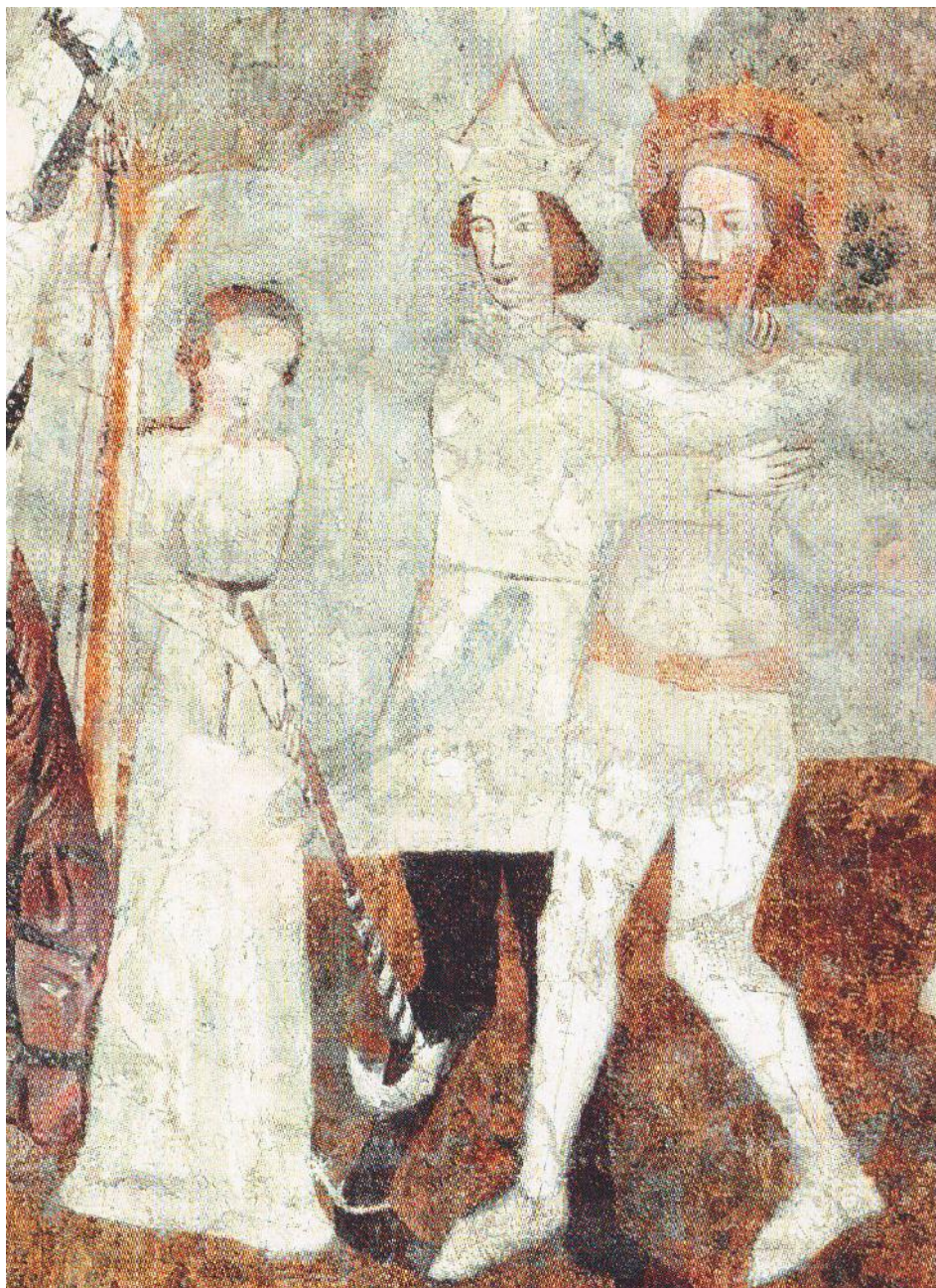
csodás elemei miatt nem kerültek lejegyzésre. Kézai Simon a szóhagyomány után erről így ír erről: „Akkor Botond rá rohanván, mint mondják úgy megragadta, hogy alig telt a birkózásban egy kis óra, a görög úgy földre terült, hogy semmi módon nem bírt többé fölkelni.” Botond mondáját az egyház szemüvegén keresztül látjuk. Egyes jelek, mint pl. az egy óras harc túl hosszúnak tűnik, könnyen lehet, hogy egy végtelen kozmikus csatát kicsinyítették le krónikásaink.

A görög óriással történő párviadal visszavezethető a mitikus párbajokra, ami a honfoglalás előtti magyar hősi epika motívuma lehetett. Egy abakáni egy szintén apró termetű, mindösszesen kilenc éves hős Kara Pán, vív meg ellenfelével. A táltos hiedelmünkben - elhivatáskor - a leendő táltosnak meg kell vívnia egy másik táltossal, ha valóban táltossá akar válni. Tehát Kara Pán is viaskodásra adja a fejét, hét teljes napig birkózik ellenfelével, akit végül az égig emel, majd a földre vág, és győzedelmeskedik felette. Népmeséink is emlékeznek a földbedöngölés rítusára. A Szépmező Szárnya című mesében, e kérdést teszi fel a mesehős ellenfelének, a sárkánynak: „- Hogy küzdjünk, derékból-é, vaj karddal? Derékból, mert az szerencsésebb, szólt a sárkány. Küzdeni kezdtek. A sárkány béütötte Szépmező szárnyát térdig a földre. Szépmező szárnya kiugrott, és béütötte ő es a sárkányt. Akkor kiugrott megint a sárkány, és béütötte Szépmező szárnyát a földre. Szépmező szárnya kiugrott, megmérgeződött, és béütötte egész nyakig a kilencfejűt. Levágta mind a kilenc fejét.”(Magyar: 1996:281-282) A felvidéki palóc mesékben ugyancsak megtalálható ez cselekmény sorozat: „A sárkány...aszongya a kiráfinak: no hát olyan legén vagy, hogy ide be merté gyönnyi, hát gyere, lássuk meg, ki az erősebb? A kiráfi látta, hogy evvel nem lehet ám olyan könnyen elbánni, megigazította a fejibe a kalapját, oszt összeölelkeztek. A tizenkétfejű sárkány mingyá térgyig vágta a kiráfit a földre, de az is kiugrott, a sárkányt gatyakötésig vágta be, akkor oszt nekiment, úgy megfojtotta, mint egy kutyát.” Amikor „...a küzdő fele egyre mélyebbre vagdossák egymást a földre, amitől a hős ereje rendre megújul, a nyakig beszorult sárkány azonban a föld »karja« fogva tartja, így a kiálló fejet a hős könnyűszerrel lemetszheti” (Jankovics:2006:22)

Mit jelentett ez? A földalatti világ népünk hitében nem egészen azonos azzal az alvilággal, ami a keresztény elképzelésekben megvan. A földalatti világ nem egyenlő az ártó erők otthonával, a Pokollal. Népmeséinkben gyakori, hogy a sárkány birodalma éppen a Világfa egyik levelén található, azaz a földnél magasabban, égi szférában leledzik. Az ősi „archaikus” világképben az ellentétes minőségű világok együttesen teszik ki a Mindenséget. A föld, az anyaföld örök női minőség. A főhős e földi világ szülöttje, e porból született és e porrá válik halála után. Amikor a sárkány az ellenfelét a földre vágja, annak halandóságát, múlandóságát, akarja éreztetni vele. Ám a főhős, földre ágyazva erőt kap a Föld anyjától. Bátran állítható, hogy a küzdelemben a harmadik, s egyben segítő szereplője itt is feminin. Igaz, a mitológia mesévé alakulása közben kikopott az egységes Földanya szerepe, de foszlányaiban még fellelhető a népmeséinkben. (Berze Nagy: 2004) Az Anyaisten erejével feltöltődött hős könnyen kiugrik a földből, és ő is belevágja a sárkányt, ördögöt a földre, a Földanya pedig segít gyermekének, s nem eresztí el a Gonoszt. A megsebzett, lefogott ellenfelet pedig a hős elpusztítja.

Vargyas Lajos szerint egy temesi népmesében ugyancsak egy honfoglalás előtti vitézi éneket kell sejtenünk, melyben Magyar János feleségével együtt az erdőbe megy. Egy betyárnak megtetszik a takaros menyecske, így elhatározza, hogy elrabolja, ámde az asszonyért meg kell küzdenie urával, Magyar Jánossal. Az asszony kijelenti, hogy azt fogadja el hitésének, aki a párviadalban győz. A két mesehős napokig küzd egymással, elsőnek térdig, majd övig, végül pedig nyakig vágják egymást a földre. Magyar János végül legyőzi a betyárt, és visszakapja feleségét.(Vargyas: 1990) Magyar János és a betyár a legszentebb szakrális eszköznél az övnél, egymás spirituális segédeszközénél ráncigálják egymást, akárcsak a belső-ázsiai férfiak, ahol vallásos esemény bújik meg a viadal mögött. (László: 1993:26) A földbegyömöszölés motívuma ismeretlen az európai folklórban, mivel az, az egykori hősi keleti eredetű epikából-mítoszvilágból került át. „A küzdelmet eldöntő földresújtással, földreveréssel a belső-ázsiai népek szinte mindegyikénél találkozhatunk, így

szerepel mongol, burját, csuvas vagy éppen szamojéd mesékben, hősénekekben is. (Magyar: 1996:282) Hasonló történetet a bolgároknál találunk csupán, ahol a főhős egy hatalmas medvét zúdít a földre.

8. ábra: Karaszko: Birkózó jelenet

LÁSZLÓ HERCEG TÁLTOSSÁGA

Őseink intuíció és fantázia segítségével voltak képesek birtokba venni a körülöttük lévő világot. Ehhez a gondolkodásmódhoz hozzátartoztak azok a kivételes képességgel bíró emberek, akinek módjukban állt szembeállni a földöntúli gonosszal. A nép hitbéli elképzeléséből kifolyólag, e táltosok, táltoshősök megjelentek az hősi epikában is.

A táltos az archaikus néphit központi alakja, ősi funkciói a mai napig nem tisztázódtak egyértelműen kutatóink előtt. A kutatást nehezíti, hogy az eredeti tevékenységei - az ősvallás üldözése folytán - fokozatosan elhalványultak, részleges szerepkörét a falusi füvesasszonyok, javasasszonyok vették át. Kutatói álláspontok különböznek abban, hogy őseink hitében az orvos, a tudós, a hős, vezető avagy pap szerepét mennyire tölthette be a közösség táltosa. A boszorkányperek adataiból tudjuk, hogy komoly különbségek vannak az európai boszorkány és a magyar táltos között, (Róheim: 1926:8) (pl. boszorkánynak senki nem vallja magát, ellentétben a táltossal) (Ipolyi: 1929) A népmesék, és a néphit eredményeiképpen biztosan tudjuk, hogy a táltost valamilyen felsőbb transzcendens nevezi ki, melytől beavatás révén a tudását kapja. Hogy ki valóban a táltos néphagyomány szerint, azt jelen dolgozatban nem áll módomban hosszasan tárgyalni.

Hogy kiből lehet magyar táltos, arról egy 1693-ban lejegyzett boszorkányparben Balácsi Erzsébet táltos-asszony vallomása segít: „*Isten ötet úgy teremtette(...) Isten úgy adja öt*” Egy másik, 1725-ös debreceni boszorkányparben Bartha Andrásné vall táltosról: „A táltosságra nem tanított senkit, mert azt az Isten anyja méhében úgy formálja” Ipolyi Arnold gyűjtései nyomán arra a következtetésre jut a Magyar Mythológiájában „*táltosnak születni kell, kiképzetés által senki nem lehet.*” (Ipolyi: 1929) A táltos születése pillanatától megkülönböztető jegyekkel bír; burokban születik, feles (ujj) csonttal, foggal rendelkezik. Kandra Kabos szerint „a nagy foggal szülöttekből lesznek a Táltosok, kik a közönséges embernél nagyobb hatalmúak.”(Kandra: 2006:304) A részleges, vagy teljes fogazattal, feles csonttal született gyermekekről gazdagon szólnak hiedelmeink, hiszen „többlettel születni a magyar néphagyományban a kiválasztottság jele” (Kunkovác: 2006) A kiválasztottság, a különleges testi jegyek önmagukban azonban még nem jelentenek automatikusan táltossá válást. Hétéves koráig - a beavatás ideéig – a táltos sérülékeny. Ha a bába kifecsegi azt, hogy az újszülött rendelkezik a táltosság valamely ismertető jegyével, akkor a többi táltos megfosztja az újszülöttet különleges képességeitől, de a gyermeket nem bántják. (Kandra: 2006)

Amikor a táltos jelölt hét esztendő lesz, akkor sírra feküdvé megálmodja a füvek titkait, (Róheim: 1925:16) ezáltal magáévá teszi a gyógyítás képességét. Ugyancsak hét évesen elhivatják az ifjút, s ekkor meg kell küzdeni egy másik táltossal, legtöbbször ló vagy bika alakjában, de ismeretes a szarvas képében való viaskodás is.(Demény: 1994:38)

Az efféle beavatási küzdelmek az ősvallás szakrális emlékei a magyar nép hiedelmeiben. A népi gyűjtésekből származó tények, melyek szerint szent időben (dél, éjfél) és helyszínen „a hetedik pusztán lévő nagy tölgyfa alatt”, vagy emberi térfél határán folyik le a viadal. A települések széle az analógiás képzetek szerint szent helynek számított, ahol „csődörök képében viaskodtak a táltosok.” (Diószegi: 1973:117) A beavatandó táltos ellenfele kivétel nélkül idegen országból származó, ismeretlen ellenfél, (Hoppál: 1998:20) akárcsak Szent László-legendájában. A kun önmagában nem csak egy idegen országbeli károkozó, hanem hagyományos világlátásunk szerint az ősvallásunk szimbolikus Rosszát, ördögét személyesíti meg az ország szakrális határán, *szélén*. László ekképpen nem csak magyar legenda hercege, hanem az ázsiai hitregék táltoshőse is, kinek célja a Gonosz elpusztítása. Az erdélyi hagyomány szintén úgy tudja, hogy a táltos főfeladata az, hogy megküzdjön az ördöggel. „Amikor egy táltos megszületik a környékbéli ördögök(...) már mind tudják, számon tartják ezt.” (Nagy: 1996:11) Joggal feltételezhetjük, hogy őseink archaikus mítoszaiban a Jó és a Rossz összecsapása törvényszerű.

Visszatérve a táltos beavatási viadalára, ha a jelölt a csatában riválisával szemben nem tud helyt állni, akkor nem válhat táltossá, legfeljebb fél-táltossá. Amennyiben a táltos jelöltnek mégis sikerül győznie, akkor beavatódik s ezáltal táltossá lesz. Továbbiakban képességeit a közösség szolgálatába kell, hogy állítsa s haláláig a közösség érdekei szerint kell cselekednie. A táltos, miután legyőzte (gyakran bika alakú) ellenfelét, lovat megy keresni, (Róheim:1925:18) mivel a táltosunk közlekedési eszköze leggyakrabban a ló.

A táltosok küzdelmei nem érnek véget, hét évente megismétlődnek, így „kénytelen elmenni a táltos és megvívni más országbeli táltosokkal, amelyik győz ebben a küzdelemben, annak az országa nagyon termékeny lesz.” (Róheim:1925:18) A táltos ősi funkciói között feltehetőleg szerepelhetett a termékenység varázslat, mely változott módon, babonává redukálódva, de faluhelyen a 20. század közepéig fennmaradt. A bő termést a népi emlékezet az általuk támogatott táltos viadalban nyújtotta sikeréhez kötötte, míg a károkat a boszorkányok rontásának tulajdonította. Ebből adódóan a táltos még az újkori néphiedelmekben is a boszorkányok, a rosszak, ördögök ellenfelei, mivel az általuk okozott károkat igyekszik begyógyítani, helyrehozni. Egyes területeken a nép úgy tudja, hogy emiatt a táltost a boszorkányok éjjelente megkínózzák. (Róheim:1925:18)

A táltos másokért való küzdelme az egészséges, erkölcsös, szocializációs példakép mellett megőrizte archaikus mesehős héroszi tulajdonságát. (Nagy:1978:236) A belső-ázsiai keleti hagyományban csak mitikus szereplő válhat hőssé hasonlóan tündérmeséink hőseihez. Legnagyobb hősmesénk (Jankovics:2004:191), a totemisztikus elemeket magában rejtő táltos hős, a csodás erejű Fehérlófia, avagy Csuvas Kancafi. A Fehérlófia-típusú meséinkben népmesekincsünk legősibb típusát köszönhetjük. A népmeséink mellett az egész magyar kultúrában a ló totemisztikus képzeletere gyakori.

Már szoltam arról, hogy László herceg személye között sok az egyezés a mesék legkisebb királyfiéval, táltoshőisével, „Tündér Táltosával” (Ipolyi: 1927). Néphitünk nem csupán Szent Lászlót tekinti táltos királynak, „népünk emlékezete a táltos rendbe valónak tekinti az összes Árpád-házi királyunkat, sőt királyaink javarészét Mátyás király haláláig.” (Kiszely: 2000) Teljesen ésszerű a nép azon elgondolása, hogy az országot – Isten kegyelméből - vezető uralkodónak kivételes, különleges képességekkel rendelkező hősnek kell lennie, akit valóban Isten földi helytartójának (electus divina princeps) tekintettek. (Bakay:2008:7) S ilyen személy a táltos, a jó király, aki rendületlenül kiáll hívei mellett. Szent László király táltosságáról számos népmonda maradt fent. Erdélyben máig él az a hagyomány mely szerint Szent László képes volt a pénzt kővé változtatni, a sziklából vizet fakasztani, éhező serege számára szarvasokat hívni, értette az állatok beszédét, és ismerte a füvek titkait stb. Lászlót csodás tettei révén a magyar nép mindig felsőbb szférába sorolta, mint a halandókat. A földi királyok, amennyire a módjukban állt, mindig igyekeztek megőrizni az Égi Isten attribútumait, mert az isteni tulajdonságok ekképpen a földi uralkodóra is kivetülnek. (Tánczos:2007:154) Ám azt, hogy a László-kultusz a népi hagyományban csupán politikai indíttatásra teljesedett ki, azt teljesen kizárhatjuk.

A KUN VITÉZ TÁLTOSSÁGA

A gonosz jelenléte állandó a világunkban, ugyanúgy megtalálható lehetett őseink honfoglalás előtti meséiben, mint a későbbi évszázadokban. A magyarság ősvallásának – mint minden vallásnak - magyarázatot kellett adnia Rossz eredetére és fogalmára. A Gonosz az emberi kultúrában gyakran állatias alakban jelenik meg, a sárkányt a nép félelme szülte, ekképpen képes magába egyesíteni a sötétség szimbólumokat. A sárkány emberfeletti erejéről és pusztításáról az ország egész területén tudnak.

A kun sárkánnyal való azonosítása László Gyula nevéhez fűződik, véleményét arra alapozta, hogy a kun megformálása több falképen démonikus, ördöghöz, sárkányhoz hasonlatos – ahogy megjegyezte a kun szájából láng csap ki, vörös füst száll alá,(László:1993) valamint szarvszerű képződményei varkocsai vannak a kakaslomnici falképen. A Szent László-legenda sárkányos jegyei megőrződtek a székelyderzsi freskón, ahol a birkózás ideje alatt a kun lángot okád Szent László herceg felé, akárcsak Kakaslomnicon, ahol láng mellett füst csap ki a kun szájából. Nem mindennapi motívumok ezek a keresztény templomok falai között! A Katolikus Egyház ikonográfiai szimbólum készletében ismeretlenek ezek a jegyek. Európa más tájain, egyházi épületben többnyire csupán a Pokol, illetve az Utolsó Ítélet ábrázolásokban tűnnek fel hasonló ábrázolások. Tehát a véres jelenet csak úgy kerülhetett be a templomokba, ha annak eredetileg nagy jelentősége volt. A tűzokádás más témájú ábrázolásai nem maradtak fent, csupán csekély számban a néphagyományban, de akkor mindig ártó hatalomhoz kapcsolódik. A tűzokádás motívuma a túlvilág képzetekkel állhat összefüggésbe. „Nagyapám amikor vót úgy 1870 körül, jártak mindig késő este a faluba, nem úgy ám, mint mast. Úgy 11 óra felé jöttek haza. Akkor az öreg Pandur Józsiéknál – ott valaki meghalt – egy nagy kutya állt az ajtóba, nagy tüzes nyelve vót, csak úgy gyütt ki a tűz a száján (Pesti:2002:149)

Kandra Kabos fő művében egy Mátyás király udvarához köthető táltos-hagyományt idéz, ahol ez a pozitív táltos jellemzője: „...eljönén Kampó táltos ebédre, a palota ajtó kinyitásakor felső állkapcáját az ajtó felső részébe, alsó állkapcáját pedig a küszöbbe akasztá, s a királyi palotában tüzet okáda(...)(Kandra:2006:256) Zrínyi Miklós Szigeti Veszedelmében is feltűnik még a tűzokádás, igaz ott már csak metaforikus formában. (Demény: 2002)

A kunt, akárcsak a népmesék sárkányát, lefejezéssel lehet elpusztítani. Ő az idegen országból származó fekete táltos, vagy más megvilágításban a sárkány (ördög). A kun elnevezésének definiálása azért is nehéz, mert mára az egyes jelentések olyan tartalmakat hordoznak, amelyeket korábban nem. A magyar néphit sosem nevezte nevén az ártó lényeket, mert azok neveinek kimondása „megidézi” azokat, ezért inkább a gyűjtőneveket használt helyettük. (rosszak, gonoszak stb.) A kun sárkánnyal való azonosítása közel sem lehetetlen, mivel a magyar néphit sárkány alakja nagyban eltér a többi európai nép képzetétől. „(...) a mondáinkban van egy viszonylagos egységes, ősi hitbeli sárkányképzet, amelyet jóval korábbinak kell tekintetnünk, mint a sárkánnyal – mint későbbi jelképpel – kapcsolatos sárkányrend sárkányát.” (Szekeres:2004:288) A magyar hagyomány többségében a sárkány ember formájú lény, akinek csak egy feje van. (Róheim:1925:98) Szereti az emberek javait, asszonyait, s ugyanúgy eszik-iszik, lovagol a másvilágon, mint a földön az emberek.

9. ábra - Tüzet okádó kun vitéz Kakaslomnic (részlet)

Hiedelmeinkben a sárkány emberi „(...) férfi létére is elijedt tőle, olyan csúf alak volt. Na, aztán most mit csináljon vele? Alva nem akarta őtet [sárkányt] megtámadni, mer gyávaság vóna alvó emberre támadni (...)” (Katona 1993:80) A mezőveresegyházi néphiedelem egyenesen úgy tudja, hogy a sárkány a meg nem keresztelkedett gyermekből lesz, aki kozmikus kártevőként megeszi a Holdat. (Keszeg:1999:335) A humanoid típusú sárkány elképzelések nemcsak Magyarországon ismeretesek, hanem Ázsiában kiváltképpen, a török-mongol hősénekekben. (Magyar:1996)

A fekete táltos, - más néven garabonciás (Obrusánszky:2008) -, a sárkány természetfeletti képességekkel rendelkezik, (Szekeres:2004:185) akit bizonyos keretek között nevezhetünk ördögnek is. A néphagyományban szereplő ördögnek ugyanis semmi köze nincs az egyház ördögéhez, (Katona:2006:304) ekképpen rokonítható az ázsiai legenda rontó alakjával a kunnal, aki mint a mitikus hős ellenpárja, szintén óvallási főbblény (Ipolyi:1929:104) is lehet. Mindez alátámasztja a kozmikus viadalt. Elképzelhető, hogy a nép valóban az ördög szerepkörébe helyezte bele a kunt, hiszen a föld minden táján általánosan elterjedt a más, ismeretlen népek démonizálása. (Tánczos:2007:70) A hagyományos népi gondolkodás szerint minden személyhez, és hiedelemlényhez tartozik egy rá jellemző térrész. Az analógikus szemlélet szerint a falu (szakrális) határán túl az ismeretlenben másvilági lények kóborolhatnak, melyek leggyakoribb megjelenési helye az emberi tér perifériája. (Keszeg:1999:140) „Az idegen, messziről jött ember mindig gyanús, mert nem tudni, hogy mi vagy ki lakik benne: Sőt az idegen voltaképpen maga az ördög, mert megszentelt kozmoszon kívüli helyről, az emberek világán kívüli térből származik onnan ahonnan az ördög is” (Tánczos:2007:65) és általánosan e természetfeletti lények leggyakoribb megjelenési helye a tér perifériája, az ártó kun is Várad *szélén* tűnik fel a legendában.

Hagyományainkat vizsgálva megállapítható, hogy a néphit ördögei nem mások, mint az őshitregék Rosszai. (Kandra:2006:304) Az egyház a kora kereszténység idején nem ábrázolta ördögöt, csak jóval később a középkorban festették állatként, szörnyként az „ördögöt a falra.” A magyar hitvilág Rosszai (ördög, lidérc, sárkány stb.) képesek a transzfigurációra így az, hogy ember formában is meg tudnak jelenni, nem tűnik alaptalannak. Mezőségben úgy tudják, hogy a „az ördög az sokféleképpen tud megjelenni (...) akárminek a képiben meg tud jelenni a tisztázatlan.” A hiedelemlények alakváltó képessége egyértelműen az animisztikus, totemisztikus képzetekre vezethetőek vissza. Az ördögök, sárkányok és a boszorkányok szintén képesek metamorfózisra, - bár az alakváltás módja nem ismert - át tudnak változni lóvá, macskává, kutyává, hollóvá, esetleg tárgyakká. Ártó, rontó szerepköre miatt az óvallás Rosszainak leszármazottjainak tekinthetjük a néphiedelem későbbi boszorkányait. A közvélekedéssel ellentétben a boszorkány férfi (maleficus) is lehetett, aki halála után csúszómászók országába kerülve megbűnhődik cselekedeteiért; kígyók, békák tépik szét bűnös testét.

Néphitünk úgy tudja, hogy a boszorkányok, ördögök és sárkányok is viaskodnak egymással, gyakran éppen szűz leányokért. (Diószegi:1971) A viaskodásokkor a küzdő felek képesek az állatok, illetve tárgyak alakját magukra ölteni. Nem csak a Rosszak, hanem az égitest szabadító hős is képes tárgyakká válni. A kerék formájában küzdő táltosok gyakran lánggra kapnak, „veres tűzzel” izzanak, fehér és kék lánggal, majd felemelkednek és az égben folytatják a küzdelmüket. „Matolcson beszélte egy asszony (...) Volt a szüleinek egy szolgáló legénye. Derék, vágó fiú volt, éppen ezért mikor egyszer a szérűn nyomtatták, feltűnt, hogy igen máláz. A fiú aztán elmondta, hogy azért szomorú, mert még ma nagy zivatar lesz. A zivatarral együtt érkezik meg az ő ellensége, akivel neki még ma meg kell vívnia. Ez lesz az utolsó vívása, ha ma győz, akkor fel lesz oldva az átok alól. Megmondta azt is, hogy tüzes kerékkel kell vívnia, s segítsenek neki. Kinevették, mert szép idő volt, de pár óra múlva nagy zivatar tört ki. S a hirtelen setéségekben csak kivágódik a kapu, s begördül azon egy tüzes kerék. Ott csaptak össze előttük a tüzes kerék és a vaskerék, s egyszer csak a tüzes kerék megemelkedik a levegőbe, eltűnik. Ugyanekkor a másik kerék visszaváltozott szolgalegényé, s igen hálálkodott neki, hogy segítségére voltak.” (Luby:1928:118) Égitest

szabadító mitikus meséinkben gyakorta megjelenik a küzdelem e különös módja. A láng, a kerék formában való küzdelem más európai nép hiedelemvilágában ismeretlen, (Demény:1994:40) mesékben is csak néhány havaselvi és mindösszesen egyetlen horvát változatban jelenik meg. Melyből Demény István Pál arra következtetett, hogy a motívum magyar eredetű. Ezt erősít meg az a tény is, hogy a kerék és láng formájában történő viaskodások a táltosok összecsapásaival függ össze, aminek csak magyar változatai vannak. (Demény:1994:51) Lángok képpen való küzdelem Égitest szabadító, Aranyhajú leány és Állatsógorok típusú mesékben jelenik meg leginkább. (Demény:1994:) Egyik archaikus hősmesénkben, a már említett Szépmező Szárnyában szintén megtalálható a kerék és láng formájában való viadal: „Küzdöttek egy darabig, de nem tudták egymást megsérteni, mert egyik olyan erős volt, mint a másik. Azt mondja a sárkány:- Látom, hogy nem tudunk semmire sem menni. Legyen belőled egy fakerek, és belőlem egy vaskerek. Te menj ki erre, és én erre a hegyre, és ereszkedjünk le, és amelyiké összetörik, az legyen a vesztes. Azt mondja a Szépmező Szárnya:- Nem bánom, legyen belőlem egy olyan fakerek, hogy félig menjen be a földbe, belőled egy olyan vaskerek, hogy menjen a föld színén.Úgy es lett. Kecskébucskát vetettek, és lett két kerék a kettő; egyikből fakerek, a másból vaskerek. Béereszkedtek, de a fakerek roppan erős volt, bément a földbe, s a vaskerek összetört. Akkor a sárkány nem egyezett abba belé, és:- Úgy nem jó, Legyen belőled egy fehér langocska, belőlem egy kék. Melyik összeégeti a másikat, a legyen a nyertes. Avval két langocska lett a kettőből. Kezdték egymást égetni, de addig küzdöttek, hogy a nap már fel kellett volna jöjjön, fel volt annyira hajnal virradva. Menyen el három fekete holló felettük, és meglátja a sárkány. Azt mondja nekik: -Menjetek, s hozzatok a szájatokban egy kis vizet, s öntsétek a fehér langocskára. Egy nagy dögöt teremtek nektek. Szépmező Szárnya azt mondja: - Menjetek el bátyáimhoz, mondjátok nekik, keljenek fel, hozzanak a kalapjukban vizet, mert három királyi lovat adok nektek. Azzal el es mentek hollók, fel es költötték a bátyjait. Vizet vittek, és a kék langra öntötték, aki elaludt, s akkor Szépmező Szárnya összeégette a sárkányt. Avval a nap es mindjárt bésütött a városba, s a király megint zenét kiküldte Szépmező Szárnya elé.” A bihari néphagyomány úgy tudja, hogy a boszorkány, illetve más “gonosz lélek” tüzes kerékként is képes megjeleni. (Demény:1994:40) Nem meglepő, tehát, hogy a messze földről jött ártó lélek kerekét boszorkány-kerékként is őrzik népmeséink.

A FELTÉTELEZETT MAGYAR BIRKÓZÁS 9. SZÁZADBAN

A magyar harci birkózás honfoglalás előtti meglétéről semmilyen egy korú forrásunk sincs. Amikor a Szent László-legenda előképeként a birkózást vizsgáljuk fontos megismernünk eleink harcászati életét is. Valós birkózást sosem sem vívtak a csatákban, bár annak megléte a csaták előtt és helyett minden bizonnyal – mint számos népnél – igazoltnak látszik. Eleink küzdelmeikben az ázsiai harcmodora jellemzően kerülték a kézi tusát, (László:1997) ha a közeli távolság miatt, vagy időjárás okokból nem tudták használni ijjakat akkor ostort, kopját, fokost használtak az ellenség ellen. Szabályát a hiedelmekkel ellentétben, csak üldözéskor és a védekezéskor használtak. A birkózást tehát nem tekinthetjük valós harci aktusnak, hiszen maga a küzdelem alkalmatlan a csata legelemibb céljának elvégzésére: az ellenfél elpusztítására. Továbbá maga a birkózás egy helyben zajlik, míg a valós hadmozdulatok folyamatos mozgást igényelnek, hogy az ellenséget az általa birtokolt területéről kiszorítsák, megfutamítsák.

Békeidőben, vagy a védett területeken az ifjúság harci eseményekre való képzése különféle társadalmi eseményeken kaphatott szerepet. Különböző vadászatokon, összejöveteleken, ünnepeken, lakodalmakkor az ifjak testi erejüket, ügyességüket, vagy éppen szellemi termékekkel bizonyították egymásnak és eleiknek rátermettségüket. A lovas gyakorlatok (pl. lóverseny, lovas íjászat, lovas birkózás stb.) fegyveres bemutatók, versenyek (pl. kopjajvetés, buzogánypörgetés stb.) harci-szakraális táncok (pl. kardtánc, botos tánc) mellett meg kellett, hogy jelenjen a birkózás is.

Az ázsiai analógiák mellett, azonban a birkózás eleink életében való megléte erősen feltételezhető. A magyarság a 11. század előtt kimagasló a harcászati technikákon túl, komoly harci rítusokkal, hagyományokkal is kellett, hogy rendelkezzen. A fiú gyermekek kiskoruk óta a harcra készültek, melynek ugyancsak kellett, hogy legyenek rituális oldala is. Sajnálatos módon nem túl beszédes forrásaink vannak jelenleg a 11. századi előtt „magyarság” társadalmi életéről, mégis a rokon kultúrájú népek hagyományai részben analógiái lehetnek a magyarnak. A hasonló területen éltek, hasonló világgéppel rendelkeztek, hasonló eszközökkel és módszerekkel gazdálkodtak, mely hasonló társadalmi struktúrát is jelenthetett. A „nomád,” íjlesztő népeknél a harc a mindennapi élet része volt, így az arra való felkészülés létfontosságú volt.

A gyermekek kiskoruk óta harci szellemben nevelkedtek. Gyermekjátékaikban a később harci elemeket alapjait sajátították el. A nevelés testi és szellemi oldalról is a későbbi sikeres harci aktusok kimenetelét segítette elő. Az ázsiai íjlesztő népek játékaival pl. a birkacsonttal való kockázás az ujjakat erősíti meg, ezáltal felkészíti az fiatal szervezetet az íj használatára.

A 9-10. századi magyar harcászat közismerten kifinomult volt, melyben a fegyelem, a felkészültség, a fizikai erőlet alapkövetelmény volt. Az ifjak nevelésében helyet kellett, hogy kapjon a birkózás tradíciója is. A birkózás ugyanis praktikus volt, mert gyakorlásához nem volt szükséges semmilyen eszközre, ruházatra, ráadásul bármilyen korcsoport üzhette. Hely és idő független feltételei olyan gyakorlati előnyökkel ruházták fel a birkózást, hogy fel kell tételeznünk, hogy - akár csak a rokon népeinknél - átlagosan meg kellett, hogy legyenek őseink testi nevelésében, mozgáskultúrájában. A fegyvertelen viadal azonban komoly erőnlétet, stratégiát és taktikai érzéket kíván meg gyakorlójától, így annak közösség előtti bemutatása a „legparádésabb” esemény lehetett. A birkózás más célokat is szolgálhatott a reprezentáció mellett. Az élet megvédése és annak elvétele az ázsiai pusztákon a mindennapok részét képezték. Minden ázsiai lovas népnek meg lehetett a maga azon gyakorlati-harcászati praktikái melyre az élet védelme során bármikor szüksége lehetett. Átlagosan elmondható, hogy az ázsiai fegyvertelen küzdelmek négy csoportra bonthatóak. Az első a kézzel való ütések, a második a rúgások, a harmadik a különféle fogások, megragadások, a negyedik, és egyben a legösszetettebb pedig a hagyományos birkózó technikák. Egy harcokhoz szokott társadalom szemléletében a fizikai erő, az ügyesség olyan

tulajdonságok, amelyek elengedhetetlenek a kollektív sikerek eléréséhez. A szülők utódjaiban ezeket a tulajdonságokat igyekeztek a leginkább felszínre hozni. Ennek eléréséhez feltehetőleg kiemelt társadalmi igényként jelentkezett a honfoglalás korában. A történelmi-társadalmi változásokkal egyetemben sok hatás érhetette a birkózási hagyományt. Minden bizonnyal sosem volt egy egységes birkózó hagyomány, hanem egy időben több helyen más és más birkózások lehettek elterjedve. Ugyanakkor – ugyancsak ázsiai minták alapján - feltételezhetünk olyan „fejedelmi” ünnepeket, párbajversenyeket, melyen az ország legjobb katonái vetélkedtek egymással. Ezekben a küzdelmek révén kialakulhatott egy egységes szemléletű szabályrendszer. A birkózás finomabb fogásai, technikái, azonban minden bizonnyal lokálisan, familiárisan hagyományozódhattak.

BIRKÓZÁSOK A HŐSI EPIKÁBAN

Ha a magyar hősi epikáról beszélünk, mindig feltételezésekbe kell bocsátkoznunk, mert semmilyen hiteles adatunk nincs a hős epikánk tartalmát illetően, sőt a feudális hősi epikánk is szinte nyomtalanul elveszett. Hogy tartalmazhattak-e ismeretlen hősenekünk birkózással kapcsolatos cselekményeket azt szintúgy nem tudjuk. Mégis a Toldi, Botond vezér, Szent László herceg majd később Szilágyi és Hajmási stb. fegyvertelen viadalai azt sejtetik, hogy e cselekmény epikánk része lehetett.

A 9-10. századi magyarság epikus énekeinek is tartalmazhatott mitikus birkózást eldaloló eseményeket. Kiemelt eseményekkor - esetleg hétköznapiakon is - előkerülhettek azok az epikus énekek, melyekben a mitikus hősök kalandjait regélték el.

E feltételezés megerősítést kap, ha a 12. század végén Anonymus által lejegyzett Botond és a görög óriás pusztakezes párviadalában. Anonymus sok folklór elemet megőrzött munkájában. Elképzelhető, hogy a birkózás cselekményét regösök száján fennmaradt hősi epikai alkotásokból kölcsönözte. Természetesen fennáll annak a lehetősége is, hogy Anonymus máshonnan, esetleg külföldi munkákból vette a motívumot, (Voigt:1998) de ez esetben ez nem túl valószínű.

Ugyanakkor az ázsiai népek történeteiben gyakorta megjelenik az aprócska hős, aki, hosszú ideig – olykor hónapokig, évekig - tartó mitikus birkózásai. László és a kun vitéz birkózásának idejével kapcsolatban van egy sejtésem. Már sokan felfigyeltek arra, hogy az elrabolt leány alakja az üldözés jelenetben meglehetősen kicsi, kifejezetten gyermeki (Kakaslomnicon, Karaszkon, Sepsibesenyőn stb.). A birkózás jelenétre azonban gyakran „megnő”, melynek magyarázatára az eddigi kutatások nem tértek ki. Csupán csak egy feltételezés, de elképzelhetőnek tartom, hogy László herceg és a kun eredetileg akár évekig is viaskodhatott, mire a lány felnőtt és végleg eldöntötte, hogy ki mellé áll a csatában. E feltételezésemet azonban gyengíti, hogy korábban éppen László kérésére veti le a lováról a kunt, - tehát a leány már döntött - valamint, hogy két falképen, Vítfalván, Székelyderzsen a leány alakja mindvégig kicsi marad. Visszatérve Botondra, viadala krónikásunk szerint alig egy óráig tartott, ám lehetséges, hogy krónikásunk itt egy mitikus viadalt rövidített le (Magyar: 1998, Demény: 2002) Empirikus úton bizonyítható, hogy egy óras birkózás nem létezik.

BIRKÓZÁS EMLÉKEI A NÉPHAGYOMÁNYBAN

A magyar néprajztudomány a fizikai mozgáskultúra vizsgálatát sokáig csak a néptánc vizsgálata kötötte le, így erősen megkésve és igen hiányosan lettek felgyűjtve a magyar népi birkózás szokásai. A pásztor életben található konfliktusok, a közösségen belüli fizikai erőszakos megnyilvánulások, kocsmái verekedések és egyéb fegyvertelen összecsapások semmiben sem kötődnek a Szent László-legenda, sem a honfoglalás előtti birkózó hagyományhoz. Annyi „eredetisége” ugyan van egyes 19-20. században lejegyzett birkózási hagyománynak, hogy az sohasem a lakott területen, hanem a falu határán, két világ találkozásán folytak le. E analógiás elgondolást megtalálhatjuk a Szent László-legendában, ahol a viadal Várad szélén zajlik le. Megjegyzendő, hogy a 19. századi táltos hiedelmeink is őrzik a határban való párbajok emlékét. Közel sem bizonyító erejű, de megjegyzendő, hogy meséink hősei is „határon” (esetleg hídon) küzdenek az ellenfelükkel.

A hagyományos birkózási alkalmaink már hosszú-hosszú ideje nem léteznek, ebből kifolyólag az egykori – feltételezett - szakrális viadalunkat semmilyen formában nem áll módunkban megvizsgálni. A pusztulás fő oka a történelmi-társadalmi változásokban keresendőek, melyek megszüntették az egykori beavató jellegű szakrális események szent terét és idejét. Amikor egy funkció nem tud valamilyen praktikussági célt betölteni a közösség életében, akkor annak szerepe leredukálódik, majd végül megszűnik. (Gunda:1994:18) Biztosak lehetünk abban, hogy a szakrális viadalok – más hagyományokkal egyetemben – nem egyszerre, hanem folyamatosan kopott ki a kulturális emlékezetből. A hősi epika feltételezett birkózó jelenete a szóbeli hagyományban legalább a valós szokás eltűnéséig jelen lehetett, de az is elképzelhető, hogy azon túl is fennmaradt. Adatközlőink által ismertett táltos párbajaink azt bizonyítják, hogy a 20. század közepéig általános fennmaradt a viaskodás hagyománya a nép hiedelemvilágában, holott az a nép életéből már évszázadokkal előtte ki kellett kopnia. A feljegyzésekből, illetve a néprajzosok által lejegyzett a birkózások nincsenek semmilyen kapcsolatban az emberi élet fordulópontjaival, a nagy társadalmi eseményekkel. A magyar néprajzi gyűjtések alapján birkózással pünkösdi királyválasztásokon, a pásztor hagyományokban, a fizikai konfliktusokban, valamint népi játékok formájában találhatóak meg.

A FALKÉPEK BIRKÓZÓ HAGYOMÁNYA

Ugyanakkor mi a helyzet a 14-16. századi falképekkel? Elsőnek is kérdés, hogy milyen korból és milyen birkózást láthatunk? Mivel a mesterek – mint láthattuk - hazaiak lehettek, véleményem szerint a falképeken látható birkózó jelenetek a saját élettapasztalataik alapján alkothatták meg. A mester olyannak láttatja a világot amilyenek maga és közössége látja – így igyekszik azt a maga teljességében visszaadni. Habár a László-legenda cselekménysora változatos, fontos megemlíteni, hogy minden kétséget kizáróan lehettek olyan metszetskönyvek, amelyek ábrázolták a jeleneteket és azokat fel is használhatták a templomok kifestésekor, ez esetben az ábrázolás semmilyen kapcsolatban nincs a magyar hagyományokkal. Ugyanakkor, ahogy a történelmi és régészeti kutatások bebizonyították vizuális jellemzés a viseletnél és a fegyverzetnél valószínű bizonyult, így elképzelhető, hogy a birkózási fogásoknál is saját koruk birkózó hagyományait örökítették meg. Ha ez valóban így van, akkor fel kell tételeznünk, hogy a 14-15. században a freskók készítésekor még létezhetett – a képi ábrázolások alapján – Felvidéken és Székelyföldön egy többnyire egységesnek mondható birkózó hagyomány. Bár az is nagyon könnyen elképzelhető, hogy metszetskönyvekből dolgoztak a mesterek és így terjedtek el a többnyire egységes birkózó narratívák. Kérdés, hogy honnan származott a metszetskönyv? Külföldi, vagy magyar mester alkotta-e? Vagy csak a meglévő falképeket másolták? László Gyula szerint a honfoglalás kor óta folyamatosan meg kellett, hogy jelenjen a László-legenda előképe vizuálisan is, mert az egyes ábrázolások kompozíciós hagyománya (pl. Erdőfüle) a nemezzátétes technikát sejteti. (László:1997) Ha ennek a gondolatot elfogadjuk, akkor annak központi eleme a küzdelem, a birkózás sem lehet a kor „találmánya”, így az feltehetően az azt megelőző korok tradícióin alapszik. Lehetséges, hogy az Ázsiából megöröklött mozgáskultúránk része a Szent László-legenda képsorain látható jellegzetes birkózási technika? Nem tudjuk. Tény, hogy hosszú idő önmagában nem magyarázza egy hagyomány kihalását. Gondoljuk bele abba, hogy a testkultúra, mozgáskultúra komplex elemei fennmaradhatnak hosszú évszázadok során is, melyet legszebben a tánc hagyományunk példáz. Igaz a tánc a társadalom minden tagját érintette, és szakrális, közösségi szerepkörét sosem veszítette el úgy, mint a birkózás.

Kérdés továbbá, hogy a falképeken látható birkózások a nemesi vagy a népi kultúrkörhöz kapcsolódik? Véleményem szerint a világi párviadalok a hivatalos udvari szokás szerint, többnyire a nyugat-európai párviadalok, lovagi tornák formájában folyhatott le. Ahol gyakoriak a lovas, és gyalogos fegyveres tusák.

A Szent László-legenda birkózó jelenetében azonban nem találhatunk fegyvereket, illetve amit láthatunk (pl. Gelencén László herceg és a kun vitéz övé is egy-egy tör lóg) de azokat a küzdők nem használják. Magam jobban hajlok arra az álláspontra, mely szerint a birkózó jelenetek a népi életben meglévő hagyományból nyertek ihletet. A keleti eredetű birkózásnak meg kellett, hogy legyen eleink életében is, de nem bizonyított, hogy valóban ezt látjuk a falképeken.

NÉPI ÖLES BIRKÓZÁS

A szórványosan és későn feljegyzett magyar néprajzi adatokból kiderül, hogy a küzdő felek szinte kivétel nélkül „öltre mentek,” s úgy birkóznak meg egymással. E birkózás úgy zajlott, hogy a felek kezüket egymás derekánál (az ölüknél) átölelték, majd az erősebb egy emeléssel vagy csavarással a földhöz vágta ellenfelét. Népmeséink birkózó hagyománya a legtöbb esetben - ahol a birkózás mikéntje kiderül - szintén így történik meg. Ugyanakkor a Szent László herceg és a kun viadalát sosem ábrázolták öltre menő viadalként. A felek kéztartása nem a derék körüli, hanem a szorító kézfejek legtöbbször a vállövön vagy a felső karcsont körül kapaszkodnak meg. A falképeken tipikus „öles fogású” viadal nem látható. Az öles birkózás azonban nem lehet egyértelműen „újkori” eredetű ugyanis az egyik ordoszi bronzon hasonló megfogást látunk. László Gyula által analógiaként kezelt nosza-pörösi avar csont karcon (László:1993) egyáltalán nem egyértelmű a küzdelem mikéntje. Sem a lábtechnika sem a felső végtagok fogása nem azonosítható biztosan, de ettől függetlenül feltehetően valóban küzdelemről lehet szó.

NÉPI KEZES BIRKÓZÁS

A Magyarországon ismert birkózásnak van egy másik változata, ami viszont igen hasonló a Szent László-legenda ábrázolásokon látható küzdő pozíciókhoz. Ebben a felek egymással szemben állnak keresztfogásban, úgy hogy az egyik kézzel hónaljuk alatt, a másik kezükkel pedig deréktájon kölcsönösen megragadva fogják meg egymást.

Ennek a birkózási technikának egy másik változata, amikor a karok ugyanúgy keresztfogásban vannak, azonban a másik kéz a nyak tájékán kapaszkodik meg. Ez, a kapocsfogás található meg Karaszkon, Rimabányán, Tereskén valamint a Thuróczy Krónika ábrázolásán. Magukat a fogásokat, technikákat nem lehet és nem is szabad etnikum specifikusnak tartani, de azok vizuális megléte fontos kapaszkodója lehet a kutatásoknak.

A szakértők szerint ez a birkózási mód nagy hasonlóságot mutat a mai Oroszország területén élő észak-kaukázusi oszét birkózó hagyományokkal. A tatárdúlást követő Jász-Nagykun- Szolnok vármegyékbe történő kun és jász betelepülést erre a birkózó hagyományra ésszerű magyarázat látszik adni. A kunok nagyarányú beilleszkedése a 15. században már megtörtént, (Voigt:1998) ugyanakkor a 14-15. századi főleg székelyföldi és felvidéki Szent László-legenda birkózó hagyományát azonban nem magyarázza meg. Aligha hihető, hogy a magyarság legharcosabb népének, a székelyek birkózási hagyományát az Alföldre betelepült jászok és kunok hagyányaiból lenne helyes levezetni.

A BIRKÓZÁS SZÓ

A birkózás jobb megismerését a szó megmagyarázásával igyekszem elérni. Czuczor Gergely és Fogarasi János Magyar Tudományos Akadémia által létrejött szótára szerint „Küzdés, melyben a küzdő személyek erejüket akarják egyedül próbára tenni, azaz megmutatni, ki mit bír vagy ki bír a másikkal (...) A végre küzd, hogy kitűnjék, hogy melyik erősebb a kettőjük közül. A birkózók azon vannak, hogy egymást földhöz vágják.” (Czuczor-Fogarasi:1862) A birkózás szó, alapgyöke egyértelműen a bír ige, melynek alapérteménye az erő. (Czuczor-Fogarasi:1862) Az erővel és a hatalommal kapcsolatos hasonló szavaink a birtok, birtokol, birodalom, bíró, bírság stb. melyek mind-mind tartalmi kapcsolatban hozható a birkózás szóval. A birkózás a mitikus történetekben sosem tét nélküli, többnyire a másik fél javai feletti birtoklásért folyik. A birkózás szó fogalma számos helyen él átvitt értelemben él a köztudatban. (például, „megbirkózik” a feladattal). Átvitt értelmű jelentésekben közös, hogy abban a birkózás egy jellegzetes aktusát, a végső sikert megelőző cselekedetet ragadja meg, mi szerint valami terhet fölemelve vagy megmozdítva éri el a sikert. „Nagy ez a búzás zsák, de majd megbirkóunk vele.” (Czuczor-Fogarasi:1862) A birkózáshoz köthető más átvitt értelmű kifejezéseink is a testi erőnléthez köthetőek, például „két vállra fektet” „legyűri” a nehézségeket „ölre mennek.”

10. ábra - Székelyderzs: A birkózás jelenete

BIRKÓZÁS

A birkózás egy játékos olyan testgyakorlat, amely fiatal korban ösztönös igényelt játék és a test fejlődését segíti elő. Az etológusok szerint a fiatal emlősállatokra jellemző a játékos harc, ami a felnőtté válást és a párválasztást segíti elő. A birkózás során a test ellenállóbb és erősebb lesz, mert a csontozat és az izomzat fejlődését is elősegíti.

A birkózás időtlen idők óta, számos földrészen a férfi beavatáshoz kapcsolódó rituális cselekedett. A fegyvertelen harc, a birkózás világ számos pontján fennmaradt. Ázsiai kötődései ismertek Kazahsztánból, Mongóliából, Kínából, Oroszországból stb. A verekedés a 11. század előtt a versengés, melynek tárgya a szimbolikus tőke, a dicsőség megszerzése, amely leginkább a párválasztásnál kamatoztatható. A küzdelem oka gyakorta a territorialitás, a felségterület feletti birtoklás reprezentálása. (Verebélyi:2005:170) A férfiatással kapcsolatos birkózás, - a felövezéssel egyetemben - a férfivá válást, a férfiakhoz való tartozást jelentette. Az addigi családtól való elszakadást az új sátorba költözés tette végérvényessé. A beavató jellegű birkózás fontossága roppant széleskörű elterjedtsége sejteti. Részint ez magyarázza azt, hogy cselekménye megjelenhetett és továbbélhetett a különböző népek szóbeli alkotásaiban. Ez alól az általános tendencia alól nem kivétel a keleti hősi epika tradíciója sem. Feltehetőleg eleink is hasonló tartalmú és cselekményű epikus hagyománnyal rendelkeztek.

A mai birkózás is egy olyan küzdő sport, ami hasonló a Szent László herceg és a kun közötti viadalhoz, mégis pár alapvető dologban különbözik. Elsőnek nézzük az egyezőségeket. A küzdelem alatt tilos mindenféle fegyver használata, valamint az ütések és a rúgások (?) egyaránt. Csupán csak a különféle „fogásokkal” lehet az ellenfelet földre szorítani – ezáltal a győzelmet kiharcolni. Különbség, hogy a viadal nem egy zárt körben játszódik le, melyet elhagyva vereséget jelent. A birkózás helyhez kötöttségét azonban a lábak földre szorítása sugallja, de elképzelhető, hogy a lábgáncs megengedett volt – ez esetben azonban a rúgás megengedett lehetett. A birkózás mindig két részvevő között zajlik le, tisztességesen szemtől-szemben egymással, a nyers a férfierőt összemérve. A küzdő felek vetélkedése arra irányul, hogy az egyikük a saját akaratát - fizikai ereje révén – a másikra erőltesse. Birkózás fontos szabálya, hogy az ütés és rúgás nélkülsége arra irányul, hogy a küzdő felek ne okozhassanak egymásnak sérülést. A birkózó felek csak az övön vagy afelett ragadhatják meg egymást. A Szent László-legendában vállon, illetve felsőkar alsó részén, avagy ilyen tájon ért ruhát megszorítva folyik a küzdelem. Népmeséinkben a birokra kelés pontos módja nem ismert, – habár gyakran ez a mese csúcspontja - egyes változatokban a viadal derékon való fogással, sújtással végződik. A derékon, övön való megragadás a becsület és tisztesség jelképe, de annak elvesztése a tisztaság és a hatalom elvesztésével is együtt járhat.

BIRKÓZÁS ÖLTÖZET ALAPJÁN

A birkózást nem csak technikái szerint, hanem az öltözet alapján is lehet csoportosítani. A görög olimpiai versenyeken – amelyek szintén szakrális események voltak – a küzdelem meztelenül zajlott le, a nők teljes kizárásával. Ázsiai különböző népeinél pedig többnyire félmeztelenül. Melynek oka egy monda szerint arra vezethető vissza, hogy egyszer egy áruhás nő, birkózásban legyőzte a férfiakat, e csorbát kiküszöbölve később már csak fedetlen felsőtesttel lehetett küzdeni. A modern sport, ősi technikai szokásokra alapozva megkülönböztet öv, kabát - esetünkben pedig kaftán és/vagy keresztény lovagideálhoz illő páncélruha - felsőtesten történő megragadását megengedő birkózási fajtákat. Az elképzelésem, mely szerint a birkózás jeleneit a festők a „népi élet” hagyományaiból vették, megerősítést nyer a falképek tanulmányozásakor. Ugyanis a világi lovagi tornákon a küzdők legtöbbször láncingben, mellvértben vagy teljes páncélruházatban léptek a küzdőtérre. Az efféle totális védelemre a fegyveres küzdelemből kifolyólag volt szükség, mivel önmagában a birkózás veszélytelen, így nem lett volna értelme páncélban viaskodni, így maga birkózás

hagyománya is máshonnan eredeztethető. Továbbá fontos és megkerülhetetlen tény, hogy a páncél „megragadása” igencsak körülményes, pusztakézzel is, nemhogy páncélkesztyűben! Ebből a kifolyólag a birkózási fogás technikákat, amely a harc alapjai textil vagy bőr öltözeten kellett, hogy kifejlődjenek és továbbéljenek.

A harcművészek szerint ősi birkózó hagyományokkal rendelkeznek az üzbég kurash, a kazak kures, a tatár köres, vagy éppen a török güreş. Ismertek a megragadásos technikák, ahol az egész testet meg lehet ragadni. Valamint a meztelen vagy kismadrágban, testhez simuló öltözetben zajló viadatok, ahol a ruhát megragadni tilos. Feltehetőleg a magyar mitikus birkózás a vállon, a felkar alsó részén történő megfogása, a belső-ázsiai népek birkózási hagyományaival mutat rokonságot, pont azokkal, amelyekkel folklór emlékeink is a leginkább hasonlítanak.

A birkózásnak számtalan fajtája létezik, számtalan technikával. A viadal végkifejlete is sok féleképpen lefolyhat. A győzelem elérése is sokféle lehet, például ki kell szorítani valakit egy adott pontról, vagy földre kell dönteni, vagy két vállra kell fektetni, vagy az ellenfelet a küzdelem feladására kell kényszeríteni, stb. A Szent László-legenda birkózásának vége nem szokványos, mert egy harmadik fél dönti el a viadalt, - akárcsak a hiedelemmondákban - így a küzdelem végső technikai céljai nem ismertek előttünk. Az, hogy maga a birkózás kivégzéssel fejeződik be, az a történet mítoszhoz közelítő hagyományából eredeztethető és nem a valós küzdelemből.

A Szent László-legenda falkép ciklusain látható küzdelem megörökített pillanata mindazonáltal nem biztosít kellő információt, hogy eldöntsük a birkózás pontos „milyenségét,” de feltehetően szabadfogású birkózási fajtáról lehet szó, melyben a láb cselekvően használható, így akár a lábgáncs is megengedett lehetett. Az általam megkérdezett harcművész szakértő Városi József sensei szerint, a Szent László-legenda birkózó jeleneteinek „titokzatos” lábtartásai lábgáncsot takarnak. (Városi:2010)

ÖV SZEREPE LEHETSÉGES SZEREPE A BIRKÓZÁSBAN

Az öv fontos szerepet töltött be a Kelet- és Belső-Ázsiai népek életében, akárcsak a magyarságnál, ahol központi szerepe volt a felnőtté avatásban, az első övével felövezett (kb. 12 éves) fiú ekkor válik a közösség teljes jogú tagjává. A felövezést követően teljes érvényű számára a társadalom minden szabálya, melyet a viselt övvel reprezentál. Közösségi élet kötelezettségeinek betartása, a törvényesség, a tisztesség eszköze az öv, melynek szinonimája nem véletlenül a derékszija, mivel az a derék ember éke, tisztességének jelölője. (Molnár.V:1995) A törvénytörő harcost és a házasságtörőket elsőnek övüktől fosztották meg, mellyel a társadalom - jelképesen is - kitaszította sorai közül.

A „veretes öv maga jelentette a szabad embert,”(László:1944) így ha valakinek el akarták venni szabadságát, akkor annak elvették az övét, (Bakay:1998:177) mely egyértelműen a szolgásgorba taszítást jelentett. Továbbá társadalmi-, hadi- rangjelzésként is működött a fémveretes férfi bőrv.

Az öv viselés fontosságának van egy ősbibb, spirituális eredetű magyarázata is. Mint kör alakú viseleti eszköz, körülfogja viselőjét, amely az archaikus analógiás elképzelések szerint spirituális védelmet nyújt. A kör általi védelemnek már az emberi történelem kezdete óta fontos szerepe van a mágiában, a varázslatokban s a magyar néphit őselemei között is megtaláljuk, mint a legjelentősebb rontáselhárítót. Az öv viselésével, azaz a kör létrehozásával teremtett spirituális határt kapunk. A magyar néphitben a körüljárás, körülfutás, a bekerítés stb. hagyományai azon az elgondoláson alapulnak, hogy valakit vagy valamit a veszély elől el kell zárni, vagy éppen a rontó személyt, eszközt kell elhatárolni úgy, hogy a rontó hatását ne tudja érvényesíteni. (Pócs:2002) A kör meghúzása magunk körül védelmet ad, s ezáltal két részre osztódik a világ. A magyar néphitben is – az általános elképzelésekhez hasonlóan - a következőképpen néz ki a két térfél; az egyik az egyén, a szubjektum térfele, a másik minden más, ami az egyénen kívüli, amely az egyéntől

elhatárolódik. A két térfelet gyakran említik az emberi és a természetfeletti térfeleknek is. (Dömötör:1982) A kereszténnyé lett legendában a leány elrablójával szemben megpróbálja az ősi analógiás törvényt érvényesíteni, a világ felforgatott harmóniáját helyreállítani. Ekkor még nem képes fizikálisan megsebesíteni a kunt, mert azt spirituális védelem *övez*, (Erdélyi:1955:11) ezért elsőnek szakrális oldalról igyekszik megfosztani erejétől. Mint szakrális alaknak módjában áll az övén keresztül, lelkileg megtörnie ellenfelét, mert míg a lélek erős, addig az ellenfél teste megtörhetetlen.

A falkép-ciklus következő jeleneteiből kiderül, hogy magának az övnek a letétele nem sikerül teljesen, hiszen a kun továbbra is öves viseletben található a későbbi falképeken. Az öv azért sem szakadhat le a kunról, mert a későbbi szakrális viadalban az övek megragadásával szintén belső-ázsiai eredetű szakrális viadallal kezdődik. A lánynak mégis sikerül a kun vezért megfosztani a segítő táltos paripájától, mely révén Szent László herceg utoléri és sor kerülhet a viadalra.

ÁZSIAI BIRKOZÓ ANALÓGIÁK

Eddigi ismereteim alapján a Szent László-legenda birkózás hagyománya a belső-ázsiai török népek tradicionális birkózásával mutatja a legszorosabb rokonságot. A török güreş, az üzbég kuraş, a kazak kures és tatár köreş egymáshoz is igen hasonlóak. Ezek a szabadkézi önvédelmi birkózások felkészülést jelentettek a valós harcokhoz, minden bizonnyal ilyen funkciót betöltve maradtak fent hosszú idők folyamán.

A harci birkózás szerepét – amennyiben valóban volt - úgy is szokták magyarázni, hogy a sűrű csatasorban egymásnak eső ellenfelek, mivel nem tudják hely szűkében használni fegyverüket. S miután valamelyikük földre vitte ellenfelét – szabaddá válik a tér a fegyverek számára – így az állva maradtnak lehetősége volt fegyvert húzni és lemészárolni a földre vert ellenfelét. Előfordulhatott, hogy magát a végzetes vagdalkozást a következő csatasorban álló harcostársak tették meg.

11. ábra: Abaj Geszer birkózása

BIRKÓZÁS ANALÓGIÁI A NÉPMESÉKBŐL – LÁBRA TAPOSÁS

A Szent László-legenda birkózás jelenetein (pl. Kakaslomnic, Tereske, Vitfalva, Kilyén, Székelyderzs, Homoródkarácsonyfalva stb.) azt vesszük észre, hogy a felek egymás lábfejére állva pusztá kézzel, keresztfogással birkóznak egymással. Az események nagyfokú ábrázolási egyenlősége nem lehet a véletlen műve. Nem tartom kizártnak, hogy a jelenet ábrázolási módja, ikonográfiai jegyei az általános művészeti gyakorlati módnak megfelelően terjedtek, mindazonáltal véleményem szerint elképzelhető, hogy ennek az azonos látásmódnak egy széles körben elfogadott folklór szüzsé is lehetett az alapja. A lábfejre taposás szüzséjének ismertnek kellett lennie hazánk számos pontján, melynek bizonyítékai elvértve, de megtalálhatóak a 19. század végi és a 20. században lejegyzett népmeséinkben. Ugyanakkor ott a láburaállítás nem birkózás közben szerepel – de erőpróbákban!

A lábfejre taposás motívuma – eddigi ismereteim szerint – többnyire negatív erőket képviselnek. A motívumnak a nyomait közmondásainkban, szólásainkban, hiedelmeinkben és népmeséinkben kutattam, de találtam nyomát szépirodalmi munkákban is.

Már szó volt László herceg és a kun polaritásáról, ez a polaritás – mint világmagyarázó mítosz – felfogható az élet és a halál harcának is. Melyben a győztes saját attribútumaival az elrabolt szűz segítségével újjászülethet, a másik fél ebből kifolyólag halálra van ítélve. Ennek a halálra ítélésnek a gesztusa a lábtiprás. A lábtiprás a magyar néphit szörványos adatainak ellenére úgy vélem, hogy az egyértelműen pusztulást, az élet befejezését jelenti. A halál a csutorában című, Berze Nagy János által gyűjtött szaporcai népmesében, (Berze Nagy:1988:140) arról kapunk tudomást, hogy a halál „csak ráát a lábára, mingván mēghaót.” (Berze Nagy:1988:140) Tehát a lábfejen taposás a halál győzedelmeskedésének a gesztusa az élő felett. A lábura taposáskor az egyén a helyén marad, képtelen a helyzetváltoztatásra, tehát helyben marasztal: a halál pontosan ezt jelzi, az elkezdett utat bevégezteti, azaz nincs tovább. A taposott láb utal arra, hogy a legyőzött az *alávaló*, aki addigi aktív életét – halálával - a passzivitás veszi majd át. A népi életből sokat táplálkozó Vörösmarty, Csongor és Tündéjében a szerelmes Csongor is így szól a második felvonásban: „S ez a legszörnyebb mindenek között: / *Mint a halál jár élő lábakon*, / És pusztá sírt hord hő kebel helyett.” (Vörösmarty:2000) Maga a láburaállítás, a nyílt birtoklási vágyat fejezi ki, melyet a Halál az élővel szemben alkalmaz. Az erőszak megnyilvánulása ez, de egyben a megtagadás és a megalázás szimbóluma is. A népmeséink halál és ördög alakjai nagyon hasonlóak egymáshoz, de mégsem teljesen azonosak egymással. Megegyezik abban, hogy mindkettőt elképzelték antropomorfikusan. A halál alakját a magyar néphit többféle képen ismeri, egyaránt ismertek a „légnemű” és az ember alakú vagy bárminek az alakját felvevő halálalképzések. Szent László-legenda ábrázolásai közül Vitfalván, a záró képén nagy fehérszakállas vörös alak viszi el a legyőzött kun elszálló lelkét.

Úgy tűnik, hogy a lábtiprással a halált jelzi előre, de nem csak az ártó erők képesek a pusztításra, hanem a felvilági származású, mitikus alakok is, akiknek kellő erejük van mindehhez. Szent László Vitfalván, Tereskén, Kilyén stb. ő az, aki a kun lábura hág. Minden bizonnyal itt a kun közeli halálát és László, - a lánnyal együtti - erőfölényét igyekeztek megörökíteni. A Szent László-legenda kutatói eddig nem vették észre, vagy nem tartották fontosnak, hogy László herceg és a leány is egy képen a kun egy lábura sebzi meg. Míg László megtapossa, (elrúgja?) a kun elől lévő lábura, addig a hátsót a leány sebzi meg a kun szabályjával. Akárcsak a lóról való lerántás, a lábura állás és a horgasín elvágása is a kun mozgását korlátozza. Eleinte csak lovától, (sebesség) majd „földönfutóként” sem tudja zsákmányát „világába” menekíteni, így sorsa megpecsételődik. Elképzelhető, hogy az egymás lábura való taposásnak kellett, hogy legyen egy archeikusabb jelentés tartalma is. A néphitben, népművészetben eredetileg minden egyes jelkép, motívum, vallásos eredetű volt, (Lükő:1987:12) így az egyik legrégebbi ázsiai mítoszunk vizsgálatánál fel kell vetnünk azt kérdést, hogy ennek a motívumnak, szüzsének is lehet-e ilyen tartalma? A képi ábrázolások tekintetében más analógiát nem ismerünk hazánkból, így ilyen forrásokra nem

támaszkodhatunk. A történet egyik előképének tartotta László Gyula a nosza-pörösi csontkarcot, ahol azonban a lábak helyzetei nem kivehetőek és a leány sem avatkozik bele a küzdelembe. A legenda-ciklus vizuális elrendezése és komponálási módja és annak törvényszerűsége mellett úgy vélem nem lehet véletlen, hogy Szent László mindig a bal lábával tapos a kunéra (Székelyderzs, Homoródkarácsonyfalva, Kilyén stb.). Ennek okát azzal az általánosan ismert, egyetemes szakrális gondolattal magyarázom, mely szerint a baloldal a túlvilági erők megnyilvánulásainak megtestesítői. Ez az elgondolás az európai képzőművészetben a reneszánszig megtalálható. Az üldözés jelenetben a kun mindig az ártó bal kezével nyilaz. László a bal lábával – azaz a kun saját „fegyverével” – igyekszik legyőzni azt. A fordítottság mitikus tartalmai jól ismertek honszerző őseink sírjaiból is, ahol a tárgyi mellékleteket az eredetitől eltérően helyezték el, hogy a másvilágon – ami világunk tükörképe - is védelmet nyújthasson. (László:1944.) E mágikus elgondolást követve, ha védelmet jelentett fordítottság az evilágiakra, (például a nép általános vélekedése szerint a kifordítottság szerencsét jelent) a másvilágiakra veszélyt rejthet.

12. ábra – Homoródkarácsonyfalva: Lábtaposás

Az egymás lábára taposás a fizikai harcban betöltött szerepe minden bizonnyal az ellenfél egyhelyben tartása illetve a felsőtesttel, felső végtagokkal, erődominancia segítségével történő legyőzése, súlypontjából való kibillentése lehetett. A „legyőzés” a valós harcban nem lehetett pusztító erejű, az ilyen típusú viadal, habár sérüléseket (zúzódás, ficam, esetleg törést) okozhat, - kiváltképpen az alsó végtagokon - de nem lehetnek halálos kimenetelűek. László herceg viadala sem halálos önmagában, hanem a lány teszi azzá. Az egymás lábán taposó birkózásnak semmilyen valós harcászati szerepe nem lehetett, mert ez a fajta küzdőállás eleve alkalmatlan bármilyen harci esemény lefolytatására. Ráadásul a küzdő felek körüli szűk tér szinte teljesen lehetetlenné teszi a fegyverek használatát, ami egy valós harcászati aktusban elengedhetetlen létszükséglet. Szent László herceg és a kun birkózása feltehetően az ázsiai népek szakrális birkózásába vezet bennünket. Ezek a birkózások jellegüket tekintve az ún. „kakasviadalok” csoportjába tartoznak, melyben a cél, hogy a küzdő felek egyikének a talpán kívül, más testrészével is megérintse a talajt. Aki a másikat az adott feltételek mellett a földre tudja sújtani, az a győztes. A diadal kivitelezése sokféle lehet (pl. sújtással, egymásnak összekötözött lábbal, fél lábbal történő ugrással, stb.) de birkózásnak a mechanizmusa és lényege ugyanaz, hogy a másik egyensúlyi helyzetét ki kell billenteni és ezáltal átvenni felette a hatalmat. Az erő általi akarat rákényszerítésének módjai lehetnek még az ellenfél egy adott körből való kitalizása, az ellenfele felemelése, két vállra fektetése, illetve a küzdelem feladására való kényszerítése. László legendában a küzdelem határtalan, és minden bizonnyal a másik fél földre vitele a cél. Aki hatalmat szerez

a másik felet, az annak javaival is rendelkezik. Az ilyen rituális viadaloknak a felnőtté válásnál, a férfibeavatásnál, a párszerzésnél volt szerepük. A beavatódott egyén mindig valamit nyer a küzdelem végén. Fizikai-lelki-szellemi többletkez jut (dicsőség, siker, feleség)

A lábra „taposás” motívuma harcművészeti szempontból azonban nem egyértelmű. Sajnos a kevés analógia mellett sok kérdés nyitott Szent László herceg és a kun vitéz lábtartásával kapcsolatban. Az ábrázolást lehet, hogy nem „taposásként”, hanem másként kéne értelmezni.

Az általam megkérdezett harcművész szakértő Városi József sensei szerint az ábrázolások feltehetően lábgáncsra utalnak. Amely egyaránt lehet külső vagy belső lábgáncs. Amennyiben igaza van, akkor a viadal lábtartását lábgáncsként kell értelmezni, ez esetben azonban új lehetőségeket és új lehetséges analógiákat kell produkálnia a tudománynak. A történet cselekményébe a lábgáncs beletartozhat, ugyanis László és a leány egy időben, egy-egy lábra támadnak, melyet a kun nem tud elhárítani. Az első lábat elkaszáló László és a hátsó láb horgasínát elvágó leány harcképtelenné teszi a kunt. Azonban a lábra taposás és a lábgáncs nem zárja ki egymást – egyes modern de tradicionális alapokon nyugvó küzdősportokban a lábra taposás megelőzi a gáncsot. Sajnos az analógiák hiányában a kérdés egyelőre megoldhatatlan.

13. ábra – Tereske: Lábfejtaposás

14. ábra – Kakaslomnic: Lábfejtaposás

BIRKÓZÁS ANALÓGIÁI A NÉPMESÉKBŐL

Mint a lovas üldözésnél láthattuk László herceg és a kun vitéz sebezhetetlenek, így számukra a fegyvertelen birkózás teljesen más célokból folyt. Elképzelhető, hogy nem feltétlenül egymás legyőzése a cél, hanem annak megtudása, hogy melyikük az erősebb, melyiknek van joga a kiszemelt szűzet magáévá tenni. Sárkányos- és tündérmeséink pontosan ugyanerről az ősi elgondolásról számolnak be. Az elrabolt királylány(ok)ért a legkisebb ifjú indul el, amely azért is érdekes, mert a keleti népeknél a legkisebb fiúnak mindig kötelessége volt az apai sátonnál maradnia, hogy annak halála után folytathassa annak gazdaságát. (László:1997) Ha a legkisebb gyermeknek is el kell mennie otthonról az a baj súlyosságát mutatja: más szabadítók, esetleg édestestvérek életükkel fizettek kudarcukért. Meséink általánosan sugallják a gyászt, hiszen a legkisebb gyermek olyan városba érkezik, amely tetőtől talpig be van vonva fekete posztóval, mert a király leányát fel kell áldozni a sárkánynak a vízért cserébe. Az sem ritka, hogy a sárkány már el is ragadta a leányt mire a hős aktivizálódik. Nem egy mese emlékezik meg arról, hogy a király leánya az utolsó leány a városba, tehát annak védelme és kiszabadítása túlmutat a hagyományos erkölcsi normák megszegésének szankcióin. A leány, mint az élet letéteményese, annak megóvása a jövő záloga. Nem csoda tehát, hogy meséinkben a harc kimondatlanul is, de a nőért folyik. Aki hatalmába keríti a nőt, az hatalmát tovább gyarapíthatja, míg ellensége az idő folytán számban és erőben elapad. Tündérmeséinkben legtöbbször a mesehős elérkezik a sárkány országába, ahol a leány fogságban él. Itt a leány legtöbbször megvendégeli, elbűjtatja, mesél uráról a sárkányról, esetleg beszámol annak gyenge pontjáról. A sárkány haza érkezését többnyire buzogányának hazahajtása jelzi erőre. Ez egy igen csak sajátos, fallikus-potencia szimbólum, amely mögött ugyancsak erődemonstrációt kell értetnünk. Ugyanakkor a hazadobott buzogány Fehérlófia-típusú ázsiai mesékben is megvan. (Solymossy:1991) A buzogány, mint erődemonstráció jelképeként gyakorta megtalálható, kivált az ázsiai nomád népek óriásainak leírásakor: „szembejön vele a vampal, a vállán, hátszázharminc mázsás bunkóval.” (Fazekas:2005:79) „Annak a várnak a kapitánya Arsun fia Oszlopos Tekür volt a kapitánya. Hatvan arsin [kb. 4 méter] termetű volt, hatvan batman¹ súlyú buzogányt is el tudott hajítani...” (Adorján-Puskás: 2002:149)

A sárkány megérzi az elbűjtatott vagy a palotában lévő mesehős szagát. Az elrabolt leány arra kéri urát, hogy ne bántsa az idegent, mert hogy ő az egyik rokona aki vendégségbe érkezett hozzá. A leány sosem mondja meg vendége nevét, melynek okai magyarázhatóak a név és a lélek mitikus kapcsolatával is. Azzal, hogy a nevét eltitkolja a szabadító hős, azáltal az ártó hatalmaknak a sárkánynak nincs hatalma felette. (Solymossy:1991) Ezt azért kiemelten fontos, mert az elrabolt leány noha a mesék többségében a küzdelem során többnyire passzív, de már jóval a küzdelem előtt eldöntötte, hogy ki mellett áll. A „középvilágról” származó hős gyengepontját nem ismerteti a sárkánnyal, ellentétben szabadítójával készségesnek és segítőkésznek mutatkozik. A leány tehát a mesék viadalaiban is fontos szerepet tölt be és harmadik erőként eldönti a küzdelem kimenetelét. Igaz, nem fizikailag segít ellenségének, ahogy a Szent László-legendában láthatjuk, hanem áttételesen segíti diadalra választottját, azzal hogy a sárkánynak több bort tölt, ismerteti annak gyenge pontját, lelkének helyét stb.

A sárkány többnyire nem ellenséges, nem is bántja fiút, azonban a harc egyértelműen elkerülhetetlen. „Avvâ odamënt a királyfihol, oszt kezét fogott vele. De a sógor ugy mők találta fogni a kezét, hogy vér csordult belőle. (...)” (Berze Nagy:1988.) A harc előtt gyakorta megebédel, iszik a sárkánnyal. Az evés, ivás elődeink életében szertartásos esemény. Az áldás eredetileg italáldozat volt, később a pohárürítés békekötés, eskütétel, kölcsönös szerződés-kötés, adásvétel, elvégzett munka megbecsülését jellemezte. (Jankovics: 2008:89) A

¹ Bizonytalanul meghatározott súlymérték, Egy batman valahol 2 és 9 kilogramm közötti súlyú lehetett [kb. 120-540 kg]

mesékben tehát szerződést, fogadást kötnek, melyben belefoglalják a győztes és vesztes sorsát: a győztes megfosztja életétől a vesztest és elnyeri a leány kezét.

Nem tudni, hogy egykori szakrális viadalainkat valóban megelőzte-e italáldozat, és annak folklór maradványai lelhetőek fel a mesékben. Mindenesetre tény, hogy a szakrális viadalok lakodalmakkor, ünnepekkor zajlottak, melyet az evés-ivás szorosán követ. (a birkózás előtti italozás kifejezetten reálisnak tűnhet) Az étkezés és ivás után többnyire elhangzik a kérdés, hogy mi módon történjen a viadal.

„- Hogy küzdjünk, derékból-é, vaj karddal? Derékból, mert az szerencsésebb, szól a sárkány.” (Magyar:1996:281-282) „Gyere sógor! Birkózzunk ért a gyöpön!(...)” (Berze Nagy: 1988:79) Népmeséinkből úgy tűnik ki, hogy a küzdelem lefolytatásának módját minden esetben a rabló, az ártó hatalom választja meg. A Szent László-legendával kapcsolatban azonban erre vonatkozóan semmilyen adatunk sincsen.

Meséinkben ezek után hamar egymásnak esnek, hogy megtudják, hogy ki az erősebb. A küzdő felek birokra kelése ismert csuvas, zürjén, osztják, turkesztáni szárt, és altaji tatár szövegekből is. (Solymossy:1991:84) Az ember alakú sárkányelképzelést a birkózás is bizonyítja, ugyanis a párviadalban a sárkány az ember módján viaskodik. ((Erdész: 1988:86) Magát a viadalt – habár ez a mese csúcspontja, ahol a történet kimenetele elválik – a mesemondók nem részletezik túlzottan. Gyakorta csak a legszükségesebb információkat említik meg. A szakrális, erőn túl való küzdelmekkel kapcsolatban a hősi epika maradványnak tartott népballadáink sem sokkal részletesebbek (Szilágyi és Hajmási, Kerekes Izsák). Előbbiben a két hős az egész török sereget lemészárolja, míg utóbbiban a hős, lovának megbotlása révén végül elpusztul a csatában.

Törvényszerű, hogy a gyengébbik elveszti a leányt és ezzel együtt az életét is, de sem a Szent László-legendá kunja, sem a népmesék ártó sárkányai nem a birkózás aktusában vesznek el életüket, hanem az azt követően mikorra gyengeségükre fény derül – s fejüket veszik. Az ilyen típusú viadal mögött egy szakrális birkózást kell látnunk, amiben a cél nem az ellenfél ebben a formában történő fizikai megsemmisítése, hanem szakrális megtörése, legyőzése.

RITUÁLIS BIRKÓZÁS REKONSTRUÁLÁSA

Mára szinte teljesen elvesztettük kapcsolatunkat a világunk „fizikai” oldalával. Nem kell az élelemért, vagy más seregekkel megküzdeni. Férfiasságunkat sem szakrális, sem más egyéb fizikai viadalokban nem kell bemutatni. A testi megerősödés (olykor fenytés) nem játszik szerepet a társadalmunkban. Úgy éreztem, hogy a dolgozatot csak úgy tudom a lehető leghitelesebben megírni, hogy ha valódi, empirikus tapasztalataim lesznek a birkózásról. Így kérésemre, Városi József sensei (Nihon Tai Jitsu és Nihon Ju Jitsu 2.dan) a Szent László-legenda birkózó ábrázolásain látható technikákat átbeszélve rekonstrukció mozgástervezetet készített. 2010. augusztusában az ő vezetésével került sor a legenda képsorain látható birkózó jeleneteinek első rekonstrukciója. A kísérlet során a birkózó felek azokat a középkori ábrázolásokon látható kéz és lábtechnikát alkalmazták. A rekonstrukció sok gyakorlati eredménnyel és tanáccsal szolgált a dolgozat megírását illetően. Kiderült, hogy a könyvek szerinti „veszélytelennek” titulát birkózása igen is sok sérülésveszélyt rejt magában, kiváltképpen lábáncs következtében a sípcsontok szenvedhetnek el komoly sérüléseket.

A birkózáshoz roppant erős fizikum szükséges, s valóban a test minden porcikáját be kell vetni a másik legyőzése érdekében. A felsőtestnek, a karmunkának és a lábáncsoknak egyaránt kiemelkedő szerepe van a viadal alatt. A győzelem alapja a másik fél egyensúlyának kimozzgatása, majd az ebből szerzett előnyt kihasználva, földre vitele. (illetve ha két talpon kívül más testrész érintkezzen a talajjal.) A sikeres küzdelemhez tehát az erő, a gyorsaság és a technika egyaránt létfontosságú. Az ábrázolási hagyományunk – feltehetően – lábáncsot jelenthetett, azonban ez eddig elkerülte kutatóink figyelmét. Holott a lábáncs nagyon fontos eleme a küzdelemnek, mert az azonos fizikumú küzdő felek, e módon tudnak a leginkább technikázni ellenfelükkel szemben. A lábáncs felismerése azonban magának a lábnak a mitológiai helyzetét is új szemszögbe helyezi. Ugyanis a lábat támadja, mind Szent László, mind pedig a leány. A láb szimbolikáját láthattuk már, (szexuális potenciál) így ennek oka egyértelmű: a gonosz megállítás és elpusztítása.

15. ábra: Birkózás rekonstrukció. 2010.

ÖSSZEGZÉS

Szent László herceg kerlési legendáját, sokan sok félén értelmezik, ebből adódóan számos ellentétes tudományos álláspont is életben van. Nem céloom döntést hozni ez ügyben, mindazonáltal az eddigi tudásom alapján úgy vélem, hogy a birkózó hagyomány analógiáit – akárcsak számos más motívumot – Közép- és Belső- Ázsiában érdemes keresni. Az források sokfélesége számtalan problémát vett fel, melyre remélhetőleg a tudomány a jövőben megnyugtató választ tud adni. Az általam vizsgált birkózó hagyomány önmagában még nem lett vizsgálva, így annak megítélése komoly nehézségeket jelent. Tudom, hogy elszigetelt jelenségeket nem lehet torzítás nélkül vizsgálni, de az összehasonlító módszertan érdekében ilyen szűkítést kellett elvégezniem, még akkor is, ha az elmúlt években nem ez a jellemző iránya a kutatásoknak.

Nehéz és felelőtlen dolog lenne következtetéseket levonni, azonban a dolgozat megírása talán pár tapasztalattal szolgálhat. Elsőnek is a Szent László-legenda birkózás motívuma egy idős lehet az ázsiai hősi epikus más birkózásaival – ugyanis annak történeti, néprajzi és vizuális ábrázolásainak összességét nem ismerjük Európa más tájairól. Művészettörténeti szempontból erősen gyanítható, hogy a freskókat nagy részben hazai mesterek alkothatták meg. Erről művészettörténeti, gazdasági, történeti valamint megörökített folklór hiedelmek szólnak. A dolgozat nagy hiányossága, hogy nem tudta bebizonyítani, hogy a birkózás lábjelene lábra taposást, vagy lábgáncsol ábrázol, esetleg mindkettőt? A kérdés megválaszolása túlnyúlik képességeimen, de a továbbiakban folytatni fogom a kutatást – melynek nagy reményének az empirikus megtapasztalást tartom.

Tóth Gábor

2010. november

FELHASZNÁLT IRODALOM

Árpád-kor legendák és intelmek – Szentek a magyar középkorból I. – Osiris, Budapest, 1999.
Sorozatszerkesztő: Benda Gyula, Bertényi Iván, Póto János

A fakó lovacska – Kazah népmesék – Fordította: Balázs Béla-Geréb László-Rab Zsuzsa –
Európa könyvkiadó Budapest, 1958.

A hétfejű Zarvas – Kaukázusi mítoszok, népmesék, mondák
Szerkesztette: Fazekas Zsuzsa – Európai Folklór Intézet – L'Harmattan Budapest, 2005.

Bakó Elemér: Leánylopás a bukovinai székelyeknél, Ethnographia 1941.

Berze Nagy János: Égigérő Fa, Magyar Mitológiai Tanulmányok, Főnix Téka 10. Debrecen,
2004.

Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok
Szerkesztette: Fülöp Lajos Baranya Megyei Tanács,
V.B. Művelődési Osztálya, Pécs, 1988.

Bodrogi Tibor: Mesterségek, Társadalmak születése – Fekete Sas kiadó – Budapest, 1997.

Czuczor Gergely-Fogarasi János: A Magyar Nyelv Szótára
MTA – Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdásznál – Pest 1862

Demény István Pál: Hősi Epika – Európai Folklór Intézet, Budapest 2002.

Demény István Pál: Széles vízen keskeny palló – Magyar és összehasonlító folklór
tanulmányok – Pallas-Akadémia Kiadó 2002.

Demény István Pál: Táltos, Kerekek, Lángok – Összehasonlító tanulmányok – Pallas-
Akadémia – Csíkszerda

Dercsényi Dezső: Nagy Lajos kora – Az Akadémia Kiadó reprint sorozata 1990.

Dienes István: Honfoglaló magyarok – Corvina – Budapest, 1972.

Diószegi Vilmos: Az ősi magyarok hitvilága – válogatás a magyar mitológiával foglalkozó
XVIII.-XIX. századi művekből - Gondolat, 1971.

Diószegi Vilmos: Sámánizmus – Gondolat, Budapest - 1962.

Diószegi Vilmos: A pogány magyarok hitvilága Budapest 1973.

Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága, Corvina kiadó, Budapest 1982.

Dr. Bakay Kornél: Feltárul a múlt? – A múlt jövője – Múzsák – 1989.

- Dr. Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai I-III. – Miskolci Bölcsész Egyesület, 1998., 2000.
- Dr. Bakay Kornél: Szent László király somogyi apátsága – Respena Bt. 2008.
- Dr. Kiszely István: A Magyarok Eredete és Ősi Kultúrája I.-II. - Püski 2000.
- Dr. Molnár V. József : Egész-ség – Melius Alapítvány, Pécs – 1995.
- Dr. Padányi Viktor: Történelmi tanulmányok – Hunidea kiadó – 2006.
- Dr. Róheim Géza: A magyar néphit és szokások – Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása – Budapest, 1925.
- Erdélyi István: Avar művészet – Corvina kiadó, 1966.
- Erdész Sándor: A mese és hiedelemvilág kapcsolata
Magyar Néprajz V. – Magyar népköltészet
Főszerkesztő: Vargyas Lajos - Akadémiai Kiadó – Budapest, 1988
- Érdy Miklós: Hun lovas temetkezések - Magyarországért, édes Hazánkért kiadó 2003.
- Falvay Károly: Nagyboldogasszony – Női szerepkör a magyar ősvallás tükrében – Püski kiadó 2006.
- Füvessy Anikó: Állatábrázolás a magyar néphagyományban - Ethnica – Debrecen, 1998.
- Gál Péter József–Molnár V. József: Idvezlég, kegyelmes Szent László király,
Magyarországnak édes oltalma – Örökség könyvműhely, 1999.
- Hanusz István: Állatregék hazai történetünkben és népmondáinkban – Kecskemét,
Ethnographia 1904.
- Hérodotosz: Görög-perzsa háború – Magyar Nagylexikon – IV. kötet – Osiris, Budapest, 2003.
- Honti János: A mese világa – Magvető kiadó, Budapest 1962.
- Hoppál Mihály: Folklor és közösség – Széphalom könyvműhely 1998.
- Horváth Zoltán György: Székelyföldi freskók, Romanika kiadó – Budapest 2004.
- Huszka József: A Magyar Turáni Ornamentika Története – Írta és rajzolta: Huszka József tanár - Megjelenik Nyers Csaba magánkiadásában – Budapest 1994.
- Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia - Kiadja Zajta Ferenc, Budapest, 1929
- Jankovics Marcell: A fa mitológiája Csokonai kiadó, Debrecen
- Jankovics Marcell: Ahol a madár se jár – Pontifex kiadó 1996.
- Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

Jankovics Marcell: 3+1 A négy évszak szimbolikája – Csokonai kiadó 2008.

Jankovics Marcell: A szarvas könyve – Csokonai Kiadó Debrecen, 2004.

Kandra Kabos: Magyar Mitológia – Magyar Ház, 2006.

Kabay Lizett: Bikatáltosok – Főnix könyvek – Debrecen, 1997.

Kabay Lizett: Szelet vető táltos – Főnix könyvek – Debrecen, 2001.

Képes Krónika - Fordította: Bollók János - Osiris Kiadó – 2004.

Kézai Simon: Gesta Hungarorum - Fordította: Szabó Károly Osiris kiadó 2001.

Keszeg Ferenc: Mezőségi hiedelmek – Mentor kiadó – Marosvásárhely, 1999.

Kunkovác László: Táltoserő – Masszi Kiadó Budapest. 2006.

Kriza János: Vadrózsák – Kriterion – Bukarest, 1975.

László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete , 1944.

László Gyula: A népvándorlaskor művészete Magyarországon – Corvina kiadó, Budapest 1974.

László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei – Budapest, 1993.

László Gyula: Ősienkről – Különvélemény ősvallásunkról – Gondolat, Budapest, 1990.

Levárdy Ferenc: Magyar templomok művészete – Szent István Társulat – Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója – Budapest 1982.

Lükő Gábor: A magyar lélek formái – Táton kiadó, Budapest, 2001.

Lovas nemzet: A magyarság és a ló évezredekén átívelő barátságáról – Helikon kiadó 2004.
Győrffy-Villám András, Hecker Walter, Jankovics Marcell, Szelestey László

Lükő Gábor: A magyar lélek formái – Táton kiadó, Budapest, 2001

Magyar Anjou Legendárium: Corvina kiadó – Szerkesztette: Levárdy Ferenc Budapest - 1975.

Magyar Zoltán: „Keresztény lovagoknak oszlopa” Szent László a kultúratörténetben – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1996

Magyar Zoltán: Szent László a magyar néphagyományban
Marosi Ernő: Magyar falusi templomok – Építészeti hagyományok – Corvina, Budapest 1975.

Mircea Eliade: Misztikus születések – Európa könyvkiadó, Budapest 1999.

Mircea Eliade: Szent és profán – Európa könyvkiadó, 1999.

Móra Ferenc: Rege a csodaszarvasról - Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft.

Nagy Olga: A táltos törvénye – Népmese és Esztétikum –
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest - 1978.

Nagy Olga: Táltos és pegazus – Holnap kiadó – 1993. Budapest

Nagy Olga: A táltos törvénye – Népmese és esztétikum – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest –
1978.

Nagy Olga: Villási a táltosfiú – Budapest, 1996.

Obrusánszky Borbála: Hunok a selyemúton – Az ősi belső-ázsai pusztai civilizáció páratlan
öröksége – Masszi kiadó – Budapest, 2008

Obrusánszky Borbála: A hunok kultúrtörténete – Farkas Lőrinc könyvkiadó, 2006. Budapest

Ortutay Gyula: A nép művészete – Gondolat – Budapest 1981.

Ősök, Táltosok, Szentek - Tanulmányok a honfoglalás kor és Árpád-kor folklórából
– Szerkesztett: Pócs Éva, Voigt Vilmos – 1996. MTA - Néprajzi Kutatóintézete, Budapest.

Pál József-Újvári Edit: Szimbólumtár – Jelek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar
kultúrából – Balassa kiadó – Budapest, 1997.

Pócs Éva: Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán – L'Harmattan Kiadó 2002.

Prokopp Mária: Középkori Freskók Gömörben - Méry Ratió, 2002.

Király Lajos: Somogyi hiedelemvilág
Boszorkányok, kísértetek és másnéphitbeli alakok
Örökség 5. – Kaposi Kiskönyvtár – Kaposvár 1995.

Solyossy Sándor: A népmese és a tudomány – Budapest, 1938. A Kis Akadémia

Szekeres Gyula: „Rejtett hagyományok” Bocskai hajdúinak néphagyományában –
Hajdúböszörmény, 2004. Hajdúsági Múzeum kiadványa

Szöke Gyula: Szent László király – Szent László alapítvány 1993.

Tánczos Vilmos: Szimbolikus formák a folklórban – Kairosz Könyvkiadó – 2007.

Thuróczy János: Chronica Hungarorum – Hasonmás kiadás – Szerkesztette: Szántó Tibor,
Fordította: Horváth János - Helikon – 1986.

V. J. Propp – A mese morfológiája – Osiris Könyvtár 2005.

Vargyas Lajos – Keleti hagyomány-nyugati kultúra – Szépirodalmi könyvkiadó – Budapest
1984.

KÉPEK JEGYZÉKE

Címlapon

Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

1. ábra

Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

2. ábra

László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei – Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára 4. szám - Budapest, 1993.

3. ábra

László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei – Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára 4. szám - Budapest, 1993.

4. ábra

László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei – Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára 4. szám - Budapest, 1993.

5. ábra

Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

6. ábra

László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei – Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára 4. szám - Budapest, 1993.

7. ábra

László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei – Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára 4. szám - Budapest, 1993.

8. ábra

Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

9. ábra

László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei – Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára 4. szám - Budapest, 1993.

10. ábra

Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

12. ábra

Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

13. ábra

Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

14. ábra

Jankovics Marcell: Csillagok között fényességes csillag – A Szent László legenda, és a csillagos ég – Helikon 2006.

15. ábra

Városi József felvétele 2010.

EREDETÁBRÁZOLÁS

A 19. SZÁZADI MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

V. OMDK
Művészetelmélet

Tóth Gábor
Rajz és vizuális kommunikáció szak
Kaposvári Egyetem
Művészeti Kar

Konzulens:
Prof. dr. Lőrincz Zoltán
Művészettörténész

2010

TARTALOMJEGYZÉK.....	2
BEVEZETÉS.....	3
A MAGYARSÁG EREDETÉNEK MEGÍTÉLÉSÉNEK A 19. SZÁZADBAN.....	4
A 19. SZÁZAD EGYETEMES TÖRTÉNELEME.....	7
MAGYAR TÖRTÉNELEM A 19. SZÁZADBAN.....	10
MAGYAR MŰVÉSZET (1699-1848).....	12
MAGYAR MŰVÉSZET (1800-1849).....	14
MAGYAR MŰVÉSZET 1849 UTÁN.....	17
A MAGYAR MŰVÉSZET 1867 UTÁN.....	25
TÖRTÉNELEM ÉS MŰVÉSZET VISZONYA.....	28
KRÓNIKÁK LEHETSÉGES HATÁSAI.....	31
A SZÉPIRODALOM LEHETSÉGES HATÁSAI.....	34
A SZÍNHÁZ LEHETSÉGES HATÁSAI.....	37
A TÁRGYI EMLÉKEK LEHETSÉGES HATÁSAI.....	38
NÉPRAJZ LEHETSÉGES HATÁSAI.....	40
ANTROPOLÓGIA LEHETSÉGES HATÁSAI.....	43
CSALÁDI- HELYI HAGYOMÁNYOK LEHETSÉGES HATÁSAI.....	46
MAGYAROK A SZOMSZÉDOS NÉPEK ÁBRÁZOLÁSI HAGYOMÁNYAIBAN.....	48
ÖSSZEGZÉS.....	49
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	50
ÁBRÁK HIVATKOZÁSA.....	54
KATALÓGUS KÉPEINEK HIVATKOZÁSA.....	58
DIGITÁLIS KÉPFORRÁSOK.....	59

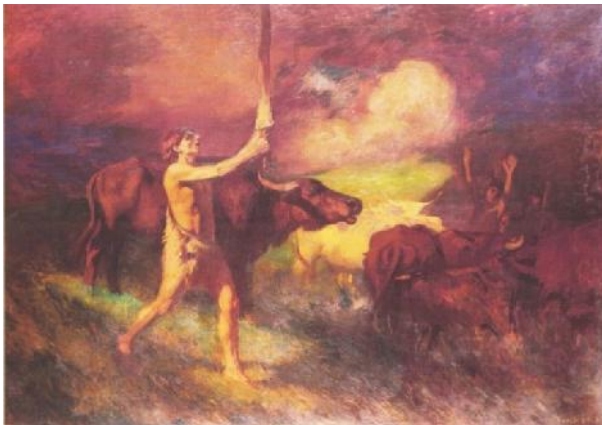
„Az emlék csak képpel
együtt elevenedik meg”¹

László Gyula

BEVEZETÉS

A magyarság eredete és annak megítélése a mai napig komoly viták keresztjében áll, holott egy népet, nemzetet éppen közös eredetének tudata kellene, hogy legelemibben összekössön. Hazánkban ez nincs így, melyeket a különféle közvélemény kutatások és felmérések eredményei is bizonyítanak. (vö. Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: Magyarságszimbólumok Örökség, Budapest 1999.) Az eredetünk a közös nemzeti minimum alapköve, melyre épül mitológiánk, világképünk, kultúránk, mindaz amelyen keresztül a jövőt magunkévá tehetjük. A 21. századi Magyarország első felében még mindig nincs egyetértés a származásunkat illető legfontosabb kérdésekben. Létezik egy összehasonlító nyelvelméleten alapuló tudományos álláspont, a finnugorizmus, amit azonban a korábbi korok nemzeti történelemírása nem ismer. Másik oldalról a rendszerváltástól felerősödve, - részben bizonyos politikai elemek hatásra - elindult az „alternatív” tudomány, melyet amatőrök, sokszor teljesen dilettánsok csoportja alkot, akik különösebb módszertani, történelmi, néprajzi, nyelvészeti stb. ismeretek nélkül a legkülönfélébb származás elméleteket gyártják. (Szíriusz-, sumér-, kecsua- eredet stb.) Az efféle könyvek – tartalmuk ellenére - gyakran sikerkönyvekké válnak, és nem egyszer a kulturális elit köreiben is számos szimpatizánst szereznek. E művek társadalmilag megosztóak, mert gyengítik a nemzeti identitást, a nemzethez tartozás egységes érzetét.

Ugyanakkor létezik egy harmadik és egyben legrégebbi származás elmélet elképzelés, amelyet a néphagyomány, külföldi és hazai kútfők is egyaránt alátámasztanak: a hun-magyar illetve az avar-magyar rokonság eredethagyománya.²

1. ábra

Iványi Grünwald Béla
A hadúr kardja II. (1898.)

¹ László Gyula: Múltunkról utódainknak I-II.
Püski, Budapest 1999. 1013.

² Dümmerth Dezső: Az Árpádok és a magyar szent kultusz kialakulása
Junior Budapest - 1989. 37.

A MAGYARSÁG EREDETÉNEK MEGÍTÉLÉSÉNEK A 19. SZÁZADBAN

A tudomány máig számos őstörténeti kérdést nem tudott tisztázni,³ számtalan probléma tapasztalható eredetünkkel kapcsolatban, melyek gyökerei 19. századnál sokkal korábban jelentkeztek. Két főirány alakult ki, a nemzeti hagyományokon és történelmen alapuló hun-származás elmélet és az összehasonlító nyelvelmélet által létrehozott finnugor-származás elmélet. Általánosan elmondható, hogy a 19. századi európai tudomány, népei genezisének kérdéseit kizárólagosan a nyelvtudomány segítségével próbálta megoldani.⁴ A magyar eredet megítélése a 19. században ugyancsak nyelvészeti alapon jött létre, mindazonáltal hazánkban ez olyan kétségekkel teli történelmi korban következett be, mikor a nemzet függőségéből kifolyólag őstörténetünket számos irányultságú tudományos kutatás befolyásolta. A nyelvészeti alapú történelemszemlélet módosította az addigi hagyományos és általánosan elismert szkíta-hun-avar-magyar származástudatot. Az osztrák politika által diktált ideológiai nézetek alapján igyekezett befolyásolni nemzeti történelmi képünket, mely megosztottságba sodorta a magyar őstörténet kutatást. Bizonyítja ezt, hogy mára már a kutatás nem veszi komolyan a hun-magyar, avar-magyar rokonságot⁵ holott történelmi, régészeti, antropológiai stb. bizonyítékok támasztják alá e feltételezést. Dolgozatom azonban nem történelmi dolgozat, amely az eredetünket vizsgálja, hanem egy olyan művészetelméleti írás, mely azt vizsgálja, hogy hogyan lehetséges az, hogy a 19. századi magyar művészek többsége a hun-magyar avar-magyar származáselmélet mellett foglaltak állást munkáikban. A megosztott hivatalos őstörténet kutatás („török-ugor háború”) ellenére egy egységes eredetképet láthatunk képzőművészeti alkotásainkon. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy mik voltak ennek a majdnem egységes helytállásnak az okai, valamint, hogy hogyan lehetséges az, hogy a 19. századi művészek nagy része elutasította a magyarság finnugor eredetelméletét?

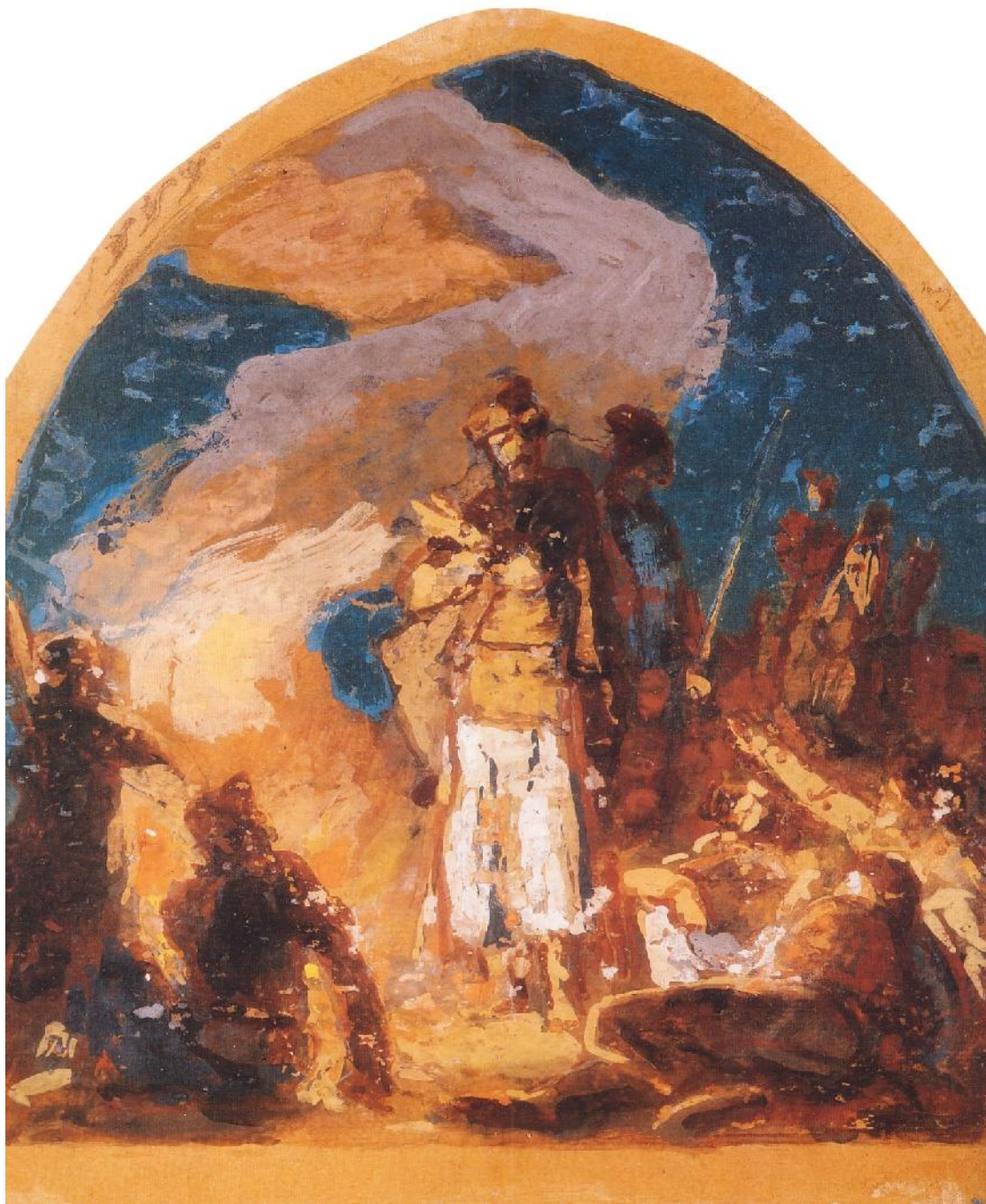
A történelem és a művészettörténet kapcsolatát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy hazánk sorsa akkor volt nemzetstratégiaileg a legsikeresebb, amikor annak politikai, értelmiségi vezetői a külföldi stílusokból, de a hagyományokon alapuló nemzeti értékek megvalósítására törekedtek. Ezek a törekvések igen erősen kihatottak a magyar képzőművészet alakulására is. Az uralkodó elit, - amely dolgozatom esetében a 19. századi magyar nemesség – illetve azt kiszolgáló művész-értelmiségi réteg a nemzeti hagyományok őrzésében, a múlt életben tartásával a történelmi jogfolytonosság reprezentálását szolgálta az osztrák önkényuralommal szemben. Nem meglepő ez, hiszen a múlt mindig a jelen érdekei szerint lépett életre, azonban a folytonos hagyományok kapaszkodót nyújtottak a múltat kereső művészek számára, így munkáiknak és annak alapjai, témái, szereplői a valós eseményekből is táplálkoznak. A nemzeti múlt, kiváltképpen a nemzeti eredet képzőművészeti ábrázolása nem a 19. században született meg, de annak tematikussága, elterjedtsége a század második harmadától a század végére, kulminálása a millenniumi korára tehető, majd levezető szakasza a magyar szecesszió időszakát fedi le. Dolgozatomban ezt a hosszú évszázadot vizsgálom. A munkákat nem elsősorban a koruk stílusjegyeinek, hanem az őket létrehozó történelmi tudatnak megfelelően elemeztem. Tettem ezt a téma erős történelmi

³ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája
Püski - Budapest, 2000. 65.

⁴ Köroglu
Fordították: Adorján Imre-Puskás László
Európai Folklor Intézet – L'Harmattan - Budapest, 2008. 21.

⁵ Bakay Kornél: Az Árpádok országa
Respenna bt. – Budapest 2002. 8.

kapcsolataira való tekintettel, annak reményében, hogy többet megtudok a magyar eredetábrázolások mögött meghúzódó művészi képzetekről. Elsősorban a műalkotások létrejöttének kontextusait vizsgáltam meg a történetírás, a szépirodalom, a néphagyomány hatásainak tükrében. Természetes, hogy művészeink nem tudhattak mindent a „múlt” megalkotásakor, mégis úgy hiszem, hogy tárgyi, de főleg a szellemi tradíciók segítették munkájukat. Véleményem szerint e szellemi hagyomány mozgatórugója – a politikai állásfoglalás mellett – a nemzetben mindig is fellelhető származástudata volt.

2. ábra

Székely Bertalan: Regős a tűz mellett / Titkos találkozó – vázlat. 1902.

Őseink, népi- nemzeti hagyományokon alapuló történelmi emlékezete az, ami – a történelmi tényeken túl - segíthet megfejteni eredetünk kérdését. Nagyon fontos, hogy egy korban az egyén, illetve a kollektív közösségek mit gondoltak magukról, származásukról, hol helyezték magukat el a világban. A 19. századi művészet szép számmal készített történelmi-, népi- tematikájú képeket, melyeket az adott kor forrásai, régészeti szóval élve: leletei. De nem abban az értelemben, hogy egy valós esemény dokumentumértékű illusztrációi lennének, - hiszen teljesen fiktívek - hanem abban a jelentésben, hogy megőrződött bennük a 19. század szellemisége: gondolatokról, világképekről beszélnek. Számunkra ezeket az információkat „csak” dekódolnunk kell, hogy megértsük a 19. századi művész gondolkodását, témaválasztásának okait és munkája kivitelezésének körülményeit. Az általam megismert műalkotások, naplók, levelezések, önéletrajzok és egyéb információk összegzésekor arra a véleményre jutottam, hogy a magyar művészek, illetve azok megbízói a 19. században a nemzet eredetét hagyományosan a szkíta-hun-avar-magyar tengelybe kapcsolták bele. Tették ezt mindenféle ál-őskeresés reménye nélkül. Tény, hogy a romantikus felfogás, a nemzeti érzelmek kísé kiszínezték történelmünk egyes lapjait, de alapjában véve az eredeti forrásokra, krónikákra, szájhagyományra támaszkodtak, mely mögött valós és hiteles és egységes eredet elképzelést lehetne feltételeznünk. Dolgozatom ekképpen a képzőművészetben megtalálható 19. századi magyar eredet elképzelést vizsgálja. Magam is tisztában vagyok azzal, hogy egy ilyen munka roppant körülményes és túl mutat képességeimen és e dolgozat keretein, mégis úgy vélem, hogy egy ilyen témával foglalkozó szakmunka mielőbbi elkészülte egyre sürgetőbb feladata a magyar művelődéstörténetnek.

Dolgozatomban áttekintem a szellemi hagyatékok alaplőveit, az előző korok krónikás hagyományát, legfontosabb történelmi és szellemi műveit, valamint a 19. századot megelőző honalapító őseink vizuális narratíváit, amelyek mind-mind ismertek lehettek és befolyásolhatták a 19. századi művészt mind a témaválasztásban, mind annak megalkotási módjában. Igyekszem bemutatni mindazokat a tényeket, utalásokat, életrajzi adatokat melyek arról árulkodnak, hogy ennek a származáselméletnek a gyökere a folytonos történelmi-nemzeti- kulturális hagyományokból került a képzőművészeti alkotások világába.

A téma történelemtől való elválaszthatatlansága miatt, úgy érzem szükséges egy nagyobb terjedelmű korrajz a konkrét műalkotások bemutatása előtt. Röviden a világtörténelem művészetre gyakorolt hatását mutatom be. Bizonyítva, hogy a hazánkban elindult folyamatok egy globális jelenségkör hatásaiként indultak el, kibontakozása pedig a hazai közélet, a társadalmi-politika hatások miatt vált vezető szerepűvé. Dolgozatomban ismertetem a két fajta eredetelméletünk 19. századi hazai megítélését, majd rátérek azok képzőművészeti reflexióikra.

Kutatásom során számtalan nehézségbe ütköztem, elsősorban a magyar eredet ábrázolások összesítésének hiánya okozott gondot, valamint, hogy ezek a témájú képek alig, vagy kevés számban szerepelnek az albumokban, tudományos közleményekben. A katalógusok, ha ábrázolják is e képeket többnyire fekete-fehér és kisméretben teszik ezt. Külön köszönöm a Nemzeti Galéria, a Szépművészeti Múzeum, a Budapesti Történelmi Múzeum, Wosinsky Mór Megyei Múzeum dolgozóinak, hogy egyes mesterműveket, vázlatokat a dolgozat megírásához a rendelkezésemre bocsátottak. Végül, de nem utolsósorban köszönöm konzulensemnek Lőrincz Zoltánnak a segítségét, tanácsait, meglátásait, amelyek nélkül e dolgozat nem jöhetett volna létre.

A 19. SZÁZAD EGYETEMES TÖRTÉNELEME

A 19. század a világtörténelemben, és hazánk életében egy nagy hatású évszázad volt, amely viharos gyorsassággal változtatta meg az addigi évszázados kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai hagyományokat. Az ipari termelés, a kapitalista társadalom kezdődő válsága, a polgári életforma, a családok krízise megannyi ellenmondásával együtt teremtette meg a modern nemzeteket. A század első fele kulturális föllendülés, nemzetiségi mozgalmak és annak leveréséről volt hangos, míg a második fele az iparosodás zajaitól. Európa az Amerikai Egyesült Államokkal és Japánnal szemben egyre inkább elveszítette monopol helyzetét ezáltal, a világ gazdasági és politikai kontrolja erőteljesen megváltozott, melyre a képzőművészet intenzíven reagált.

A század második fele az egyik legellentmondásosabb korszaka,⁶ melyet megítélni reálisan, objektíven és teljesen összefüggéseiben még ma sem tudunk. E civilizációs időszak értékpusztító, de egyben érték alkotó különös kor, melyben tragikus ellentmondások sokaságai mutathatók ki. Egyik oldalról hatalmas technikai, tudományos haladás figyelhető meg, melynek az ipari civilizáció az alapja. Az új rendszer romba döntötte a még meglévő feudális kereteket. Mindazonáltal világnézeti, szellemi válságot idézett elő, amelyben egyre kevésbé voltak összeegyeztethetőek a hagyományos kultúra és a civilizáció eredményei. A kultúra és civilizáció konfliktusa szétdarabolta a képzőművészetben addig többnyire egységes arculatú művészeti ágakat és új, megváltozott egyénien is működő jelentéseket, tartalmakat, formákat hozott létre. A technikai fejlődés és a demográfiai növekedés a képzőművészetet új impulzusokra ösztönözte, hogy az új és megnövekedett igényeket és funkciókat el tudja látni.

A gazdasági változások társadalmi és műveltségbeli hatásai óriásiak: Európában erősen iparosodott és mobilizált társadalmak jöttek létre,⁷ melyekben az emberek szociális, társadalmi és kulturális élete rohamosan megváltozott. A közösség –hagyományon alapuló - kulturális stabilitása meginogott, ugyanis az új életkörülmények már nem igényelték elődeik felhalmozott tudását. Az ipari termelésben és az urbanizálódásban élen járó nyugati társadalmak felvilágosult polgárai úgy érezték, hogy e folyamatokkal elvesztettek valamit. Elvesztették kollektív múltjukat, megszakad az emlékezés addigi zavartalan folyamata.⁸ Ekkor születettek meg, illetve fejlődtek tovább azok a tudományok és tudományágak, amelyek a történelmi-népi-társadalmi emlékezést kívánták felkutatni és megőrizni. Ilyen megőrzést szolgált a képzőművészet is történelmi témájú képeivel. A nemzetközi törekvések mögött az egyre intenzívebbé váló nemzeti múlt, nemzeti mitológia, ősvallás keresése állt. A múlt megismerése a felvilágosodás gondolat körében ugyancsak jelentős szerepet játszott, de csak a 19. század elejétől alakultak ki azok az intézmények, szervezetek melyek a múlt rendezésére, szervezésére és megőrzésére tettek nagyszabású kísérletet. Erősödik a pozitívizmus a történelemszemléletben. A 19. századi felfogás szerint a mítosz az, ami szemben áll a valósággal.⁹ Eliade szerint a történelmet az elvilágosodott társadalom

⁶ Németh Lajos: A XIX. század művészete – A historizmustól a szecesszióig
Corvina kiadó – Budapest 1974. 7.

⁷ Tóth G. Péter: A „közösség”. Egy fogalom megalkotása, kiteljesedése, széthullása és felszámolása
Közösség és identitás - Szerkesztette: Pócs Éva
L'Harmattan – PTE Néprajz Tanszék - Budapest, 2002 9.

⁸ Tóth G. Péter: A „közösség”. Egy fogalom megalkotása, kiteljesedése, széthullása és felszámolása
Közösség és identitás - Szerkesztette: Pócs Éva
L'Harmattan – PTE Néprajz Tanszék - Budapest, 2002 9.

⁹ Micrea Elida: Mítoszok, álmok és misztériumok – Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2006. 21.

deszakralizálta,¹⁰ az addigi hagyományos történelemszemlélet lefokozódott és csak fiktív „mesés” történelem lett belőle. A tudomány új történelmet hozott létre a meglévő adatok újbóli összerakásával, melybe a mitikus tudat és mitikus eredet már nem kap helyet. A magyarság eredetével kapcsolatban az ázsiai örökségű mitikus hagyomány kulcsfontosságú, melyek a kor történelmi ábrázolásaink is egyik fő forrása. Az ősiséget, az eredetiséget a „tisztá magyart” az urbanizálódó értelmiségi, művész réteg a népi kultúrában vélte felfedezni. Maga ez az elgondolás általános a korban. A népi kultúrában megtalált örökségeket visszafejtve, számos nemzet igyekezett saját mitológiáját, ősvallását megjelteni. Nemzetközileg is kiemelkedően hatottak koruk szellemi életére Jacob Grimm és Wilhelm Grimm, akik a germán mitológiát a népmesékből igyekeztek rekonstruálni. A nem sokkal későbbi kutatások rácafoltak ennek a szemléletnek és módszertannak az eredményességére, mégis hazánkban is számos „mitológiai jellegű,” múltat rekonstruáló kutatás indult el, ez kiváltképpen a magyar néprajz tudományra volt jellemző, amely kifejezetten őstörténeti érdeklődésűnek indult.¹¹

3. ábra

Than Mór: Tündér Ilona újratálalkozása szerelmesével. 1866.

A népi kultúra felfedezése több hullámban történt meg és különböző okokkal magyarázható.¹² A kor tudományos szemlélete szerint népi élet az ősi múltat testesíti meg, a polgári „jelen” a pedig a történelem legtökéletesebb állapotát. Amely egy egyirányú fejlődésből alakulva egyre csak tökéletesedik. Ez az evolúciós elképzelés, mely szerint a szelekció mindig tökéletesedéssel jár együtt, a társadalomtudományokra is komoly hatást gyakorolt. Elkezdődik a múlt effajta újraértelmezése. Nyugat-Európában a kutatók gyarmataikon az „őseiket,” kevésbé civilizált népeket kerestek, melyekben egykori saját történelmüket vélték felismerni és megmagyarázni. A Habsburg-dinasztia minimális gyarmattal rendelkezett így antropológiai-történelmi „vizsgálatok” tárgya, a birodalom legnagyobb idegen ajkú közössége: a magyarság lett. A bécsi udvar meg akarta ismerni a Magyarország népeinek társadalmát, mert a nyugati példák tükrében egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az erősödő

¹⁰ Micrea Elida: Mítoszok, álmok és misztériumok – Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2006. (32. oldal)

¹¹ Kósa László: „Ki népei vagytok?” - Magyar Néprajz Planétás kiadó – Budapest, 1998. 23. oldal.

¹² Magyar népi kultúra- Szerkesztette: Keszeg Vilmos Tankönyvkiadó – Kolozsvár, 2008. 10.

polgárok közösségével szembenemenni nem ajánlatos, mert a polgári társadalom fogja egyszer legitimálni a monarchiát és annak vezetőjét. Ám, az osztrákok „kutatása” leginkább a magyarság őstörténetére korlátozódottak. A vizsgálódásokat az összehasonlító nyelvészetre helyezte, hogy a magyarság önértetének erőt adó történelemszemlélet megmászítsa, melynek eredményeképpen kialakult egy torz, a magyarságot testileg-szellemileg elmarasztaló kép lett.

Politikai célból igyekeztek a felvilágosult nyugati világnál alábbvalónak beállítani, melyet a társadalomtudományi támogatást élvező darwinizmussal „kimutatható” volt. A magyarság a több évszázados elnyomás és függetlenségi törekvések közepette kivérzett, szépművészeti, iparilag elmaradott volt a 16-19. század között. A lineáris fejlődés-tökéletesedési vonal szerint tehát, ha a magyarok elmaradottak a jelenben, akkor régen, őstörténetünkben még inkább azok voltak. Így létrejött a magyarság, barbár nomád őstörténet sztereotip elképzelése. Szerencsétlen sorsüldözött népként tüntették fel a magyarokat.¹³ Magyarország, a németeknél, kiváltképpen az osztrákoknál, mint Európa legutolsó keleti szegleteként tűnt fel. Jól tudjuk, hogy a 19. századi osztrák festők is úgy érkeztek Magyarországra, mint Európa legkeletibb pontjára, ahol történelemileg és társadalmilag elmaradott egzotikus népek élnek. Ez az szociokulturális evolucionista szemlélet a XX. század elején megbukott, mégis a magyarság eredetének meghatározását intenzíven befolyásolta ez az osztrák elképzelés.

¹³ Andrásfalvy Bertalan – A magyar megosztottság kérdése
Elhangzott: Pécs, II. Magyar Őstörténeti Konferencia - 2010. szeptember 9.

MAGYAR TÖRTÉNELEM A 19. SZÁZADBAN

Az Eliade álláspontja szerinti, felvilágosodás-kori történelmi és a mitikus történelem ellenállása,¹⁴ természetesen a magyar történettudományban is megvan. Gyökerei igen mélyek, gondoljunk csak Anonymus azon soraira, amikor vallási-tudományos szempontból elutasítja parasztok csalfa meséit és a hegedősök csacska énekeit. A mitikus tudat talán már a középkorban elkezdődött mesévé válni, mert a hatalom nem fogadta el a világ mitikus oldalú magyarázatát, ugyanakkor a totemisztikus elemeket tartalmazó származáselmélet (pl. Emese álma) mégis prioritás és kiemelt reprezentációt kaptak az uralkodók legitimációjában.

E kettősség nem véleltlen ugyanis az etnikai identitástudatnak is két eltérő ága van, az egyik a történelmi tudat a másik pedig a mitikus történelmi tudat.¹⁵ A két elgondolás azonban nem zárja ki egymást, sőt számos területen fedik, kiegészítik és erősítik egymást.¹⁶ A 18. század végig a magyar történelemírás és a „mitikus történelem” „mitikus tudat” között viszonylagos harmonikus rendszer állt fenn, melyben a - túlzónak tartott mitikus történeteknek és azok elemeinek le redukálása mellett – hangsúlyos szerepet töltött be a magyar őstörténetben a hunok kárpát-medencei és európai történetei és az Attila-kultusz.

A 19. történelemszemlélet azonban nem csupán az egykori mitikus tudattól fosztotta meg a magyarságot, hanem a nemzeti krónikás hagyományokon alapuló hun-magyar rokonságot számon tartó származáselméletet is megváltoztatta. A hun-magyar avar-magyar rokonság, - amely legfőbb reprezentálója történelmünkben és képzőművészetünkben egyaránt Attila király személyében testesül meg – nem csupán a mitikus tudat része volt, hanem az udvari történelemírás által elismert, valós történelemszemléletéé is. Az Áprád-házi udvar szóbeli hagyományai, a meglévő iratok és az akkor ismert külföldi források egyértelműen a magyarok hun rokonságát tartalmazta. Természetesen a történelmi – akárcsak a képzőművészeti - műveknél a politikai hatásokat mindig figyelembe kell venni és az alapján megítélni, mert a megbízó személye minden esetben számottevő, mert annak előzetes elvárásai implicit módon befolyásolják a művet. Fontos azonban megemlíteni, hogy történelemszemléletünk egyorrsága jelentkezik a nemzeti múltunkat taglaló művek megítélésénél. Egy példát említenék csupán, Bonfini monumentális történelmi művét, amit sok kritika ér politikai hatásai révén. „Mert a magyarok elődeink, hunoknak a históriáját Mátyás király bízta rám, és nem sokkal halála előtt fogtam hozzá (...)”¹⁷ Tény, hogy Mátyást a mű megírására, személyes-politikai célokat is szolgáló, reprezentatív munkát várt el Bonfinitól, de az a kor történelmi forrásainak, kútfőinek széles felhasználásával készült, melyben az író egyes aggályainak is helyt ad, ha a szóbeli vagy az őt megelőző krónikák hiteltelensége fennáll. Bizonyos keretek között természetesen jogos és helyes a forráskritika, azonban a 17. század végétől a bécsi udvar birodalmi elképzelések által vezetett történelem szemléletét – amely értelemszerűen teljesen más célokat szolgált, mint a magyar uralkodói elődei – is kellő kritikával kellene illetni. A magyarság finnugor voltát kutató nyelvészek rendszerint kevés terepmunkát végeztek, így többnyire csak könyvekből, leírva ismerték az általuk kutatott

¹⁴ Micrea Elida: Mítoszok, álmok és misztériumok – Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2006.

¹⁵ Hoppál Mihály: Folklor és közösség
Széphalmi könyvműhely, Budapest 1998. 1. oldal

¹⁶ Hoppál Mihály: Folklor és közösség
Széphalmi könyvműhely, Budapest 1998. 1. oldal

¹⁷ Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei
Fordította: Kulcsár Péter - Balassi Kiadó – Budapest, 1995. 6. oldal

kortárs nyelveket. Az efféle kutatási módszereknek komoly hiányosságai voltak, így annak csorba eredményeit a nemzeti hagyományokat ismerő rétegek nem ismertek el. A dolgozat számára ez azért fontos, mert a 19. századi értelmiség – ahogy látni fogjuk – egyöntetűen a nemzeti krónikás és néphagyomány általi történelemszemlélet alapján alkotta meg eredetünk képzőművészeti reprezentációját. Tette ezt azért, mert felismerte, hogy az osztrák politika a magyarság önképét, Európában betöltött szerepét negatív irányba kívánta megváltoztatni. Vizsgáljuk meg, hogy pontosan milyen történelmi körülmények között állt helyt a 19. századi értelmiség, a nemzeti történelem- és eredet hagyományai mellett.

4. ábra

Paczka Ferenc: Attila halála. 1889.

MAGYAR MŰVÉSZET (1699-1848)

Az osztrákok a magyar korona megszerzésétől, a magyar nemzeti érdekekkel szemben folytattak politikát.¹⁸ A történelmi múlt és a képzőművészeti múlt vizsgálatánál fontos azt a tény felidézni, hogy Magyarország politikai-hatalmi központjai a Habsburg uralkodók idején a történelmi határokon túlra, német nyelvterületre esettek.¹⁹

A magyar múlt megítélése a török kiűzésétől kezdve egyre szorosabban bécsi érdekeltségű volt. Az osztrák uralkodók jól tudták, hogy a történelem kézbentartásának vagy annak rejtett manipulációjának óriási jelentősége a magyar nemzettudat alakulása szempontjából.²⁰ Mária Terézia több ízben is hirdette hogy: „a történelemírás mindig is a politika volt és az is marad.”²¹ Ennek az irányelv hatására 1760-tól egyre több német tudós (J. E. Fischer, A. L. Schlözer, stb) elfogultan támadta a magyar nemzetet és annak történelmét.²²

Általánosan jellemző, hogy minden egyes népnek szomszédaival szemben kölcsönösen él egy nemzeti sztereotípiája. Mindazonáltal a magyarság eredetét és őseit – főleg a német és az osztrák történészek – úgy állították be, mintha „durva, primitív, bálványimádó jeges-tengeri és szibériai népek rokonai és testvérei lettek volna.”²³ A magyar történelem és művészet negatív szemléletű osztrák befolyásáról már maga II. Rákóczi Ferenc 1716-ben kelt emlékiratában is ekképpen emlékezik meg: „Az ausztriai ecset durva vonásokkal, sötét színekkel festi a magyarokat, és túl élet vésővel vési történelmi emlékeiket. Hol durva, barbár és paraszti erkölcsökkel vádolják, hol azt vetik a szemére, hogy nem ért a tudományhoz és a szépművészethez (...)”²⁴ A fejedelem szavai jól érzékeltetik azt a történelmi szemléletet, amelynek képzőművészeti hatásai és ellenhatásai még a 19. századi közéletet is átjárta. A magyarság múltjáról kialakult sztereotip elképzelések Sajnovics János (1770.) magyar-lap rokonságot „bizonyító” publikálásával felgyorsultak. Majd J.E. Fischer, A.L. Schlözer folytatta a magyarság hunokhoz kötött eredet elképzelésének rombolását. A török uralom alól felszabaduló (1699), de minduntalan a teljes nemzeti függetlenségért harcoló (1703-1711) magyarság megtörésére a bécsi udvar, a magyarok által dicsőségesnek tartott múltjuk megmásításán dolgozott. Schlözer ebben a szellemben munkálkodott úgy, hogy a magyarok helyzete és megítélése – mint osztrák gyarmat – a lehető legkedvezőtlenebb legyen a nemzetiségi törekvések kibontására.²⁵ Ehhez elsőknek is a főnemesség és az egész

¹⁸ Szakács Gábor: Szabadságharcaink
Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008. 629.

¹⁹ Kósa László: „Ki népei vagytok?” - Magyar Néprajz
Planétás kiadó – Budapest, 1998. 23.

²⁰ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája
Püski - Budapest, 2000. 68.

²¹ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája
Püski - Budapest, 2000. 68.

²² Gelesei Bíró Zoltán: A Habsburg-ház bűnei
Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008. 317.

²³ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája
Püski - Budapest, 2000. 125.

²⁴ II. Rákóczi Ferenc emlékiratai
Fordította: Vas István - Balassi Kiadó, Budapest 1999. 50.

²⁵ Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok?
Magyarságtudományi Füzetek – Kisenciklopédia

nemzetben intenzíven élő múltidézést kellett megmásítani. Elképzelhető, hogy a magyarság felvilágosodás-kori hivatalos önmegítélését külső hatalmak politikai érdekei is befolyásolhatták. A kultúra legfőbb hordozói, - a főnemesség mellett - főleg a kismemesi származású értelmiségiek, művészek a dicső nemzeti múlttal foglalkozó munkáikkal léptek fel.

5. ábra

Ismeretlen mester: Nádasdy Mausoleum – Buda (1664.)

MAGYAR MŰVÉS ZET (1800-1849)

Az emberiség történelme során sokszor idézi fel a dicső múltat kiváltképpen, ha a jelen siralmas és kiábrándító, amikor a jövő útjai beláthatatlanok. Magyarország a 19. század elején nem független, ekképpen a Habsburg birodalom erőszakos módon próbálta a magyar politikai életet befolyásolni. Néplélektanilag és nemzetpolitikailag teljesen érthető a főnemesség és az értelmiség múlt felelevenítését szorgalmazó tevékenységei. Az egyre intenzívvé váló „régiség-gyűjtés” mögött elsősorban a saját hagyományokhoz való kötődés állt,²⁶ mert értelmiségi vezetőink, az évszázados elnyomás során, abban látták a nemzeti megmaradás kulcsát. Hiszen a legfőbb cél az önálló nemzeti állam megteremtése volt.²⁷ A magyar képzőművészet a 1800-as évek elején több évszázados lemaradást igyekezett behozni. Sokan úgy is vélik, hogy hazánk képzőművészetének, szépművészetének születésének ekkortájr tehető,²⁸ melyet szokás Ferenczy István Pásztorlánykájához (1822) kötni.²⁹ Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy a középkori Magyar Királyság kiváló mesterei, művészemberei évszázadokkal korábban európai szintű műalkotásokat hoztak létre. E alkotások nagy többsége a történelem viharáiban kivált a török- az osztrák, de nem egyszer a magyar pusztítás áldozataivá váltak - ezáltal nehezítve múltunk, nemzeti tudatunk reális megismerését. A magyar képzőművészet és annak hagyományai hosszú időre megszakadtak. A több évszázados harcok során és az idegen elnyomás hatása alatt nem alakulhatott ki megfelelő művészetoktatási rendszer,³⁰ mert annak feltételeihez béke és az általa biztosított társadalmi nyugalom, gazdasági potenciál szükséges. A 19. század elején hazánkban még nem alakult ki megfelelő művészeti oktatási rendszer. A hazai képzőművészet kibontakozása lassú volt, alig készültek valódi remekművek, azokat is többnyire külföldön dolgozó művészeink alkották. Általánosan elmondható, hogy ekkor még a helyi mesterek tudása és szakmai virtuozitása nem volt elégséges a nagyobb munkák kivitelezésére.³¹

A történelmi festészet szoros összefüggésben állt az akkori társadalmi és politikai mozgalmakkal. A történelmi tematika azokban az országokban bontakozott ki leginkább, melyek idegen uralom alatt álltak. Hazánkban az osztrák önkénytől való szabadulási vágy, valamint a polgárosodási folyamatok voltak a legfőbb mozgató erői.

Mégis, a kor első nagyobb volumenű történelmi képei osztrák megbízásból készültek. Az osztrák kancellária ugyanis a történelmi festészetben lehetőséget látott abban, hogy a magyarságot befolyásolja. Peter Krafft-ot kérték fel arra, hogy egy monumentális faliképen

²⁶ Mikos Éva: Árpád pajzsa

A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és a népszerűsítése a XVIII.-XIX. században
L'Harmattan – Budapest 2010. 56.

²⁷ XIX. századi magyar művészet

Kossuth Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004. 8.

²⁸ XIX. századi magyar művészet

Kossuth Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004. 7.

²⁹ A művészet Magyarországon - A honfoglalástól napjainkig

Szerkesztő: Aradi Nóra - Gondolat - Budapest 1983. 332.

³⁰ XIX. századi magyar művészet

Kossuth Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004. 9.

³¹ A művészet Magyarországon - A honfoglalástól napjainkig

Szerkesztő: Aradi Nóra - Gondolat - Budapest 1983.

örökítse meg Zrínyi kirohanását (1825.). A téma valós – jelenhez szóló - tartalma az volt, hogy a magyar nemességnek és parasztságnak véráldozatok árán is követnie és védelmeznie kell a Habsburg uralkodói érdekeket.³² A mű megítélése kettős volt, de egy hazai közönség többsége „magyarosan” interpretálta a képet; s benne a magyarság hősiességét, szabadságát látta, mely nemzettudat megerősödéséhez vezetett.

6. ábra

Than Mór: A magyarok a Lajtánál a német vezért üldözik (1846.)

Az önálló nemzeti irodalom megteremtése után, a cél az eredeti nemzeti hagyományokat létrehozó képzőművészet megteremtése volt.³³ A művészeti ágak közül – technikai és gazdasági adottságai révén - a festészet tudott a leggyorsabban magas színvonalúra válni és a kitűzött célok mellett kibontani a zászlaját. Ezt segítették elő azok a társadalmi változások melynek igényeként létrejöttek az első múzeumok, a művészetet támogató egyesületek. Ugyanakkor praktikumok is szolgálták a múzeumok, galériák létrejöttét, például a fent említett Peter Krafft csonka trilógiájának két darabja (Zrínyi kirohanása, I. Ferenc császár megkoronázása) nem fért el egyetlen hazai középületben sem.) Ezt kiküszöbölve gróf Széchenyi Ferenc majd az osztrák József nádor sürgette és támogatta

³² <http://www.hung-art.hu/vezetes/tortenel/index.html>
Lapmentés: 2010. szeptember 3.

³³ Rohonyi Zoltán: A magyar romantika kezdetei
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1975. 12.

a pesti Nemzeti Múzeumot megépítését és annak gyűjteményének gyarapítását, a nemzeti képtár megszületését.

Hosszas várakozást és szervezést követően kiállító termek, művészeti iskolák nyíltak a nagyobb városokban. Rajzoktatás a reáliskolákban és az iparos iskolákban folyt, ahol többnyire technikai szakrajzot tanítottak. 1830-as években Budán és Pesten négy rajziskola működött, ezek az iskolák még nem nevezhetők a szó szoros értelmében művészeti iskoláknak, mert az oktatók még a céhes keretek betöltésére nevelték a tanítványokat.³⁴ Ugyanakkor elindul a rajztanár-képzés, ahol a tanárok – mindamellet, hogy kiváló mesteremberek - többnyire gyakorló művészek is voltak, akik kellő hivatástudattal nevelték ki a legújabb generációt.³⁵

Az osztrák birodalmi törekvések közepette a magyar művészet pártolása sisyphus-i munka volt, mégis számos elszánt támogatóra talált a nemesség, az arisztokrácia és a lassan megerősödő polgárság körében. Egyre nagyobb hangsúlyt kapott az a társadalmi igény, hogy a magyar történelem nagy pillanatait és önfeláldozó hőseit meg kell örökíteni. Számos festőnk a nemzet mindenkori nagyjainak szerepeltetésével nemzeti pantheont, nemzeti arcképcsarnokot akart létrehozni – eredménytelenül.

Az életképek és portrék mellett egyre nagyobb számban jelennek meg a történelmi képek, valamint a Mausoleum képekből táplálkozó uralkodó ábrázolások. A nemzeti kultúra látatásában készült ábrázolások többsége esztétikai szempontból alulmaradtak az elvárásoktól, de mégis fontos lenyomatait nemzettudatunk alakulásának. A galériában kiállított képek intenzíven foglalkozták a közvéleményt. Így amikor a megnyílt Nemzeti Múzeum, (1847) a közönség leforrázva értesült arról, hogy a képtár szinte csak idegen műveket tartalmazott. Ez abban a korban és a múzeum szemléletében – miszerint a nemzeti értékeit kell gyűjteni – kijózanítóan hatott. Az értelmiség egyre sürgetőbben áhítozott egy nemzeti képtár elkészítése után, mely tükrözi a magyar érzelmvilágot. Kubinyi Ferenc létrehozta és támogatta a Nemzeti Képcsarnok létrejöttét, melyek „magyaros” képeket vásároltak. Maga a témaválasztás minden egyes kiállításon létfontosságú volt, mert gyakran a téma és nem az esztétikai minőség döntette el egy mű értékét.

A nemzetiségi érzések felerősödése az 1848-49-es szabadságharchoz vezetett, amely rövid ideje alatt felszabadítóan hatott a művészet képviselőire, kivált az írókra, kik hamar tudtak reflektálni az eseményekre. A harcok hírére számos festőnk hazajött külföldi tanulmányútjáról, hogy a harcokban részt vegyenek, illetve dokumentálják azokat. A szabadságharc ideje alatt, a csatakép-vázlatok és portrét a kor leggyakoribb alkotásai, ugyanis akkor a jelent és jelenkor nagyjait kellett bemutatni. A cenzúra megszűnésével nem volt szükség az áttételes értelmezésre, így a múltidéző történelmi tematika e másfél évre nem jellemző. Ugyanakkor a Pesti Műegylet megszokott kiállításai a háborús helyzetben elmaradnak.

³⁴ Ludányi Gabriella: Kovács Mihály
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.

³⁵ Lyka Károly: Nemzeti Romantika
Corvina – Budapest, 1942 5.

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc leverése után a magyarság sorsa még rosszabbra fordult: teljesen az osztrák önkény és abszolutizmus áldozatává vált. A világsi fegyverletétel végérvényesen megváltoztatta Magyarország történelmét. A nemzet szabadsága és függetlenségének ügye olyan komoly kérdéseket vett fel, - az ország szuverenitásán túl - melynek csupán kulturális, művészeti következményei messzire vezetnének. Lyka Károly következőképpen foglalta össze a szabadságharc elbukása utáni politikai rendszert: „a bécsi hatalom egyetlen célja volt a magyarságot megfosztani saját nemzeti lététől, elpusztítani politikai és művelődési ideáljait, szolgájjá tenni idegen hatalmi becsvágyának.”³⁶ Az idegen elnyomás, nem csak fizikailag, hanem lelkileg is megviselte az elnyomott országot. Az osztrák megszálló hatalom ellensége erejét nem csak a harcmezőn, hanem a szívekben is el akarta pusztítani, melynek egyik leghatásosabb eszközét múltjának megmásítása, történelmi gerincoszlopának eltörésében látta. Bakay Kornél szerint „...az 1848-49-es forradalom és szabadságharc vérbe fojtása után a bécsi udvar magyar nyelv és a magyar történelem ellen is fellépett, mégpedig nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy a magyarságban meggyöngítse a nemzeti öntudatot, a nemzeti önbecsülést és kiölje a nemzeti büszkeséget, amely erőt adhat az ellenállásra.”³⁷ A szabadságharc bukása és a finn-magyar nyelvrokonság hivatalos és általános elismerése között valóban érezhetőek a politikai összefüggések.³⁸ Ilyen kilátástalan korban az értelmiségre, a művészekre várt a kiszenvedett ország lelki sebeinek begyógyítása és a nemzet szabadságába vetett hitt megőrzése. A 19. századi értelmiségek műveikkel éppen a letargia és a közönyösség ellen szólítottak fel. A magyar nemzet megalázottságának, porba tiprásának idején a költők, de kiváltképpen a képzőművészek a múlt dicsőségéhez fordultak, hogy felemeljék a lehajtott fejeket. A magyar múlt felelevenítése és a szabadságharc leverésének „gyógyírjai” szinte észrevétlenül fonódnak össze, történelmi allegóriák, szimbólumok formáiban melynek célja a nemzet önbizalmának, önértékelésének a helyreállítása. A munkálkodás nem volt azonban könnyű, mert az értelmiségiek helyzete az ötvenes évek elejétől roppant bizonytalanná vált, mindennaposakká váltak a vagyonek kobzások, a letartoztatások melyek lehetetlen helyzetbe hozták az alkotókat. A rendőralom, a fenyegetettség érzetete elsorvasztott számos korábbi nemzeti-kulturális törekvést.³⁹ 1848 márciusában a pesti nép a Nemzeti Múzeumnál, az ország szuverenitásának szimbólumánál kezdte meg függetlenségi törekvését. Nem véletlen, hogy 1849 nyarán Haynau e „szent” helyen a Múzeum kertben végeztetett ki több honvédet. Több mint 130 embert végeztek ki, több száz embert börtönöztek be és negyven-ötvenezer főt soroztak be büntetésből a császári hadseregbe. Lelki megtörés szempontjából ágyúzták le a pesti Redoute-ot is, melynek későbbi „újjaépítése” és történelmi kifestése majd központi feladata lesz korának falkép festészetének.

³⁶ Lyka Károly: Nemzeti Romantika
Corvina – Budapest, 1942 5.

³⁷ Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok?
Magyarságtudományi Füzetek – Kisenciklopédia
Hunidea – Budapest 2010. 60.

³⁸ Köroglu
Fordították: Adorján Imre-Puskás László
Európai Folklor Intézet – L’Harmattan - Budapest, 2008. 21.

³⁹ Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II.
Szerkesztette: Szabó Júlia, Széphelyi F. György
Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport
Budapest 1981. 11.

A „renitens” magyarok megbüntetése, vezetőik kivégzése Európa szerte megdöbbenést és széleskörű ellenérzést váltott ki az osztrákokkal szemben. Egymást érték a lázítási- és felségárulási perek – a börtönök megteltek szabadságharcosokkal. A küzdelemben alulmaradtak és a fogda elöl megmenekült hazafiak tömegei elbujdostak idegen országokba, de saját hazájában idegen uraknak nem szolgáltak.⁴⁰ Az osztrák hatalom megtorló intézkedései az élet minden pontjára kiterjedtek,⁴¹ mindennapossá váltak a függetlenségi harcban résztvevő vagy benne feltehetően segédkező, a nemzet szellemi megerősödésén dolgozó művészek, jól felkészült történészek, nyelvészek, írók, költők, újságírók bebörtönzése.⁴² A képzőművészet a gyászos eseményekre érzékenyen reagált. A megtorlás hosszú éveiben egy új és szomorú műfaj született a magyar életkép festészetben: a börtönkép. Amatőr és hivatásos festők meghurcolt társaikat örökítették meg, emlékeztetve arra, hogy ők szabadságukat adták a nemzet szabadságáért.⁴³ Czuczor Gergelyt kiváló pap-költőt a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagját Riadó című (1848.) verséért 1849 januárjában halálra, majd hatévnyi vasbilincsből letöltendő börtönbüntetésre ítélték.⁴⁴ „Ülök magányban én sápadt alak, / Őriznek zárvasak, szirtkőfalak, / Távolságom honom, szerelmesem, / Szemem törten mereng, s könnynedvesen.”⁴⁵ Czuczor a börtönévei alatt meggyötört, de folyamatosan dolgozott a magyar nyelv első gyöksztárán, mely a mai napig a magyar nyelv legteljesebb szótára 110 784 szavával. Raboskodását Kovács Mihály is megfestette 1852-ben. A megtorlást többnyire a képzőművészek elkerülték,⁴⁶ noha munkásságukat az osztrák titkos rendőrség folyamatosan szemmel tartotta.⁴⁷ Ugyanakkor a Bécs, igyekezett letörni minden olyan kulturális-művészeti kezdeményezést melyben a magyar nemzet eszméje erősödhetett volna. Így többek között a nemzeti tematikájú képeket készítő Nemzeti Képcsarnok tőkét 1849-ben 15 évre zárolják, magát Kubinyit is 9 év börtön büntetésre ítélik. (4 év után szabadul)

Számos olyan esetről is tudunk, amikor alkotóinkat ugyancsak meghurcolták. Az ifjú Than Mór még 1849-ben egy levél miatt gyanúba keveredett, emiatt letartóztatták, majd a házkutatás során elkobozták Görgey táborában készült csataképvázatait.⁴⁸ Orlai Petrich

⁴⁰ Lükő Gábor: A magyar lélek formái
Exodus – Pécs, 1987. 12.

⁴¹ Művészettörténet 48 - Magyar művészet az elnyomás korában
Kovács Éva - Gondolat Kiadó–Képzőművészeti Alap - Budapest 1962. 3.

⁴² Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok?
Magyarságtudományi Füzetek – Kisenciklopédia
Hunidea – Budapest 2010. 64.

⁴³ Ludányi Gabriella: Kovács Mihály
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987. 32.

⁴⁴ Bakay Kornél: Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség
Kráter, Pomáz 2004. 263.

⁴⁵ Czuczor Gergely: A rab (1850 körül)
Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.niif.hu/04700/04768/04768.htm>
2010. augusztus 27.-i lapmentés alapján

⁴⁶ Keserű Katalin: Orlai Petrich Soma
Képzőművészeti Kiadó – Budapest, 1984. 36.

⁴⁷ Művészettörténet 48 - Magyar művészet az elnyomás korában
Kovács Éva - Gondolat Kiadó–Képzőművészeti Alap - Budapest 1962. 3.

⁴⁸ Cennerné Wilhemb Gizella: Than Mór
Képzőművészeti Kiadó – Budapest 1982. 5.

Soma,⁴⁹ és Madarász Viktornak, akik végigharcolták a szabadságharcot, annak bukásával menekülniük kellett.⁵⁰ Feszty Árpád édesapjának - sok más festőnk családtagjához hasonlóan - egyetemben ugyancsak bujdosni kellett Ferenc József megtorló rendeletei elől.⁵¹

Évekkel később is napirenden volt a cenzúra, melynek következtében általánossá váltak a képek átnevezése Madarász Viktor Kuruc és labanc (1853.) című képét csak Két testvér, Than Mór Újoncozás (1861.) című festményét pedig Újoncozás az 1848 előtti időkből néven lehetett csak kiállítani. Az ország pénzügyi nehézségeiből kifolyólag a hazai képzőművészet fellendülése még váratott magára. Talán ez az oka annak, hogy eleinte a még erőtlén képzőművészetet Bécs nem tartotta birodalmi törekvéseiben kifejezetten veszélyesnek, így a magyar alkotók a viszonylagos „szabadsággal” – történelmi és allegorikus hasonlatok asszociációk segítségével - működhettek. Rendkívül fontos tény, hogy a 1850-es évekre kialakult egy jól felkészült, diplomás festőgárda.

A művészek ebben – az aktuális, kortárs eseményektől eltekintve – viszonylagos szabadsággal dönthettek. Az alkotók a nemzeti múlt nagy alakjaihoz, dicső tetteihez nyúltak vissza. Fontossá válik a múlt felidézése, a régi dicsőség reprezentálása. A képek azonban jóval többek egyszerű múltidézésnél. A múlt képei a jelenen át, a jövőhöz szóltak. Az időszzerű mondanivaló egyértelmű: az egykori szabad, erős és boldog Magyarország kora ismét eljöhét, a szabadság utáni vágy: kötelező. A művészet nem titkolt szándéka műveikkel az volt, hogy a közvéleményt befolyásolják, nemzeti identitást formálják, erősítsék. E cél elérés érdekében nyúlt a mítoszok világába vezető múlt szimbolikus jelentéstartalmú tematikája felé. Az alkotások nem csupán - történelemkönyvi illusztrációkként – az agyban akartak lenyomatot hatni, hanem a szívben is. Ekképpen rendkívül fontos e történelmi művekben az emóció és a művészi líraiság.⁵²

7. ábra:

Kisfaludy Károly-Hofmann Michael:
Árpád emeltetése (1826.)

8. ábra:

Kovács Mihály nyomán, Louis-Stanislas és Marin-Lavigne:
Árpád emeltetése (1854.)

⁴⁹ Keserű Katalin: Orlai Petrich Soma
Képzőművészeti Kiadó – Budapest, 1984. 10.

⁵⁰ A művészet Magyarországon - A honfoglalástól napjainkig
Szerkesztő: Aradi Nóra - Gondolat - Budapest 1983. 361.

⁵¹ Kovács Ákos: Két körkép
Sík kiadó – Budapest 1997. 65.

⁵² Rohonyi Zoltán: A magyar romantika kezdetei
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1975. 12.

9. ábra

Walzel Ágost Frigyes: Kossuth pesti követté választása az 1847-es országgyűlésre

10. ábra

Franz Kollarz: Kossuth Lajos ceglédi beszéde

Művészettörténetünk nem emlékezik meg kellően arról a tényről, hogy legkiválóbb művészeink nem csak műalkotásokkal, hanem tettekkel, szavakkal álltak ki bebörtönzött értelmiségi társaik mellett. Tudósaink szellemi munkáját nem egyszer képzőművészeti alkotásokba „ültették át” és vitték tovább. A társadalomban tapasztalható, növekvő történelmi igény hatására létrejön a Nemzeti Képcsarnok (1853). Nem véletlen, hogy Kovács Mihály - a Szent István Társulat tagja - akkor festi meg az Árpád emeltetését (1854) amikor legnagyobb szükség van rá: legjelesebb történészeink raboskodásainak idején. Akkor, amikor az ország közvéleménye a szabadságharc legnagyobbjainak kivégzését aláíró Ferenc József⁵³ helyett, új nemzeti vezető megválasztása után sóvárogott. A magyar társadalom ebben a vezetőben egyértelműen az emigrációban is a magyar szabadság ügyén dolgozó Kossuth Lajost látta. Számunkra vizuális szempontból ez azért lényeges, mert a két olyan litográfiát is ismerünk előzményként, ahol a nép spontánul „emelteti” Kossuthot. (Walzel Ágost Frigyes: Kossuth pesti követté választása az 1847-es országgyűlésre és Franz Kollarz: Kossuth Lajos ceglédi beszéde (1848.) A művészettörténetünk a kép kompozíciójának elődjét mégis csupán csak – az egyébként kiváló és a magyar festészetért közvetlenül sokat tevő - Karl Rahl, Manfréd című alkotásához kapcsolja, holott a mű tartalma egyértelműen – a nemzeti múlton keresztül - a kialakuló Kossuth-kultuszhoz köthető. A letargikus közmorált, a Pesti Műegyleten kiállított nem túl nívós osztrák festők képeihez szokott depressziós értelmiséget átvitt értelme miatt éppen ezért ez a biedermeier kép rázta fel. „Mint valami meteor a művészet egén, mindenki figyelmét, csodálatát magára vonta, s még az avatatlan is elmerült, majd elragadtatott annak látásán, s ösztönszerűleg érezé, hogy magyar festőtől ily jól sikerült hazai történelmi tárgyú képet még soha nem látott.”⁵⁴ Érdekes, hogy Kovács önéletírásában, egyetlen egyszer sem említi meg Árpád vezér pajzsra emelését, holott hírnevét e képnek köszönhette.⁵⁵ Ekkortájt –

⁵³ Gelesei Bíró Zoltán: A Habsburg-ház bűnei
Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008. 321.

⁵⁴ Ludányi Gabriella: Kovács Mihály
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987. 45.

⁵⁵ Kovács Mihály: Önéletrajzírása
Szerkesztette: Peterscsák Tivadar
Studia Agrensia 12. - Eger, 1992. 45.

a tömött galériákkal, sokszorosított grafikákkal - kezdődött el a magyar képzőművészet, a történelmi festészet diadalútja, melyben az eredetábrázolások fontos szerepet töltek be, mert az ország hagyományait, szuverenitását fejezték ki, mi több szinte észrevétlenül a jelen közvéleményének politikai mondanóját is közvetítette. A képzőművészeti alkotások, kivált a festészet ekkor tájt kezdett igazán beleszólni a közéleti témákba,⁵⁶ a nemzeti identitásának kiépítésébe.⁵⁷ Amit a szépirodalom és a magyar nyelvű színház programjában korábban elkezdett, - de a Bach-korszak önkénye elnyomott - azt a képzőművészetben lelt szellemi folytatóra. Holott a nemzet melletti helytállás nem volt veszély nélküli, ezért hazánk legkiválóbb alkotóinak egy része külhonban működött.

11. ábra
Orlai Petrich Soma: Emese álma (1864.)

Habár a romantika történelemszemléletét érzelmei miatt szokták túlzónak titulálni mindazonáltal tény, hogy az álós keresés, a múlt kiszínezése, megmásítása és szebbé tétele egyáltalán nem jellemző a képzőművészeti munkáinkra. Az alkotók saját hagyományaikkal, iskolai végzettségükkel és az értelmiségi közösség keretei között – a hitelesség határán belül -

⁵⁶ Művészet Magyarországon 1830-1870 I.
Szerkesztette: Szabó Júlia, Széphelyi F. György
Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport
Budapest 1981. 12.

⁵⁷ Művészettörténet 48 - Magyar művészet az elnyomás korában
Kovács Éva - Gondolat Kiadó-Képzőművészeti Alap - Budapest 1962. 3.

valóságra törekvően alkották meg témáikat. A magyar múlt szépművészeti pátosza és dicsősége semmivel sem több, mint más európai népek művészetében, sőt gyakorta nem is a szépség, az ország dicsősége, hanem annak fájdalma és a nemzethalála is dominál. (Than Mór: Mohácsi csata (1856.) Madarász Viktor: Hunyadi László siratás (1859.) Székely Bertalan: Mohácsi Vész (1866.) Orlai Petrich Soma: Perényiné a mohácsi csata után összeszedi a halottakat (1860-as évek) stb.) Ugyanakkor a kesergés mellett fontos hangsúlyt kapott a nemzet buzdítása, melyben a történelmünk dicső pillanatai, nagy vezérei nyújtották a legfőbb példát. A szimbolikus tartalmakat a képek részletein belül is felfedezhetünk, minden jel a jelenre utalt. Az üzenet titkos nyelven szólt, mégis mindenki értette őket.

12. ábra

Orlai Petrich Soma: Attila vallomásra bírja Vigilt (1864.)

Nem csak a művészek, hanem tudósok, írástudók is komoly politikai követelmények és elvárások mellett dolgozhattak. A zurnalisztika emberei szabadságukat kockáztatták, hogy az „alkotmány,” „huszár,” „király,” „szabadság,” „haza” szavakat bármilyen módon is leírták cikkeikbe.⁵⁸ Olykor egyes képzőművészeti kiállításokról a hazai sajtó nem is számolhatott be.⁵⁹

A tudományos élet elvesztette addigi szerény függetlenségét is. Az állandó fizikai és lelki terror nyomasztó súlya alatt a magyar eredet kérdését a bécsi politika irányította. Míg a magyar tudományos élet legjava (pl. Ribáry Ferenc, Lugossy József, Czuczor Gergely, Mátyás Flórián stb.) láncok között, vagy bujdosva – a tudománytól eltiltva – nyomorgott, addig az osztrák hatalom csak megbízható, gyakran nem magyar tudósokat jutatott egyetemi

⁵⁸ Gelesei Bíró Zoltán: A Habsburg-ház bűnei
Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008. 321.

⁵⁹ Bíró Béla: Kovács Mihály
Stephaneum Nyomda R.T. – Budapest, 1930. 26.

katedrához.⁶⁰ Az osztrák megszállás alatt álló országban, ekkor nyert teret a 18. századtól eredeztethető finnugor származáselmélet.⁶¹ E származáselmélet nem csak a néphagyományt és a nemzeti krónikás-hagyományt, hanem még a 18. század elején megindult és elismert nagy forrásokkal dolgozó magyar történelemírás eredményeit is teljes figyelmen kívül hagyta.

Bakay Kornél kutatásai alapján így ír erről: A „magyargyűlölő tudósok (J.E. Fischer, A.L. Schlözer) elméjében fogant meg, akik magyarul nem is tudtak, céljuk tehát nem nyelvünk történetének szakszerű feltárása volt, hanem a magyarság európai hírnevének lejáratása. Célzatos és elfogult állításaik kapóra jöttek a Világos utáni önkényuralmi rendszernek, hogy a »barbár« és »műveletlen« rokonság felemlegetésével ellensúlyozza a szabadságharc leverése után világszerte megmutatkozó rokonszenvet a magyarság iránt, valamint, hogy aláaknázza a magyar nemzeti önértéket, mely évszázadokon át a hun-magyar rokonság hagyományán és az »Attila örökét« visszaszerző honfoglalás dicső emlékének alapult.»⁶²

Nem a dolgozat témája az osztrák politikai mesterkedésének, valamint a magyarság múltjának megmásításának a vizsgálata, mindazonáltal félreérthetetlen tényként értékelem, hogy a 19. századi magyar nemzeti értelmiség egyöntetűen ellenállt az osztrák politika által diktált, „tudományos” dogmáknak, mert azok mindenben idegenek és megalapozatlanok voltak a hazai hagyományok ismerői számára. A politika által támogatott tudósok és a nemzeti hagyományokból táplálkozó művészek között állandó feszültség érezhető a nemzeti eredet kérdésében. (pl. Hunfalvy Pál tagadta az önálló magyar írás meglétét⁶³, ellenben Fadrusz János hirdette és kutatta annak egyediségét.⁶⁴ Jókai ugyancsak több ízben írt regényeiben a hun-magyar írás meglétéről.⁶⁵)

Elgondolkodtató, hogy egyetlen egy szépirodalmi vagy képzőművészeti alkotás sem szól - még részleteiben sem - a „finnugor eredet” mellett. Bár tudjuk, hogy egyes kalendáriumokban, ponyvákban megjelenik a nyelvészeti „eredmények” felmutatása. Művészeink nem ábrázolták a Kalevala, illetve más finnugor népek varázslatos mitikus világát, holott az a romantika csodát kereső tematikájába kifejezetten beletartozgatott volna. (vö.. A finn Akseli Gallen Kallela, Kalevalát feldolgozó képei) Ennek oka az lehet, hogy az alkotók őseik történetírói hagyományát minden szempontból hitelesnek és igaznak tartották. Sőt, egyenesen felléptek ellene; műalkotásaikkal reflektáltak a kora „tudományos” eredményeire. A 19. században készülő eredettel kapcsolatos művek mindegyik a hun-magyar rokonságba kapcsolódik bele. Az alkotók témákért egyértelműen a magyar mitológiához, népmese hagyományhoz nyúltak. Így megfestik Tündér Ilonát és Árgyélus királyfi történetét,

⁶⁰ Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok?
Magyarságtudományi Füzetek – Kisenciklopédia
Hunidea – Budapest 2010. 72.

⁶¹ Marác László: A finnugor elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból
Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008. 500.

⁶² Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok?
Magyarságtudományi Füzetek – Kisenciklopédia
Hunidea – Budapest 2010. 40.

⁶³ Bakay Kornél: Az Árpádok országa
Respenna bt. – Budapest 2002. 8.

⁶⁴ Forrai Sándor: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig
Antológia Kiadó – 1994. 62.

⁶⁵ Kovács Ákos: Két körkép
Sík kiadó – Budapest 1997.

Attila király tetteit, a honszerző Árpád fejedelmet, a Kárpát-hazába költöző magyarok és azok cselekedeteiket. Figyelemre méltó, hogy kiemelt középületekben gyakoriak az eredetábrázolások. A Vígadó képi tematikája (1864) Ipolyi javaslatára és a társadalmi nemzeti-történelmi pantheon elgondolása jegyében alakult ki. Igaz, hogy a Vígadóhoz illő vidám, könnyed jelenetekben nem bővelkedett történelem, így került megfestésre Attila lakomája és Mátyás menyegzője. A Nemzeti Múzeum falkép programjában (1866-1877), amely elsőnek mutatja be monumentálisan a magyar történelmet. Itt szintén megtalálható a hun-magyar azonosság gondolata. Lotz sorozatában megtalálható a Hunok csatája, Táltos regél Attila birodalmáról, Magyarok elindulnak Ázsiából, Magyar lovasok tudakolják a Kárpát-medencébe vezető utat, Vérszerződés, Alpári csata, Hódolat Árpádfejedelem előtt, Ősmagyarok fehér ló áldozata című falképek. Az utolsó történelmi témájú „kifestés” majd az Országház falképein jeleneik meg. Kiváltképpen Körösfői Kriesch Aladárnál (Attila megmenti Budát) valamint Vajda Zsigmondnál (Csodaszarvas, Attila kardja, Buda halála, Emese álma).

A MAGYAR MŰVÉSZET 1867 UTÁN

A '60-as évek közepétől változások történnek a bécsi politikában, melynek okai - a belső bajokon túl - az olasz-francia katonai fenyegetettségben testesült meg leginkább.⁶⁶ A totális birodalmi összeroppanást megelőzően létrejön az osztrák-magyar kiegyezés. A kiegyezés megítélése a mai napig ellentmondásos, ugyanis Habsburg birodalom ugyan nem tudta beolvasztani a magyarságot, de magához tudta forrasztani. Ennek előnyeinek és hátrányainak ismertetése ugyancsak nem e dolgozat témája, azonban művészettörténeti axióma, hogy e esemény „széttört sok mindent, főleg a képzőművészet eszmei vonatkozásai terén.”⁶⁷ A kiegyezés után a megváltozott politika új helyzetet teremtett a művészeti életben is. Új lehetőségek és új célok adódtak a történelmi festők előtt. A művészekről a kiegyezés jogosságát és igazolását várták el, így a festészetnek olyan témákat kellett keresni, melyek ezeket reprezentálják. Elgondoltató, hogy hogyan látták kiegyezés politikai-történelmi eseményét, az új rendszerben pozíciót, megbízást nem kapó képzőművészeink. Orlai Petrich Soma például, ekkor festi meg egyik legsikeresebb, - de sajnos hosszú évtizedek óta lappangó művét - az Attila halálát. A művész a kiegyezés örömnépe helyett, a nemzethalált örökíti meg.⁶⁸ Azt, amit Kossuth Lajos is megfogalmazott a kiegyezéssel kapcsolatban, Kasszandra levelében. „...e tényben a nemzet halálát látom.”⁶⁹ Művészeink egy része, főleg akik személyesen részt vettek a szabadságharcban mind Kossuth és emigrációjának oldalán álltak, kikkel végig kapcsolatban is maradtak (pl. Madarász Viktor).⁷⁰ Ezen művészeink, értelmiségeink egy része szerint a kiegyezéssel odalett a szabadságharc minden áldozata, mert magával a kiegyezéssel meghalt a nemzeti függetlenedésének jogos vágya. Talán nem szorul hosszas kifejtésre, hogy az ezen az oldalon álló művészeink politikai elkötelezettségükből kifolyólag állami megrendelést nemigen kaphattak. Ugyanakkor a kiegyezéssel nem ért véget a történelmi festészet, hiszen a nemzeti kérdés megoldatlan maradt,⁷¹ így számos történelmi munka készült állami megbízásra, politikai célzattal. Többek között Benczúr Gyula monumentális műve a Budavár visszavétele (1896.) ahol – a történelmi tényekkel ellentétben⁷² – az osztrák és magyar katonák vidáman, együtt aratják le a dicsőséget.

A dolgozat témájának szempontjából fontos megjegyezni, hogy a kiegyezés folyamata, a polgári liberalizmus erősödése lehetővé tette az őstörténetünk pluralista megítélését,⁷³ mely

⁶⁶ Gelesei Bíró Zoltán: A Habsburg-ház bűnei
Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008. 314.

⁶⁷ Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II.
Szerkesztette: Szabó Júlia, Széphelyi F. György
Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport
Budapest 1981. 11.

⁶⁸ Keserű Katalin: Orlai Petrich Soma
Képzőművészeti Kiadó – Budapest, 1984. 37.

⁶⁹ Magyar Újság - 1867. május 26.
Kossuth Lajos nyílt levele Deák Ferenchez – Kasszandra levél

⁷⁰ A művészet Magyarországon - A honfoglalástól napjainkig
Szerkesztő: Aradi Nóra - Gondolat - Budapest 1983. 361.

⁷¹ A művészet Magyarországon - A honfoglalástól napjainkig
Szerkesztő: Aradi Nóra - Gondolat - Budapest 1983. 360.

⁷² Dr. Padány Viktor: Történelmi tanulmányok
Hunidea kiadó – Budapest 2006.

⁷³ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája

nemcsak a török-ugor érdekkellentétet élezte ki, hanem elindított egy kettős identitástudatot is, ami a mai napig fennáll.

A szkíta-hun-avar-magyar a származáselmélet az antropológiai, a nyelvészeti analógiákkal a könnyebben kimutatható „törökös” származás felé „szelídült.” Az oszmán törökség megítélése a 19. században már közel sem olyan nyomasztó, mint két évszázaddal korábban. Az állandó osztrák nyomorgatás hatására, a magyar nép a törökökben nem a 150 évig elnyomó népet látta a törökökben, hanem önállósági törekvéseiben elbukott vezetőit befogadó (Thököly Imre, Zrínyi Ilona, II. Rákóczi Ferenc, majd Kossuth, Bem apó stb.) testvérnépet.⁷⁴

13. ábra

Orlai Petrich Soma: Attila halála (1867.)

A kutatóknak – a korszak támogatott nagy művészeihez hasonlóan - komoly politikai irányok mellett kellett lavírozniuk. Trefort Ágoston, kultuszminiszter (1876.) a magyarság múltjáról sokatmondóan így nyilatkozott: „...én az ország érdekeit kell nézzem és ezért a külső tekintély szempontjából az előnyösebb, a finnugor származás princípiumát fogadom el, mert nekünk nem ázsiai, hanem európai rokonokra van szükségünk. A kormány a jövőben csakis a tudomány ama képviselőit fogja támogatni, akik a finnugor eredet mellett törnek lándzsát.”⁷⁵

A Magyar Tudomány Akadémia működése természetesen ugyancsak nem volt független a császári ideológiáktól. „Hunfalvy és Budenz, a Magyar Tudományos Akadémia nyelvészeti kutatásait az osztrák-német hatalmi-politikai célok szolgálatába állították.”⁷⁶ A

Püski - Budapest, 2000. 73.

⁷⁴ Köroglu

Fordították: Adorján Imre-Puskás László

Európai Folklor Intézet – L'Harmattan - Budapest, 2008. 21.

⁷⁵ Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok?

Magyarságtudományi Füzetek – Kisenciklopédia

Hunidea – Budapest 2010. 40.

Idézi: Hary Györgyné: Kiegészítések egy nyelvviita történetéhez – Valóság – 90. (1976.)

⁷⁶ Marác László: A finnugor elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból

finnogor nyelvelmélet vezér alakja Hunfalvy (Hunsdorfer) Pált volt, aki nem csak elméletei, hanem cselekedetei miatt is általánosan közmegvetésnek örvendett.⁷⁷ Arany János az MTA főtitkára figyelt fel arra a tényre, hogy Hunfalvy ellenlásásának a „törökös” származáselméletet képviselő Szentkatolnai Bálint Gábor kaukázusi eredményeinek nincs nyoma az Akadémián. Arany János az iratok hiányát Hunfalvynak tulajdonította. Bárthai Szabó László leveleiből tudjuk, hogy Arany jól sejtette Hunfalvy, Szentkatolnai Bálint Gábor kutatási eredményeit saját kezűleg, illetve beosztottjaival égetette el, mert azok nem igazolták a finnugor elméletét, de a magyarság belső-ázsiai hagyományait annál inkább.⁷⁸ Arany János az eset után nem sokkal visszavonult tisztségétől, de Budenzhez (1878.) – Hunfalvy kegyeltjének – egy epigrammát írt: „Igazi vasfejű székely a Bálint: / Nem arra megy, amerre Hunfalvy Pál int.”⁷⁹ Gárdonyi Géza is élesen bírálta Hunfalvyt: „A magyar történelemírásban Hunfalvynak Batu kán szerepe volt: földült és felégetett minden hagyományt. A dicsőséget beledobta az Akadémia szemetesládájába.”⁸⁰

Később Vámbéry Ármin lett a „törökös” származáselmélet legfőbb képviselője, (képmását 1861-ben Kovács Mihály is megfestette) aki mellett az ország közvéleménye kiállt, de a Hunfalvy kancelláriai és MTA befolyásával ellehetetlenítette munkáját.⁸¹ Az osztrák hatalom belátta, hogy a magyarság és a „török-népek” szimpátiája veszélyt jelent számára ezért alapjában nyomták el a nemzeti önállóság és függetlenség őstörténeti tényezőit, „török”-pártiakat.⁸² Habár a nyelvészeti eredmények egyre szélesebb körben letek publikálva – míg a másik tábor anyagi kiszolgáltatottsága révén erre egyre kevesebb módja állt. Munkáikat többnyire csak a kulturális elit ismerte.

Mégis a közelgő millenniumi alkotások kivétel nélkül a törökös-hagyományokhoz nyúltak vissza. Kovács, Than, Orlai, Munkácsy, Zichy, Feszty, Székely majd Zala György és Fadrusz János is a török népek viseletét, fegyverzetét és szokásait megvizsgálva alkották meg nemzeti karaktert formáló eredettel kapcsolatos műveiket. Az alkotások mentesek az összehasonlító nyelvészet minden hatásától, ellenben beszédesen regélnek a hun-magyar rokonsághoz köthető személyekről, cselekményekről.

A származáselméleteink és a történelmi ismertető után nézzük az eredettel foglalkozó képzőművészet alkotásainkat és a témaválasztás befolyásolható tényezőket.

Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008. 500.

⁷⁷ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája
Püski - Budapest, 2000. 129.

⁷⁸ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája
Püski - Budapest, 2000. 127.

⁷⁹ Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.niif.hu/00500/00597/html/vs187704.htm>
2010. július 11.-i lapmentés

⁸⁰ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája
Püski - Budapest, 2000. 128.

⁸¹ Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája
Püski - Budapest, 2000. 129.

⁸² Köröglu
Fordították: Adorján Imre-Puskás László
Európai Folklór Intézet – L'Harmattan - Budapest, 2008. 21.

TÖRTÉNELEM ÉS MŰVÉSZET VISZONYA

A történelem mindig utólag definiálja elődeit és eredetét, ugyancsak ez igaz művészetünkre is. Első ránézésre egy objektív és egy szubjektív tudomány találkozásáról van szó, holott az igazság az, hogy a nemzeti történelem csak kisebb részben objektív, sokkal inkább az egyes népek érzéki színezetű portréja. A nemzeteket történelmeit úgy alkották meg, hogy az adott népet, bátorak, nagylelkűnek és sikeresen tüntesse fel.⁸³ A festők ugyancsak gyakran élnek az előnyös múltidézővel, kivált a történelmi-társadalmi krízisekkor. A művészek a magyar történelem megszentelt pillanatait alkotják meg.

A történelmi műalkotások a múltat ábrázolják, ám az mindig egy fiktív múlt, mert az alkotó nem lehetett ott a valós történelmi pillanatban. A művészek előtt csak a jelenkorának ismeretei állnak rendelkezésére és annak tudásából tudnak építkezni. A 19. századi magyar múlt ábrázolása – kivált a honfoglaláskoré – erős improvizációs alapokon nyugodott.

A problematika megvilágításaképpen említsünk meg egy 1000 előtt lejátszódó s a 19. században megörökített történelmi eseményt: a Vajk megkeresztelése. E témát több művésznk is ábrázolta Hesz János Mihály (1822.), Tóth István (1846.), Than Mór (1840-es évek), Benzúr Gyula két ízben is. (1870.;1875.). Az alkotások a későbbi Szent István királyt ábrázolják abban a kiemelkedő pillanatban, amikor kereszténnyé lett. Az összes mű Szent Istvánt felnőtt emberként ábrázolja, holott a történelmi adatokból pontosan tudjuk Istvánt, gyermekként keresztelték meg. A múlt ismerete és annak „hiteles” bemutatása, tehát mindig kérdések egész sorát veti fel. (Egyik legextrémebb példa erre talán Csontváry Koszta Tivadar Zrínyi kirohanás (1903.) című munkája.) A honfoglalást, illetve az azt megelőző történetek (Attila király élete, Hunor és Magyar története) esetében a helyzet még komplikáltabb, mert nincsenek korhű ábrázolásaink, továbbá a hosszú évszázados elnyomás alatt ezek a nemzeti témák alig jelenhettek meg, s nem fejlődhettek a művészek keze nyomán. Szép kivétel erre, a Nádasdy Ferenc országbíró megrendelésére Nürnbergben megjelentetett vezér- és királyportrékat felsorakoztató Mauzózeum. (1664.) Látni fogjuk, hogy az ismeretlen, - feltehetően külföldi mester - Mausoleum képeivel hogyan befolyásolta a nemzet identitásának későbbi vizuális alkotásait. Ugyanakkor a rajzoló az akkori magyar viseletből alkotta meg Attila, Buda, Kadisa, Keme, Szabolcs, Gyula, Kund, Örs és Géza fejedelem alakjait.⁸⁴

A magyar művészettörténet azon jeles alkotásai is elpusztultak a történelem viharaiban melyek a magyar eredetet és annak véghezvivőit ábrázolták. Lehetetlen lenne azt elképzelni, hogy királyaink nem ábrázolták elődeiket, azok csodás és nagyszerű tetteikkel együtt. Az udvari és nemesi, világi falkép festészetnek ugyancsak ábrázolnia kellett a magyar történelem kiemelt eseményeit, így Hunor és Magyar történeteit, Attila király életét, Álmos majd Árpád fejedelem életét, a honszerzéssel, a „kalandozással” kapcsolatos regéket stb. Tudjuk, hogy Mátyás király esztergomi várának ebédlöje nem csak a magyar királyokat, hanem elődeiket a szkíta uralkodókat is ábrázolta. Helytelen azt feltételezni, hogy csupán Mátyás XV. századi reprezentációs politikája áll e ábrázolások tematikája mögött. A sokak által mesének titulált „hun-származáselméletet” megvizsgálva azt kell, hogy észrevegyük, hogy ha azt kivonták volna a középkori Magyar Királyság udvari életéből, akkor semmilyen más történelmi ténnyel nem tudták volna behelyettesíteni. Lehetetlen, hogy egy nemzet elődeinek életéről ne tudjon semmit, olyan pedig még inkább elképzelhetetlen, hogy egy egész nemzet egy évezredig

⁸³ Gángó Gábor: Mi a nemzet? A népek életéről és haláláról

Mindentudás Egyeteme – II. szemeszter: 2003. márc. 17.

<http://www.mindentudas.hu> – Lapmentés 2010. szeptember 3.

⁸⁴ Cennerné Wilhelmb Gizella: Grafikus portrészorozatok kelet és nyugat között

Magyarok Kelet és Nyugat közt – a nemzetudat változó jelképei

Szerkesztette: Hofer Tamás – Néprajzi Múzeum – Balassi Kiadó – Budapest, 1996. 128.

rosszul tudja eredetének történetét, aki valóban ebben hisz, az éppen a hagyományt és annak erejét tagadja meg nemzetétől. A középkori identitástudatot egy lokális, zárt (egyház, régió, háznép) közösség értékrendje határozta meg. Ez az újkorban megváltozik, az egyre jobban elszigetelődött egyén az összetartozás élményét a nemzetben, nemzeti törekvésekben találja meg.

A mitikus történetekkel, eredetábrázolásokkal, honfoglalással kapcsolatban azt tapasztaljuk, hogy (a legrégebbi a XIV. század Képes Krónika ábrázolásai) egyáltalán nincsenek valós kapaszkodóink. Az egykori uralkodókról, vezérekről semmi konkrétat nem lehet tudni,⁸⁵ eltekintve a krónikáink azon szűkszavú leírásaitól, melyek uralkodóink kinézetéről szólnak.

14. ábra

A Nádasdy Mausoleumból végül kimaradt Fehér ló mondája. (1664.)

15. ábra

Képes Krónika: A magyarok bejövelete, rajta a fehér ló mondájával (1360. körül)

A Mausoleum képein még a hősöknek nincs igazi egyéniségük, melynek hiányát a gazdag ruházattal igyekeztek elleplezni. A kor szépirodalmában a legfontosabb karakterformáló eszköze a pátosz, melyet a képzőművészet színpadias beállításain is nyomon követhető. Nem alakult ki valamennyi honfoglaló ősnek egyéni ikonográfiája.⁸⁶ A különböző fegyverek, (uralkodói buzogány, szablya, íj, bárd, kopja) ruházat (tollas süveg, kaftán, sodronying, csizma stb.) többnyire bármelyik ősünk ábrázolásánál megjelenhetett. Ikonográfiailag meghatározott szerepe Attila király íjának és kardjának van melyről hazai és külföldi krónikák is beszámoltak. E jegyeket, már a Mausoleum képein is megtalálhatóak. A másik karakteres szereplő Lél/Lehel, akit mindig kürtjével együtt ábrázoltak. Árpád vezér párducbőr kacagánya szinte minden ábrázolásán feltűnik a 19. század végéig, azonban a kacagány nem csak rajta, hanem a Mausoleum képen I. Béla királyon, majd pedig A Feszty-körkép vitézein, Székely Bertalan Csodaszarvas vázlatain is feltűnik.

⁸⁵ Mikos Éva: Árpád pajzsa

A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és a népszerűsítése a XVIII.-XIX. században L'Harmattan – Budapest 2010. 115.

⁸⁶ Mikos Éva: Árpád pajzsa

A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és a népszerűsítése a XVIII.-XIX. században L'Harmattan – Budapest 2010. 125.

Művészeink igyekeztek a megelőző korok szellemi és vizuális forrásaihoz nyúlni, amikor elődeik nagy jeles tetteit örökítették meg, lássuk milyen eszközökkel dolgoztak, milyen tényeket ismerhettek és önhibájukon kívül milyen történelmitlenségeket, „hibákat” vétettek. László Gyula régész professzor szerint a magyar őstörténetet, honfoglalás korát megörökítő művészeti ábrázolásokat már a XX. századi régészeti ismereteink tudatában nem tarthatjuk semmilyen szempontból sem hitelesnek.⁸⁷ Mivel a 19. században még nagyon kezdetleges viselettörténeti elképzelései voltak a tudománynak, így nagyon gyakori a fantázia utáni viseletábrázolás.⁸⁸ Noha kialakultak a korábbi korokban is vizuális toposzok (párducbőrkaagány, cifra bajusz, tollasfejfedő stb.) – melynek eredetét nem ismerjük - a nemesi mauzoleumokban, ráadásul ezekhez hozzá társult a szépirodalom jellegzetes motívumai – mégis semmiben sem nevezhetőek korhűnek. Mindezek ellenére az alkotó művészek igyekeztek a magyar múltat hűen visszaadni, kényszerűben azonban csak ezekhez a szegényes és késői vizuális forrásokhoz nyúlhattak. A múlt hiteles megmutatása iránti törekvés már megvolt a 19. század közepi művészeti életben is. Tudatosan archaizáltak, festőink.⁸⁹ Wándza Mihály Kund alakjának, Kovács Mihály pedig Botond (1852.) című képének az alapja a Nádasdy Mausoleum. Számos más – azóta elpusztult, vagy kallódó - olajfestmény készült a Mausoleum képei után. (Attila, Buda, Árpád, Kund, Lehel stb.) A Nádasdy Mausoleum hatását Nagybiccsén is jól tapasztalható, hol a várudvart képei alapján díszítették. A későbbi évtizedekben, a magyar festészet fejlődésével, majd a millenniumi megrendelések egyre nagyobb teret enged a művészet és a tudomány találkozásának. Szakmunkák jelennek meg, kiteljesednek az ásatások és a műemlékek föltérképezése a millenniumi várakozásában.⁹⁰ A művészek művészeti, történelmi, irodalmi, régészeti, néprajzi monográfiák felhasználásával alkotják meg a nemzeti karaktert formáló műveiket, melyek máig meghatározzák múlttól vallott elképzeléseinket.

⁸⁷ László Gyula: Múltunkról utódainknak I-II. Püski, Budapest 1999. (1018. oldal)

⁸⁸ László Gyula: Múltunkról utódainknak I-II. Püski, Budapest 1999. (1018. oldal)

⁸⁹ Ludányi Gabriella: Kovács Mihály Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987. (46. oldal)

⁹⁰ Basics Beatrix: A nemzettudat változása a magyar történelem festészetben és grafikában 1848-49 után Magyarok Kelet és Nyugat közt – a nemzettudat változó jelképei Szerkesztette: Hofer Tamás – Néprajzi Múzeum – Balassi Kiadó – Budapest, 1996. (144. oldal)

KRÓNIKÁK LEHETSÉGES HATÁSAI

A 18. század közepétől megélénkült a magyar múlt iránti érdeklődés. Tudósaink vizsgálták és rendszerezték a kódexirodalmat, a levéltári forrásokat és nem utolsósorban nemzeti történelmünkkel foglalkozó krónikákat. A krónikák eseményeit elsősorban a történészek, majd íróink végül pedig képzőművészeti alkotóink dolgozták fel.

1746-ban elsősorban tették közzé Anonymus Gesta Hungarorum-át, majd 1799-ben, majd 1802 két magyar nyelvű fordítás is napvilágot látott. A Névtelen jegyző művét alig öt év alatt kilenc kiadó is megjelentette, mely mögött valódi olvasói érdeklődést kell feltételeznünk.⁹¹ Minden bizonnyal művészeink jól ismerhették Anonymus Gestáját, de nem csak az ő munkájából merítettek, hanem más krónikások munkájából is. Erre az egyik legfőbb bizonyíték, hogy Anonymus nem említi sem a Csodaszarvas történetét, sem Árpád pajzsra emeltetését, amely viszont a 19. századi képzőművészet eredetábrázolásaiban preferáltan megtalálható.

Kétségtelen, hogy művészeink úgy tekintettek krónikáinkra – minden hibájuk ellenére is –, mint az abszolút igazság kifejezőire. Mind szellemileg, mind pedig vizuálisan igyekeztek belőlük meríteni. A vizuálítás szempontjából a legfőbb kútfő a Képes Krónika volt, melynek ábrázolásai sok képzőművésznket meghihlette. Például, Székely Bertalan a Csodaszarvas (1901-1903) vázlatain szereplő magyar vitézek ruházata – kivált fejviselete – félreérthetetlenül a Képes Krónika ábrázolási hagyományából táplálkozik. Nem kizárt, sőt kifejezetten elképzelhető, hogy a történelemkedvelő Székely, az 1900-ban napvilágot látott Nagy Géza-Nemes Mihály-féle A magyar viseletek története⁹² című kiadványból vette alakjainak ruházatát, melyet a korban igazoltan sok művész használt fel műveikhez.⁹³ Figyelembe kell vennünk azt, hogy korábban, 1890-es években – a könyv megjelenése előtt is – a Vérszerződéshez is folytatott viselettörténeti tanulmányokat. Bárhonnan is jutott el a nemzeti krónikás ábrázolási hagyomány Székely művészetébe tény, hogy a Képes Krónika viselettörténeti hitelességét az akkori régészeknek is megalapozottnak tartották, ez pedig annyit tesz, hogy művészeink – ismereteikhez képest – a legrealisabb képet kívántak festeni elődeinket.

17. ábra

⁹¹ Mikos Éva: Árpád pajzsra

A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és a népszerűsítése a XVIII.-XIX. században
L'Harmattan – Budapest 2010.

⁹² Nagy Géza-Nemes Mihály-féle A magyar viseletek története
Budapest, 1900.

⁹³ László Gyula: Múltunkról utódainknak I-II.
Püski, Budapest 1999. 1018.

16. ábra

Than Mór: Ónodi országgyűlés (1864.)

Than Mór: Ónodi országgyűlés (1848.)

Than Mór A Pesti Vigadó csemegetárához készült Attila lakomája (1864.) című rajzán a király felett feltűnik krónikáinkból ismert turulmadár, amely Attila király zászlait is díszítette. A Képes Krónika is turulmadaras ábrázolásban láthatjuk Attilát, akárcsak A Maussoleum ábrázoláson. Tudjuk, hogy Géza nagyfejedelemig a turulos zászló volt a magyarság jelvénye is. Than rajzán látható madár hasonló a Képes Krónika kistestű turul ábrázolásaihoz, azonban nála a madár frontálisan, kiterjesztett szárnyakkal látható. A kiterjesztett szárnyú madár valóban az oltalmazó turul lenne? Véleményem szerint igen, mert a trónuson az uralkodó felett csakis címerábrázolás lehetett, melyet Than is így tudhatott. Ennek legfőbb bizonyítéka Az ónodi országgyűlés (1864.) című képén is kitűnik, ahol II. Rákóczi Ferenc trónusa felett a magyar címer látható. Véleményem szerint akárcsak - Kovács Mihály Árpád emeltetése című képnél – itt is egy jelenkor történelmi párhuzamot kell észrevennünk, amely a függetlenségi törekvések megerősítésére irányult. Mind Attila király, mind Rákóczi a magyar nép nagy sorsfordító alakjai közé sorolhatóak, melyet a jelenben Kossuth testesít meg. Véleményemet arra alapozom, hogy Az ónodi országgyűlésen (1864.) található címer nem Rákóczi korának címere, hanem a 1848-49-es Szent Korona nélküli Kossuth-címer! Emellett egyértelmű kompozíciós hasonlatot mutathatóak ki az Attila lakomája (1864., 1870.) és Az ónodi országgyűlés (1864.) között. Attila király és II. Rákóczi Ferenc (valamint Kossuth Lajos) között még egy nagy hasonlóság található: mindhármuk ellen követtek el sikertelen merényletet. Ebben a megvilágításban a művész üzenete egyértelmű: az ország legitím vezetője és a nemzet él és elpusztíthatatlan.

18. ábra

Than Mór: Attila lakomája (1846.)

19. ábra

Than Mór: Attila lakomája (1864.)

20. ábra

Than Mór: Attila lakomája - vázlat (1870. körül)

21. ábra

Than Mór: Attila lakomája (1870.)

Anonymus beszámolt arról, hogy Árpád vezér „elküldötte követeit Salán vezérhez, s küldött neki tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét (...).⁹⁴ A nagy történeti forrásokkal dolgozó Feszty Árpádnak ismerte a Gesta Hungarorumot s könnyen elképzelhető, hogy körképére e forrásból kerültek fel a tevék. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a 19. században nem volt elfogadott Anonymus ezen állítása, hogy a magyarokkal együtt tevék is érkeztek a Kárpát-hazában, azonban a későbbi ásatások honfoglalás-kori tevecsontokat is felszínre hoztak bizonyítva a Névtelen jegyző állítását.

22. ábra

Feszty Árpád: Magyarok bejövetele - vázlat
A magyar tábor tevékkel (1892. körül)

23. ábra

Feszty Árpád: Magyarok bejövetele
A magyar tábor tevékkel (1894.)

⁹⁴ Anonymus: Gesta Hungarorum
<http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm#31>
2010. július 26. lapmentés alapján

A SZÉPIRODALOM LEHETSÉGES HATÁSAI

A magyar tollforgatókat mindig is kiemelten foglalkoztatta őseinek tette,⁹⁵ melynek előzményei feltételezhetően a „fejedelmi” regösök, majd az udvari énekmondók hosszú hagyományában kereshetőek, akik dalban vallottak elődeik nagyszerű életéről. Számos uralkodónknak saját és elődeinek tetteit énekmondók regélték el, magyar nyelven, zenei kíséret mellett.

Az európai trendekhez hasonlóan, elsőként írónk, költőink fordultak a nemzeti múlt megörökítése felé, kik a népi hagyományainkból, nemzeti krónikáinkból próbálták meg újraalkotni a múltat. Manapság gyakran tekintenek ezekre a próbálkozásokra úgy, mint valamilyen együgyű, délibábos romantikával megírt szerzeményekre, holott a hosszú évszázadokig tartó megszállás alatt lévő, nyelvéért küzdő ország, valós néplélektani problémáit szerették volna oldani e művek. Az alkotások a magyarság nagyszerűségét, dicsőségét függetlenségét hangsúlyozta, megidézte azt a fényes és gyönyörűséges múltat, melyhez hasonló a nemzet hosszú emberöltők óta nem tapasztalhatott meg. Az írónk által megidézett ősök lassacskán felemelték a magyar fejeket, melynek következménye a '48-49-es szabadságharc jogos és morális alapjává, szellemi háttérévé vált. A 19. századi szépirodalom nem volt előzmény nélküli, komoly munkát végeztek a korábbi korok írónemzedéke, akik elérték, hogy a magyar irodalom jelentékeny eredményeket tudod felmutatni.⁹⁶ Elindult a nemzeti nyelv és öntudat egyre szélesebb körben történő építése. Íróink hamar felismerték, hogy a hagyomány az identitás alkotója, ezért a legnépszerűbb témát választották: a múltat, mert mindenki szívesen olvassa, vagy hallgatja saját népének tulajdonított pozitív értéknormákról és különleges kalandos történeteket.⁹⁷

A felvilágosodás irodalma számos őstörténeti művet alkotott. Legsikeresebb Dugonics András *Etelka* című regénye volt (1788),⁹⁸ amelybe beledolgozta a honfoglalás történetét,⁹⁹ s valódi közönségsikerré is vált. Sok hasonló mű született a korban, de később a 19. század második évtizedében ugyancsak kiemelt fontosságú volt a magyar őstörténet, a honfoglalás világának megírása. A magyar közvélemény hiányolta a hősi epikánkat, melyek bizonyítékai lehettek volna a magyarság ősiségének és kulturális folytonosságának. Számos költő ezért „Árpád-eposz” megírásába kezdett. Bessenyi György, Ráday Gedeon, Virág Benedek, Csokonai Vitéz Mihály mind kísérleteztek eposzírással.

Később Vörösmarty Mihálytól (*Zalán futása* – 1823-1824.) majd Arany Jánostól (*Csaba-trilógia* 1855-1856; 1863; 1881) várták a magyar, nemzeti eposz megírását. Hasonló szellemben más jelentős számú kisebb mű is született, a felsorolás teljességének igénye nélkül pár példát említek: Horváth István: *Árpád Pannónia hegyén* (1822.) Aranyosrákosi Székely Sándor: *Székelyek Erdélyben* (1822.) Czuczor Gergely: *Augsburgi ütközet* (1824.), Botond

⁹⁵ Zajti Ferenc: *Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép?*
Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001. 25.

⁹⁶ Kósa László: „Ki népei vagytok?” - Magyar Néprajz
Planétás kiadó – Budapest, 1998. 23.

⁹⁷ Kósa László: „Ki népei vagytok?” - Magyar Néprajz
Planétás kiadó – Budapest, 1998. 7.

⁹⁸ Mikos Éva: *Árpád pajzsa*
A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és a népszerűsítése a XVIII.-XIX. században
L'Harmattan – Budapest 2010. 61.

⁹⁹ Kriza Ildikó: *A fehér lóért vett ország*
Magyarok Kelet és Nyugat közt – a nemzettudat változó jelképei
Szerkesztette: Hofer Tamás – Néprajzi Múzeum – Balassi Kiadó – Budapest, 1996.

(1833.) Horváth Endre: Árpád eposz (1831.) Vörösmarty: Árpád ébredése (1839.) Petőfi Sándor: Lehel vezér (1848.) Arany László: A hunok harca (1873.) A művekben megtalálható krónikáink mitologikus elemei, s azokra építve igyekeztek az egykori magyar mitológiát a szépirodalom talaján rekonstruálni. Irodalmáraink törekedtek magas színvonalú kulturális irányelv keretein belül foglalkozni a magyar eredettel. A képzőművészeink olvasott, kulturális közösség tagjaiként jól ismerték a kortárs írókat, költőket és munkáikat, így azok hatásai beleszivárogtak a szépművészeti alkotásokba is. Természetesen mind a szépirodalom, mind a képzőművészet teljesítménye nem volt azonos a 19. században sem. A történelmi művek közül is szép számmal ismerünk kevésbé ügyes piktorokat és kevésbé sikerült lektúr műveket is, ahol a nagy igyekezet ellenére elmaradt a szakmai virtuozitás, csak a mély meggyőződés és őszinteség tapintható ki.¹⁰⁰ Mindazonáltal a dolgozat vizsgálódásaiban nem elsősorban a műalkotások esztétikai minőségét tekinti viszonyítási pontnak, hanem a műalkotás tartalmát és a létrejöttéhez vezető körülményeket. Egyes kevésbé sikerült művek – melyet az idő esztétikailag már kirostált – mégiscsak fontosak a számunkra, ha az valóban a nemzeti történelmi hagyomány megőrkítését tűzte ki céljául.

Kovács Mihály témaválasztásait Czuczor Gergely és Kisfaludy Károly nemzeti jellegű írásai inspirálták.¹⁰¹ Orlai Petrich Soma ugyancsak lelkesedéssel olvasta diákkorában Kisfaludy Károly és Jósika Miklós műveit.¹⁰² Vörösmarty munkái, annyira magával ragadták, hogy számos illusztrációt készített hozzájuk.¹⁰³ Vörösmarty gyakorta fordul korai műveiben a magyar mitológia felé (pl. Tündérvölgy 1825.) melyben számos archaikus motívum megtalálható.¹⁰⁴

Orlai Petrich Emese álma című képén, Vörösmarty előtti tisztelgéséből a királyokkal egyenrangúak helyén ábrázolta a költőt. Munkácsy pedig Honfoglalásába Jókait festi meg.¹⁰⁵ Sokkal egyetemben Székely Bertalanra is nagy hatást tett Arany János művei, kivált a Buda halála (1863.) - Megjegyzendő, hogy Arany János is beledolgoztam Ipolyi feltevéseit műveibe.¹⁰⁶ A korszak második felében nagy hatást gyakorolt Orbán Balázs hat kötetes munkája, A Székelyföld leírása (1868-1873.).

¹⁰⁰ Művészet Magyarországon 1830-1870 I.
Szerkesztette: Szabó Júlia, Széphelyi F. György
Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport
Budapest 1981. 11.

¹⁰¹ Ludányi Gabriella: Kovács Mihály
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.

¹⁰² Keserű Katalin: Orlai Petrich Soma
Képzőművészeti Kiadó – Budapest, 1984. 10.

¹⁰³ Keserű Katalin: Orlai Petrich Soma
Képzőművészeti Kiadó – Budapest, 1984. 28.

¹⁰⁴ Demény István Pál: Curiosa I. – Táltosok, kerekék, lángok
Összehasonlító Folklorisztikai Tanulmányok
Pallas Akadémia Könyvkiadó – Csíkszereda, 1999. 181.

¹⁰⁵ Kovács Ákos: Két körkép
Sík kiadó – Budapest 1997. 32.

¹⁰⁶ Mikos Éva: Árpád pajzsa
A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és a népszerűsítése a XVIII.-XIX. században
L'Harmattan – Budapest 2010. 116.

Feszty Árpádra jelentősen hatott apósa Jókai Mór, aki azt tanácsolta neki, hogy a közelgő Milleniumra a Magyarok bejövételét fesse meg, az általa kigondolt gigantikus Vízözön jelente helyett. „Szép, szép ez, Árpád, de gondold meg, hogy pár év múlva Milléniumot ünnepelünk. Nem a magyar történelemből kellene a témát vened? Például mit szólnál hozzá, ha azt tanácsolnám, hogy a magyarok ezer éves bejövételének megünneplésére fessd meg a »Magyarok bejövételét?«” Apám egy percig gondolkozott, azután össze-öltelte-csókolta Jókait és boldogan kiáltotta: „Nagyszerű Pápiám! Megfestjük a Magyarok bejövételét!”¹⁰⁷ Jókai tanácsa nem véletlen, hiszen éppen ekkor (1888 körül) dolgozott maga is legszebb magyar őstörténetet is felölelő regényein és színdarabjain.¹⁰⁸ Minden bizonnyal Jókai sok tanáccsal, ötlettel látta el Fesztyt. Kovács Ákos szerint a körképnek nem csak felvetője, hanem tartalmi alkotója is maga Jókai volt.¹⁰⁹ Állítását Jókai Levente című drámája és a körkép közötti jeleneteinek hasonlóságokra alapozza. Részben igazat adhatunk e feltételezésnek. Attól függetlenül, hogy ki alkotta a tematikát és hogy annak mennyire volt valóságtartalma, az az emberek tízezreire hatott, sőt emocionálisan tudósokat is elindított a pályájukon, mint például Diószegi Vilmost. „Mintha ma történt volna! Apám, jó harminc éve, nevem napján elvitt az akkori Angolparkba. Megtekintettük Feszty Árpád körképét is, a honfoglaló magyarok bevonulását. Mint afféle naiv, rajongó kisfiút, ez a teátrális, a nemzeti hiúságnak hízelgő, tárgyi tévedésektől hemzsegő festmény hallatlanul elbűvölt. Odahaza anyám meglepve hallotta: nem a sárkányvasút, nem is a hajóhinta, hanem a körkép fehér lovat áldozó táltosa tetszett a legjobban.”¹¹⁰

¹⁰⁷ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete
Jel kiadó – Budapest 1999. 85.

¹⁰⁸ Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép?
Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001. 17.

¹⁰⁹ Kovács Ákos: Két körkép
Sík kiadó – Budapest 1997.

¹¹⁰ Diószegi Vilmos: Sámánok nyomában Szibéria Földjén
Terebess Kiadó, Budapest, 1998.

A SZÍNHÁZ LEHETSÉGES HATÁSAI

Az 1830-as és 1860-as évek között kibontakozó színház a nemzeti értelmiség egyik közkedvelt helyszíne volt, ahol a szabadság érzete, a hazai hagyományok és témák kiemelt hangsúllyal szerepeltek.¹¹¹ A magyar színház egyik legnagyobb erénye a nyelve volt. Ugyanis a magyar nyelvű színjátszás előbb következett be, mint hogy a magyar államnyelvvé válása hazánkban. Így a színház a nyelvvel való törődéssel és repertoárjával is a nemzet függetlenségi ügye mellé állt. A színház feldolgozta a magyar nyelvű magyar irodalmi műveket. A színházi tematika a képzőművészethez hasonlóan érzékenyen és azonnal reagált a politikai, történelmi, társadalmi változásokra, mely iránt a közönség is fokozottan érdeklődött. A színház, e korban a nemzeti ellenállást képviselő törekvéseket fogta össze.

A művészekre hathattak a színházi darabok és azok kivitelezése, díszlet és látványtervei. Itt egy kölcsönös oda-vissza hatást is feltételezhetünk, hiszen tudjuk, hogy számos kiváló piktor végzett – más megrendelés híján - díszítőfestői, látványfestői munkákat a színházakban, főleg a szabadságharc leverése utáni időkben. Maga a színház tematikájában, viszonylagos cenzúramentességében komoly közvélemény formáló hatást tudott kiváltani, mert bárkivel meg tudta értetni gondolatait. Elképzelhető, hogy olykor egy népszerű darab egy-egy képzőművészeti alkotás témáit is megadhatta. (Telepy György: A fehér ló mondája (1839.) Jelenetkép Gaál József Szvatopluk című szomorú játékából)

24. ábra

Telepy György: A fehér ló mondája (1839.)

¹¹¹ Belitska-Scholzt Hedvig: Színház jelenet és szerepképek
Művészet Magyarországon I. (1830-1870)
Szerkesztette: Szabó Júlia, Széphelyi F. György
MTA – Művészettörténeti Kutatócsoport – Budapest, 1981. 107.

A TÁRGYI EMLÉKEK LEHETSÉGES HATÁSAI

Nem csak az írott források és egyes képek segítették a művészek munkáját, hanem a régészet is. Feszty Árpád és Zala György gyakran megfordultak a Nemzeti Múzeum Fegyvertárában, és vázlatrajzokon túl egyes eszközöket tanulmányozás céljából kikértek a múzeumból. Zala György régészeti leleteket is feldolgozott történelmi témájú műveiben. Intenzív kapcsolatot tartott korának legkiválóbb régészével Hampel Józseffel, akitől többször fegyvereket és más eszközöket kért tanulmányozásra. (Hampel egyébként tagja volt a Feszty-féle körkép társaságnak, melybe az alapításkor 1000 Ft-tal lépett be¹¹²) Zalánál a hitelességre való törekvés mutatkozik meg abban is, hogy Kond vezért lovára egy szekszárdi ásatáson előkerült zablát „rakott.”¹¹³

Feszty Árpád három éves előtanulmányok után állt neki festeni élete fő művét. Budapesti és bécsi könyvtárakban hónapokig kutatott, az anyaggyűjtésben segítségére volt MTA történésze Thallóczy Lajos.¹¹⁴ A tervezések alatt a Kaukázus vidékén élő népek, valamint az orosz puszták néprajzi gyűjteményei, mellett a magyar népművészet, történelmi emlékeket is tanulmányozta,¹¹⁵ de művészettörténeti forrásokból is merített, többek között Traianus-diadalíven látható földvárat „beledolgozta” képébe.¹¹⁶ A hitelesség kedvéért Feszty társaival együtt az eredeti helyszíneken, többek között a Vereckei-hágó közelében készített vázlatokat.

Művészeink ügyeltek a ruházatra, itt pedig leginkább a török kor viseleteit, díszfegyvereit tanulmányozták és azokkal ékesítették fel honfoglaló eleinket.¹¹⁷ A történelmi hűség kedvéért az alkotók mindent megtettek annak érdekében, hogy valóban az egykori valóságot látassák. Munkácsy Mihály Honfoglalás című művénel például „...egészen kis kosztüm és fegyvergyűjteményt szerzett össze; egy múlakatos, a hazulról kapott minták s indikációk szerint régi magyar mintájú harci eszközöket kovácsolt modelljei számára, nyeregszerszámokat is ősmagyar módra csináltatott – szóval a mi a történelmi hűséget illet, elkövetett mindent, hogy históriai valószínűségeink érvényesüljenek a képen.”¹¹⁸

A régészeti leletek közül leginkább, az 1799-ben előkerült „avar-magyar” keltezésű Nagyszentmiklósi-kincs tárgyai és ábrázolásai hatottak a képzőművészetünkre, melyet a korban Attila kincsként is ismertek. A kincslelet bikafejes ivócsanakjai különösen sokszor jelennek meg eredetábrázolásainkon. Központi elemként feltűnik Székely Bertalan Vérszerződés című képén, ahová a hét magyar csorgatja vérét. Ugyanakkor nem minden

¹¹² Kovács Ákos: Két körkép
Sík kiadó – Budapest 1997. 188.

¹¹³ A Millenium szobrasza Zala György
Borbás György - Kossuth Kiadó – Budapest, 1999. 58.

¹¹⁴ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete
Jel kiadó – Budapest 1999. 86.

¹¹⁵ Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép?
Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001. 17.

¹¹⁶ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete
Jel kiadó – Budapest 1999. 86.

¹¹⁷ László Gyula: Múltunkról utódainknak I-II.
Püski, Budapest 1999. 1018.

¹¹⁸ Malonyai Dezső: Munkácsy Mihály
Kiadja Singer és Wolfner – Budapest 1898. 191.

vázlaton szerepel a bikafejes csanak, így azt kell, hogy gondoljuk, hogy Székely a téma iránti érdeklődése további kutatásra készítette, és annak eredményében változtatta meg az eredeti lapos edényt a nagyszentmiklósi-kincs bika fejes csanakjára. Paczka Pál Attila halála című (1889.) munkájában a bikafejes csanak ornamentikája Attila ágyának díszeként jelenik meg, az előtérben pedig a 2.-es számú korszó alakja tűnik fel.

26. ábra
Székely Bertalan: Vérszerződés (1896.)

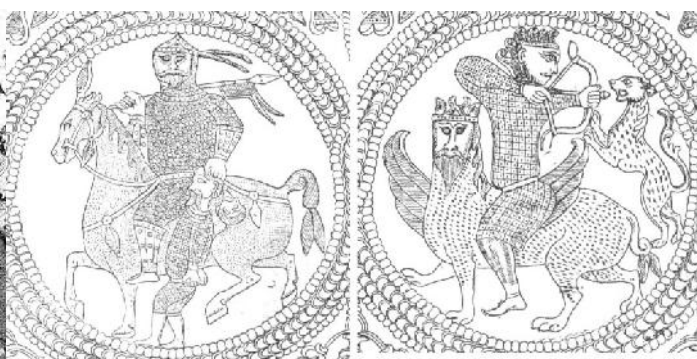

27. ábra
Paczka Ferenc: Attila halála (1889.)

Than Mór Tündér Ilona újra találkozására szerelmével című festménye (1866.) Raffaello Parnasszus kompozíciójához köthető. A szárnyas lovon, láncpáncélban ülő Árgyélus királyfi alakját, művészettörténészeink ugyancsak nyugati előképek alapján vezeti le,¹¹⁹ holott annak viselet egyértelműen a nagyszentmiklósi-kincs 2. számú korszójának ábrázolásából is értelmezhető. A „győztes fejedelem” és az „égi vadászat” viselettörténeti ábrázolása egyértelmű előzményei Than alkotásának. Egész testet fedő sodrott páncéling, sisak, bajusz, szárnyas ló - ez az „kifejezőmód” feltehetően szintén Ipolyi Arnold ajánlása lehetett.

28. ábra
Than Mór: Tündér Ilona újratalálkozása szerelmével – vázlat - (1866.)

29. ábra
Nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszója
Hampel József (1894.)

¹¹⁹ Cennerné Wilhemb Gizella: Than Mór
Képzőművészeti Kiadó – Budapest 1982. 18.

NÉPRAJZ LEHETSÉGES HATÁSAI

A 19. századi néprajzos gyűjtéseket és szakmunkákat – hasonlóan a szépirodalmi eposzírású lázhoz - többnyire a nemzeti mítosz újratemtési vágya teremtette meg.¹²⁰ A későbbi korok kutatásai és a módszertan fejlődésével világossá vált, hogy csupán a néprajzi adatok nem hozhatnak fényt a IX. századi és az azt megelőző korok magyarságának szellemi, szakrális életére, mindazonáltal a nemzeti múlt kutatóinak munkái mégis alapköveik a magyar tudománynak, mert korukban újszerűek és a haza iránti alázatos munkával készültek. Elsők között megemlítendő a leghatásosabb author Ipolyi Arnold püspök munkája a Magyar Mythologia (1854.), amely számos hibája és hiányossága ellenére a kor értelmiségének alapműve lett.¹²¹ Ipolyi a népmeséket a nemzeti tudat kiemelt részeivé tette, mert benne az eltűnt mítoszok maradványait vélte meglelni. Költőink, íróink mellett, festőink, szobrászaink könyvespolcán általánosan megtalálható volt munkája. Ipolyi jó kapcsolatot ápolt a művészekkel (arcképét Benzcúr Gyula és Kovács Mihály is megfestette utóbbi ötször) munkássága kihatott a magyar képzőművészet alakulására. Munkácsy számára ő javasolta a „Krisztus témát,”¹²² Than Mór pedig a Magyar Mythológiából válogatta Árgius jeleneteit a Vígadóba készült festményéhez. Feszty tűz előtt „bűvölő” táltosát Ipolyi ősvallással kapcsolatos írásai révén alkotta meg. Nem meglepő ez, hiszen Feszty és Ipolyi ugyancsak jó barátságot tartottak fenn. Feszty ifjúkorába megfordult Ipolyi barsszentkereszti püspöki nyaralójában is, ahol megtalálható volt Ipolyi legendás régészeti gyűjteménye, könyvtára, és tudományos feljegyzései,¹²³ mely a későbbiekben körképének megalkotásában is inspirálhatta. Feszty ugyanakkor nem csak az átlagos olvasó előtt megtalálható forrásokból merített, hanem időt és pénzt nem sajnálva orosz tudósokkal és festőkkel levelezett, hogy segítséget kérjen az ázsiai népek viseletéről, eszközeikről, lakóházaikról.¹²⁴

„...I. Miklós cár megrendelésére készítettek egy díszes kivitelű, értékes munkát az összes ázsiai népek típusairól, viseletükről és szokásaikról, fegyverzetükről, lakásaikról. Ez a mű csak pár példányban készült, I. Ferenc József tulajdonát, a bécsi császári könyvtárban őrizték. Nagyot lendült az anyaggyűjtés ennek ismerete révén.”¹²⁵ Feszty nem csak Ázsiában keresett forrásokat, hanem hazánkban is a legjellemzőbb öltözeteket, fegyverek, szerszámokat és szekeret is tanulmányozta, de akár csak Székely és Zala ő is tüzetesen tanulmányozta a

¹²⁰ Kósa László: „Ki népei vagytok?” - Magyar Néprajz
Planétás kiadó – Budapest, 1998. 23.

¹²¹ Basics Beatrix: A nemzettudat változása a magyar történelem festészetben és grafikában 1848-49 után
Magyarok Kelet és Nyugat közt – a nemzettudat változó jelképei
Szerkesztette: Hofer Tamás – Néprajzi Múzeum – Balassi Kiadó – Budapest, 1996. 149.

¹²² Munkácsy Mihály
Írta és összeállította: Bakó Zsuzsanna
Kossuth Kiadó – Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2008. 48.

¹²³ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete
Jel kiadó – Budapest 1999. 33.

¹²⁴ Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép?
Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001. 20.

¹²⁵ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete
Jel kiadó – Budapest 1999. 86.

magyar népművészetet. A Fejedelem asszony és kísérete című jelentben a fogat jármára, mint honfoglalás-kori díszítőmotívumként a kalotaszegi varrottast festett.¹²⁶

Székely Bertalan Vérszerződés (1896-1897.) című képéhez a magyar népművészetből számos motívumot tanulmányozott, az akkori kor összes forrását felhasználta. Vezéreinél az általa ismert mustrákból kreálta meg. Székely képére jellemző az idealizálás, nem csupán az öltözet díszítéseinél, hanem az alakok megformálásánál is. Munkácsy reális falusi „paraszt arcai” helyett nála egy általános, az antik világ tökélyét sugalló idealista arctípus jeleneik meg.¹²⁷ Későbbiekben a népi élet egykori szakrális lenyomatai, formakincsei lesznek a legfőbb elemei a magyar szecessziós törekvéseknek. Tanítványa Körösfői Kriesch Aladár folytatja Székely történelmi tematikájának „néprajzi” színezetű megalkotását. A történelmi témák beleolvadnak a kezdődő szecessziós törekvésekbe, gondoljunk csak Körösfői Csodaszarvas (1897.) vagy a Bölényvadászat - Attila megmenti Budát (1902.) című képeire. Magára az egész magyar szecesszióra jellemző lesz a népi-nemzeti színezet, melynek egyik építészeti csúcspontja - még meg nem valósulatlanul is – a nemzeti múlt nagyjainak emléket állító Nemzeti Panteon (1900-1903), Medgyaszay István gigantikus terve, uralkodóink, honfoglaló vezérek hatalmas szobraival, amely a Millenniumi nemzeti önérték tovább emelését lett volna hivatott folytatni.¹²⁸

Visszatérve Székely Bertalanhoz, számára a festés valóban tudományos tevékenység,¹²⁹ fennmaradt leveleiből tudjuk, hogy Zichy Mihálytól kért kifejezetten a régmúlta vonatkozó, néprajzi segítséget az ázsiai öltözékek kérdésében. Zichy csak részben tudott segíteni, mert „Ethnographiai Múzeum olyan kiterjedt és rendezett állapotban mint Te azt gondold itt még csak lessz, de eddig nincsen.”¹³⁰ Azonban igyekezett a Vérszerződést tervező Székely segítségére lenni: „Saját costume gyűjteményemből másoltam le Neked az ide csatolt lapokat. Talán hasznát veheted. Jövő levelemben lemásolom Neked mindazt, a mit a Kaukázusban gyűjtöttem.”¹³¹ A magyar művészek nem csak illusztrálni, láttatni akarták a múltat, hanem megismerni is. Buzgó kíváncsiság hajtotta őket az igazság megismerése végett, melyet Zichy levele folytatása egyértelműen elárul: „Figyelmeztetek még gróf Zichy Jenő gyűjteményére rózsza utca 61. Ő szörnyen dicsekszik az ő népvándorlási korszakból gyűjtött tárgyaira. Jelenleg is a Kaukázusban kutat a magyarok onnét jövő bevándorlásuk nyomai után. Adja Isten hogy találjon valamit.”¹³² A művész nem csupán ábrázolni akar, hanem

¹²⁶ Kovács Ákos: Két körkép
Sík kiadó – Budapest 1997. 36.

¹²⁷ László Gyula: Múltunkról utódainknak I-II.
Püski, Budapest 1999. 1018.

¹²⁸ Medgyaszay István
Válogatta és összeállította: Potzer Ferenc
Holnap kiadó – Budapest 2004.

¹²⁹ A művészet története Magyarországon
Szerkesztő: Arad Nóra – Gondola kiadó – Budapest, 1983. 364.

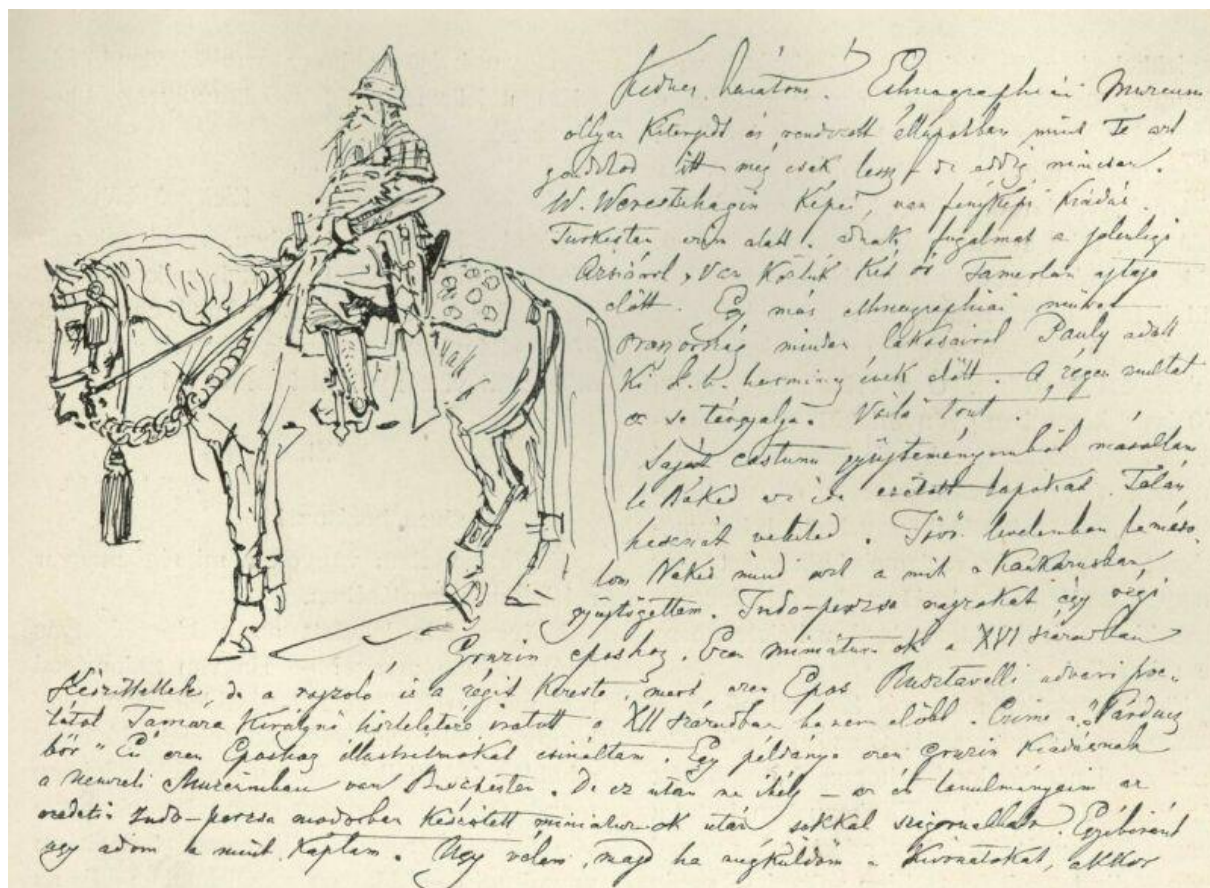
¹³⁰ Zichy Mihály levele Székely Bertalanhoz I.
Zichy, Munkácsy és Székely
Művészet, Ötödik évfolyam, 1906 Második szám 83-93.

¹³¹ Zichy Mihály levele Székely Bertalanhoz I.
Zichy, Munkácsy és Székely
Művészet, Ötödik évfolyam, 1906 Második szám 83-93.

¹³² Zichy Mihály levele Székely Bertalanhoz I.
Zichy, Munkácsy és Székely
Művészet, Ötödik évfolyam, 1906 Második szám 83-93.

annak mögé látva, lényegi dokumentációt adni a korról: a régész és a festő egyaránt ecsettel dolgozik, hogy múltunkat feltárja.

1897-ben egy másik nagy munka jelenik meg, Kandra Kabos Magyar Mitológiája, mely lényegében csak kiegészíteni tudta Ipolyi művét. A Millennium utáni megjelenés miatt, azonban csak a jóval kevesebb számú „megkésett” őstörténeti témájú művekre hathatott.

30. ábra

Zichy Mihály rajzos levele Székely Bertalanhoz (1896. előtt)

ANTROPOLÓGIA LEHETSÉGES HATÁSAI

Az antropológiai ismeretek a 19. században még nagyon kezdetlegesek voltak, a legalapvetőbb összehasonlítási folyamatokban ki is merült a módszertana. Érdekes, hogy festőink nagyon hamar ráéreztek az „embertan” fontosságára. Keleti eredetű őseink ábrázolásakor hitelesen szerették volna megalkotni elődeinket. A honszerző ősök képi megalkotása azért is volt kiemelkedően fontos, mert a Képes Krónika ábrázolásain és a Nádasy Maussoleum kívül szinte semmilyen más ábrázolási hagyomány nem volt ismert a korban. Ráadásul e művek is igen messze estek a valós események idejétől, így valóságtartalmuk, már a 19. században felülvizsgálatra szorult. Legjelentősebb művészeink számos évet töltöttek Európa különböző országaiban, így számukra feltűnhettek bizonyos „magyarosnak” vélt vonások, melyek más népekre nem jellemzőek. Kovács Mihály szeretett volna egy olyan „magyaros őstípust” megalkotni, amely eleinkre jellemzőek lehetett. Kereste a „magyaros” arcvonásokat, karakterjeleket. Előtte az osztrák és német mesterek fantáziája a magyarokat villogó tekintetűeknek, merész sasorrúaknak, koromfekete körszakállúnak titulálta.¹³³ Kovács arctípusait részint az irodalmi művek jellemzéséből emelte be művébe.¹³⁴ Az arcai egyénítettek, korának értelmiségét örökítette meg, többek között barátját Tárkányi Bélát, de még saját önportréja is megjelenik a képen. Kovács Árpád emeltetése (1854.) című képén megalkotta a szép, nemes arcvonásokkal a magyar vezérek toposzát. Szinte kivétel nélkül minden vitéz-vezér szakállal és bajusszal rendelkezik, mely sémát Kovács saját korából vetítethetett vissza a múltba.

31. ábra

Kovács Mihály után Bauer óráképe (1855.)

32. ábra

Kovács Mihály: Hunyadi bevonulás

Kovács hosszasan tanulmányozta a magyar embert, s arra a következtetésre jutott, hogy az apró termetű magyar ember lábának combcsontja az állandó lovaglás következtében kisebb és befelé görbülő. A történelem kedvelő Kovács talán ismerte azokat az adatokat, amelyek arról számoltak be, hogy elődeink lóháton táplálkoznak, kötötték meg üzleteiket stb., talán így jutott erre a következtetésre. Kovács egy másik képén a szintén fennkölt Hunyadi

¹³³ Bíró Béla: Kovács Mihály
Stephaneum Nyomda R.T. – Budapest, 1930. 30.

¹³⁴ Ludányi Gabriella: Kovács Mihály
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.

bevonulásán is megfigyelhetők ezek a „lábtípusok”. Érdekes, hogy Munkácsy Mihály Honfoglalás (1893.) című képén (amelyet önmaga csak Árpádnak nevezett¹³⁵) Árpád lába ugyancsak aprócskának hat. Munkácsy azonban már lényegesen szerencsésebb tudományos keretek között alkotott, s szép számú segítőtje akadt abban, hogy munkáját a lehető legnagyobb történelmi hűségének megfelelően keltse életre. Munkácsy ugyancsak kereste a magyar típusokat, Malonyai Dezső megemlékezik arról, hogy „hazulról özönnel kapta a jó magyar alakok fényképét, s apró jó tanácsokat is vitt neki a honi posta szüntelen.”¹³⁶ A „magyar típus” megalkotásakor feltételezhetően megfogadta korának kiváló régészének és néprajzosának Herman Ottó tanácsait is.¹³⁷

33. ábra

Munkácsy Mihály: Honfoglalás (1896.)

Feszty körképéhez martosi birtokán gyűjtötte a „magyar” típusokat.¹³⁸ „Martos annak, aki akkoriban látta, úgy tűnt, mint a honfoglalás utáni de mindenesetre még a tatárjárás előtti idők egyik itt maradt darabja. A honfoglalás korában idetelepedett csallóközi magyarság ősi népfoltja lakott ódon formájú házaiban és magyar középkort idéző parasztviseletben. Feszty később nemcsak a Körkép legjelentősebb, legpompásabb figuráit festette az itteni férfiakra, asszonyokra, hanem határozottan állította, hogy a martosi benyomások nélkül sohasem lett volna a honfoglalást ábrázoló kép festője.”¹³⁹ Feszty a „tótokat” akiket a korabeli újságok csak „Svatoplukképűekként” emlegetett, Budapesten dolgozó szlovák építőmunkásokról mintázta meg.¹⁴⁰

¹³⁵ Munkácsy Mihály

Írta és összeállította: Bakó Zsuzsanna

Kossuth Kiadó – Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2008. 48.

¹³⁶ Malonyai Dezső: Munkácsy Mihály

Kiadja Singer és Wolfner – Budapest 1898. 191.

¹³⁷ László Gyula: Múltunkról utódainknak I-II.

Püski, Budapest 1999. 1018.

¹³⁸ Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép?

Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001. 17.

¹³⁹ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete

Jel kiadó – Budapest 1999. 17.

¹⁴⁰ Kovács Ákos: Két körkép

Sík kiadó – Budapest 1997. 35.

34. ábra
Feszty Árpád: Árpád (1894.)

35. ábra
Feszty Árpád: Árpád, Feszty Árpád (1894.)

Feszty azonban nem csak a „népi” karaktereket jelenített meg, hanem a vezérek között számos közéleti személyt, politikust, pártolót örökített meg, sőt Árpád vezér alakja is saját arcvonásait viseli magán. „Árpád alakja: Apám önarcképe”¹⁴¹ Pap Gábor szerint Csontváry Magyarok bejövetele (1914-1919) című képén, Attila alakjában ugyancsak a mester saját arcképét örökítette meg.

Művészeink nem csak magát az embert, hanem az állatokat is tanulmányozták történeti munkáikhoz. Székely Bertalan Csodaszarvas képéhez, őz-, szarvas- és ló tanulmányokat is készített.¹⁴² Feszty teve, bivaly, madár tanulmányokat is készített.

¹⁴¹ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete
Jel kiadó – Budapest 1999. 87.

¹⁴² Magyar művészet 1800-tól napjainkig
Főszerkesztő: Beke László Corvina – Budapest, 2002.

CSALÁDI- HELYI HAGYOMÁNYOK LEHETSÉGES HATÁSAI

Szociológiai tény, hogy magát a hagyományt leginkább a közép kultúra tagjai őrzik meg,¹⁴³ így volt ez a 19. században is, ahol éppen a kisnemesség, - a közép kultúrából - felemelkedett alkotói, értelmiségi réteg ápolta leginkább a nemzet eredetének hagyományát. A kisnemesség és leszármazottjai fontos közvetítője és előállítója volt a magyar kultúrának, Kósa László szerint „a magyar nemzeti kultúra arculatának kialakításában ez a réteg lakossági arányszámát alaposan meghaladó mértékben vállalt szerepet.”¹⁴⁴ A 19. századi értelmiségiek, művészberek szinte kivétel nélkül ebből a társadalmi körből származnak. Értelmiségeink a nemzeti törekvésekhez alulról mozgósították a szükséges kulturális erőforrásokat.

Külön érdekesség, hogy legnagyobb művészeink egy része egyáltalán nem, vagy csak félig rendelkezett magyar gyökerekkel. Például Lotz Károly édesapja német, anyja magyar volt. Apja halála után az özvegy Lotzot és testvéreit igen tudatosan nemzeti tudatra nevelte, holott felmenői még spanyolok voltak. Gondoljunk csak bele, például a gigászi magyar honfoglalást megalkotó Feszty Árpád nagyszülei (Rehrenbeck), még teljesen német anyanyelvűek voltak.¹⁴⁵

Munkácsy Mihály (Lieb), Zala György (Mayer), nem voltak olyan nemzeti gyökereik, mint például Székely Bertalannak, Madarász Viktornak stb. mégis a magyar értelmiség legkiválóbb szellemi és produktív alkotóivá tudtak lenni. Életművükben pedig kiemelkedő teljesítményt nyújt a magyar múlt ábrázolása.

Habár a családi, illetve a helyi hagyományok kimutatása egy képzőművészeti alkotásban igen körülményes, vagy éppenséggel lehetetlen, mégis úgy vélem a témaválasztásban kimutathatóak a helyi hagyományok, és neveltetés örökségei. Az ifjúkori élmények, a regék világa befolyásolhatta későbbi pályájukat. Kovács Mihály önéletrajzi írásából tudjuk, hogy szerény műveltségű oktatója az öreg Mészáros János, a magyar ősök párdúc bőr kacagányának feltjait Módi nevű kutyája bundájához hasonlítva értette meg a diákkal.¹⁴⁶ A történelem kedvelő, olvasott Kovács, egy azóta kallódó vázlatképet is festett ifjúkorában Attila ütközete (1840.) címmel. A fiatal Munkácsy Mihály is készített egy vázlatképet egy magyar honfoglalás kori vitézről. Feszty Árpád gyermekkori élményei, romantikus érzélemvilága megnyilvánul a körképén is.¹⁴⁷ Diákként, Jókai egyik művének hatására „hazafias felbuzdulásukban »vérszerződést« kötöttek, állítólag egyenesen a Habsburg-ház egyik tagjának megölésére...”¹⁴⁸

¹⁴³ Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor: A tömegkommunikáció szimbolikus üzenetei - Kommunikáció, demokrácia, média MÚOSZ Bálint György Újságíró-iskola kiadása, - Budapest, 1998.

¹⁴⁴ Kósa László: „Ki népei vagytok?” - Magyar Néprajz Planétás kiadó – Budapest, 1998. 143.

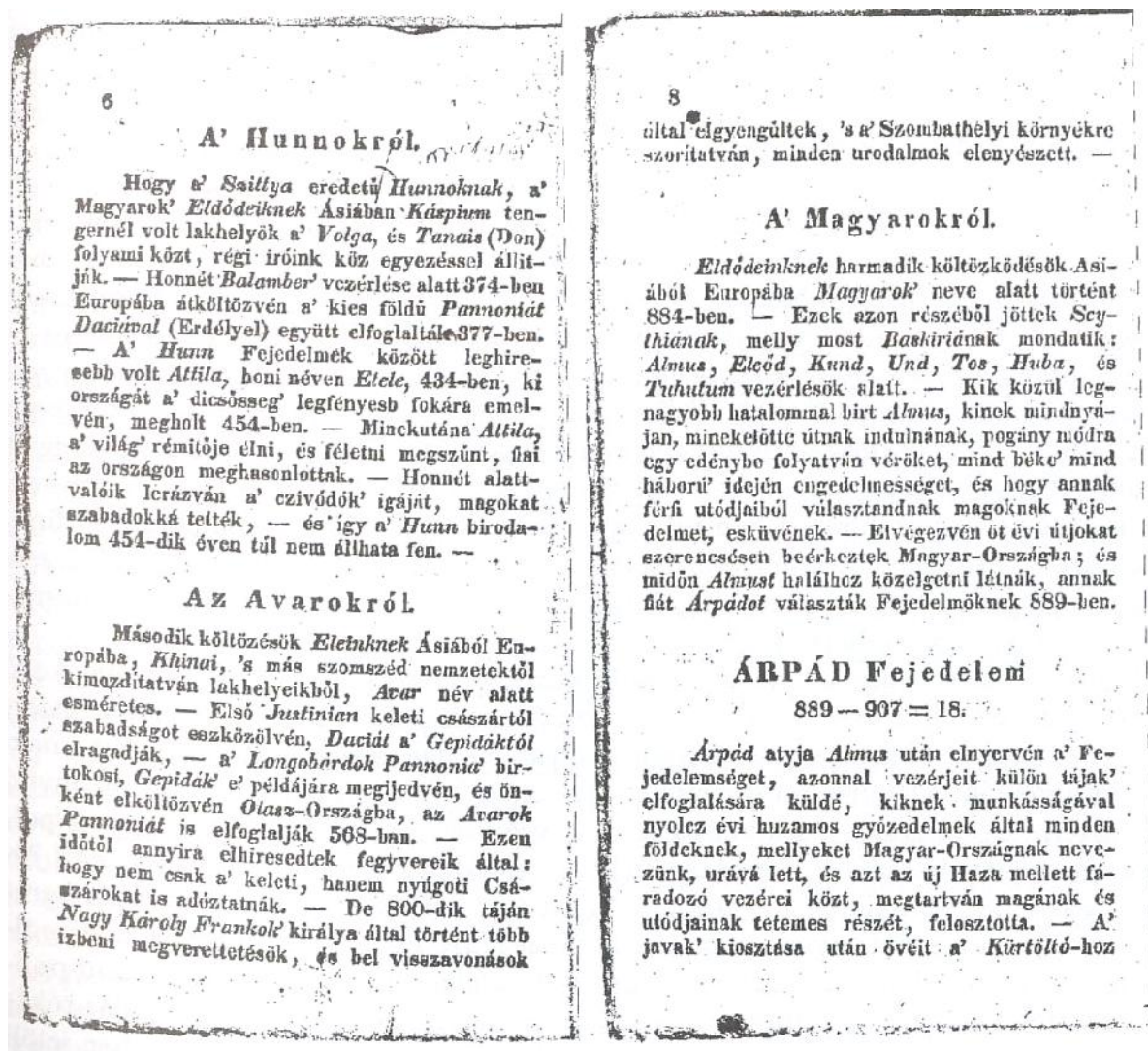
¹⁴⁵ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete Jel kiadó – Budapest 1999. 10.

¹⁴⁶ Kovács Mihály: Önéletrajzírása Szerkesztette: Petercsák Tivadar Studia Agrensia 12. - Eger, 1992. 21.

¹⁴⁷ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete Jel kiadó – Budapest 1999. 15.

¹⁴⁸ Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete Jel kiadó – Budapest 1999. 22.

Általánosságban azt kell, hogy mondjuk, a hun-magyar származáselmélet spontánul, gyermekkori élmények (mesék, mondák) hatására művészeink ifjúkorában találhatóak meg. A későbbi szerencsés állami megrendelések ezeket az emocionális élményekből táplálkozva fejlődnek tovább. Az idősödő Székely művészetének lendületét éppen ifjúkori olvasmányai - elsősorban Arany János munkái – valamint az újbóli történelmi tematika frissítette fel.

36. ábra

Magyarország történelmének rövid leírása: Pozsony 1836. (Iskolai történelemkönyv)

Láttuk, hogy az iskolának és a családnak kiemelt szerepe volt művészeink témaválasztásában, nemzeti eredetünk képeinek formálásában – ám a nevelés nem volt mindig befolyással az alkotóra. Legszebb példa Szinyei Merse Pálé, akinek a 1860-as évek végén művelt édesanyja egy magyar történelem könyvet küldött Münchenben tanuló fiának, hogy abból válogassa ki műveinek témáit.¹⁴⁹ Igaz, a történelmi festészet városába tanuló Szinyeit ez a tanács egy életre elriasztotta a múlt ábrázolásától.

¹⁴⁹ Magyar művészet 1800-tól napjainkig
Főszerkesztő: Beke László Corvina – Budapest, 2002.145.

SZKÍTÁK-HUNOK-AVAROK-MAGYAROK A SZOMSZÉDOS NÉPEK ÁBRÁZOLÁSI HAGYOMÁNYAIBAN A 19. SZÁZADBAN

Szomszéd országoknak mindig van elmarasztaló nemzeti sztereotípiája egymásról.¹⁵⁰ A 19. században a számtalan népet magába foglaló Habsburg birodalomban, majd az Osztrák-Magyar monarchián belül is megvoltak a sajátos sztereotípiák és nemzet-elképzelések. A magyar nemzettudat két másik nemzettudattal került állandó összetűzésbe. Az egyik az osztrák, összbirodalmi tudat volt, amely a kulturális eszményt és föderalizmust hirdette, a belső nemzeti törekvések és a külső szláv (elsősorban orosz) kezdeményezések elfojtására. A másik, az ébredező szláv nemzettudat volt, melynek államalapítási vágya, pozitív történelemszemléletének megalkotása nem volt összeegyeztethető a magyarokéval. Ilyen kiélezett történelmi szituációban az eredet kérdése mindig felértékelődik a különböző népek, nemzetek között. Feszty körképén a szlávok ábrázolása sem mentes a sztereotípiáktól. Ugyanakkor nála az életben maradt, megtört ellenségnek érzelmei is láthatóak, melyek emberközelivé teszik őket a magyar nézők szemében. Többek között ezért is marad el a panorama kép előtti műtájába elgondolt holttestek megalkotása. Malonyai Dezső monográfiájában külön megemlíti, hogy Munkácsy Honfoglalásában ugyancsak nincsen semmi jele a gögnek, a harci és szellemi fölénynek a legyőzött szlávok felett.¹⁵¹ Már István király Intelmeiben szól arról, hogy „mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő.” A magyarság számára a kisebbségek megítélése saját országukban teljesen mást jelentett, mint a terület és politikai hatalom iránt vágyó nemzetiségek számára.

Külföldi ábrázolásokban Mikos Éva szerint a „szittyák” barbársága a 18. században enyhülni látszik¹⁵², azonban ezt a művészeti ábrázolások áttanulmányozásakor aligha hihető. A külföldi ábrázolásokon jól érezhetőek azok a sztereotip klisék, melyek az eltorzított nép ábrázolásokhoz vezetnek. (pl. Attila király szarvai, kutyafüle. Megjegyzendő, hogy a 19. században a magyarokat szintén kutyafülűnek, kutyafejűnek tekintették). Nem csoda ez, hiszen sosem volt nagy dicsőség lovas „nomád”, szkíta ősöket elődnek tartani, ez nemcsak a keresztény középkori, hanem még a 19. századi európai történelem szemléletben is így volt. Mégis ezt az „előnyteleniséget” önként vallotta minden királyunk a Habsburg-ház trónra jutásáig. Nem célozom elemezni a külföldi szerzők műveit, de ha – a teljesség igénye nélkül - áttekintünk a külföldi szkíta, hun, avar, magyar ábrázolásokon jól nyomon követhető a barbárság ábrázolása. (Wilhelm von Kaulbach: Csatában a hunok (1850), Viktor Vasnetsov: Csata a szkíták és a szlávok között (1881.), Peter Nicolai Arbo: Gizur és a hunok (1886.) De Neuville: A Hunok chlons-i ütközete, Ulpiano Checa: Hunok Itáliában, Hunok közeledése Rómához (1916 előtt). Számunkra ezek a munkák egyenlőre csak azért fontosak, hogy tudjuk, hogy a 19. századi európai közgondolkodásban valóban nem volt kimondottan előnyös a „szittyák” származás elmélet – mert a keleti lovas népekben az európai civilizáció megrontóját látták. Értelmiségünk mégis e szkíta-hun-avar-magyar kontinuitást reprezentáló származáselmélet mellett érvelt munkáiban.

¹⁵⁰ Kósa László: „Ki népei vagytok?” - Magyar Néprajz
Planétás kiadó – Budapest, 1998. 10.

¹⁵¹ Malonyai Dezső: Munkácsy Mihály
Kiadja Singer és Wolfner – Budapest 1898.

¹⁵² Mikos Éva: Árpád pajzsa
A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és a népszerűsítése a XVIII.-XIX. században
L'Harmattan – Budapest 2010.

ÖSSZEGZÉS

A nemzeti meggyőződésekkel teli kor gondolkodásban nem feltétlenül a tények, hanem a mítoszok és az érzelmek a döntőek. Ugyanakkor a mitikus tudat, mint ahogy láthattuk, nem ellentéte az „objektív” történelemnek, hanem annak kiegészítője. A nemzet fogalmának erősítésére kulcsfontosságúak voltak azokat a témákat, eseményeket megörökítő művészeti alkotások, melyekben a nemzet eredetével foglalkoztak. A magyar történelmi tudatnak mindig a szíve ügye volt a honfoglalás, ugyanis az Ázsiából Európába költözés a magyarság legnagyobb történelmi élménye.

Láthattuk, hogy ha nem is tudunk egyértelmű folytonosságot kimutatni a különböző korok eredetábrázolása között, jól kitapintható, hogy a társadalom évszázadokig egy viszonylag egységes származáselméletet tarthatott igaznak, ez pedig a magyarok hunokkal való rokonsága volt. A hun mitológia csírái a középnemesi, részben majd a polgári kultúrában, végül pedig az ezer éves állam ünneplésén idején teljesedtek ki. Annak ellenére is, hogy a Habsburg birodalmi törekvések számos helyen nehezítette történelmi gyökereink megismerését, művészeik mégis a kor „futott” kutatóival szembemenne a nemesi és a népi történelmi tudatot vitték vászonra.

A művészeti alkotások tematikája szoros összhangban áll a szépirodalmi művekkel. Megjelenik bennük a Csodaszarvas, Emese, Attila király, a honfoglaló Árpád, a fehér ló mondája stb. Az ősvallás, mítosz, hősepika utáni vágy számos fikcióban bővelkedő művet is létrehozott, mégis a ma vizsgálható műalkotások (többek között számos történelmi cégérvélt) minden túlzó romantikus szemlélettől mentesek. A történelmi témáink egy egységes történelmi tematika köré írhatóak le. Maga ez a művészeti elgondolás nem egyfajta tudatos tematika volt, hanem részint ösztönös. A festők saját gyermekkorának mondáiból, hagyományaiból, iskolai élményeiből táplálkoztak, valamint a 19. század második felé egyre inkább megjelenik a tudós-művész, aki a dolgok után kíván járni. Alkotóink nem elégedtek meg a felszínnel, a maguk módján az igazság után kutattak. Igazságuk pedig éppen alkotásaikkal kell életben, hiszen a magyarság eredetszemlélete éppen egy ilyen szimbolikus térben kell életre. A festők - akár csak a régészek - ecsettel dolgoztak azon, hogy a múltat feltárják. Hogy munkájuk maradandó azt jól érezhetjük magunkon, hiszen ma a 21. században eleinket vizuális megjelenítését még mindig a 19. századi végi művészeti ábrázolási hagyományhoz kapcsoljuk.

Tóth Gábor

Budapest, 2010. november

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei
Fordította: Kulcsár Péter - Balassi Kiadó – Budapest, 1995.
- A művészet Magyarországon - A honfoglalástól napjainkig
Szerkesztő: Aradi Nóra - Gondolat - Budapest 1983.
- A Millennium szobrása Zala György
Borbás György - Kossuth Kiadó – Budapest, 1999.
- Bakay Kornél: Az Árpádok országa
Respenna bt. – Budapest 2002.
- Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok?
Magyarságtudományi Füzetek – Kisenciklopédia
Hunidea – Budapest 2010.
- Bakay Kornél: Magyaroknak lenni: büszke gyönyörűség
Kráter, Pomáz 2004.
- Basics Beatrix: A nemzettudat változása a magyar történelem festészetben és grafikában
1848-49 után
Magyarok Kelet és Nyugat közt – a nemzettudat változó jelképei
Szerkesztette: Hofer Tamás – Néprajzi Múzeum – Balassi Kiadó – Budapest, 1996.
- Bíró Béla: Kovács Mihály
Stephaneum Nyomda R.T. – Budapest, 1930.
- Cennerné Wilhelmb Gizella: Grafikus portrészorozatok kelet és nyugat között
Magyarok Kelet és Nyugat közt – a nemzettudat változó jelképei
Szerkesztette: Hofer Tamás – Néprajzi Múzeum – Balassi Kiadó – Budapest, 1996.
- Cennerné Wilhemb Gizella: Than Mór
Képzőművészeti Kiadó – Budapest 1982.
- Diószegi Vilmos: Sámánok nyomában Szibéria Földjén
Terebess Kiadó, Budapest, 1998.
- Demény István Pál: Curiosa I. – Táltosok, kerekék, lángok
Összehasonlító Folklorisztikai Tanulmányok
Pallas Akadémia Könyvkiadó – Csíkszereda, 1999.
- Dümmerth Dezső: Az Árpádok és a magyar szent kultusz kialakulása
Junior Budapest - 1989.
- Dr. Padány Viktor: Történelmi tanulmányok
Hunidea kiadó – Budapest 2006.
- Feszty Masa-Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete
Jel kiadó – Budapest 1999.

Forrai Sándor: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig
Antológia Kiadó – 1994.

Gelesei Bíró Zoltán: A Habsburg-ház bűnei
Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008.

Hoppál Mihály: Folklór és közösség
Széphalmi könyvműhely, Budapest 1998.

Keserű Katalin: Orlai Petrich Soma
Képzőművészeti Kiadó – Budapest, 1984.

Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája I-II.
Püski - Budapest, 2000.

Kósa László: „Ki népei vagytok?” - Magyar Néprajz
Planétás kiadó – Budapest, 1998.

Kovács Ákos: Két körkép
Sík kiadó – Budapest 1997.

Kovács Mihály: Önéletrajzírása
Szerkesztette: Petercsák Tivadar
Studia Agrensia 12. - Eger, 1992.

Köroglu
Fordították: Adorján Imre-Puskás László
Európai Folklór Intézet – L’Harmattan - Budapest, 2008.

Kríza Ildikó: A fehér lóért vett ország
Magyarok Kelet és Nyugat közt – a nemzettudat változó jelképei
Szerkesztette: Hofer Tamás – Néprajzi Múzeum – Balassi Kiadó – Budapest, 1996.

László Gyula: Múltunkról utódainknak I-II.
Püski, Budapest 1999.

Ludányi Gabriella: Kovács Mihály
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.

Lükő Gábor: A magyar lélek formái
Exodus – Pécs, 1987.

Lyka Károly: Nemzeti Romantika
Corvina – Budapest, 1942

M. Szűcs Ilona: Freskók, falképek a Józsefvárosban
Budapest, 2005. Kiadja Budapest Főváros Józsefvárosi Önkormányzat

Magyar népi kultúra- Szerkesztette: Keszeg Vilmos
Tankönyvkiadó – Kolozsvár, 2008.

Malonyai Dezső: Munkácsy Mihály
Kiadja Singer és Wolfner – Budapest 1898.

Medgyaszay István
Válogatta és összeállította: Potzer Ferenc
Holnap kiadó – Budapest 2004.

Micrea Elida: mítoszok, álmok és misztériumok
– Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2006.

Mikos Éva: Árpád pajzsa
A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és a népszerűsítése
a XVIII.-XIX. században
L'Harmattan – Budapest 2010.

Munkácsy Mihály
Írta és összeállította: Bakó Zsuzsanna
Kossuth Kiadó – Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2008.

Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II.
Szerkesztette: Szabó Júlia, Széphelyi F. György
Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport
Budapest 1981.

Művészettörténet 48 - Magyar művészet az elnyomás korában
Kovács Éva - Gondolat Kiadó–Képzőművészeti Alap - Budapest 1962.

Nagy Géza-Nemes Mihály-féle A magyar viseletek története
Budapest, 1900.

Németh Lajos: A XIX. század művészete – A historizmustól a szecesszióig
Corvina kiadó – Budapest 1974.

Németh Lajos: Csontváry
Corvina, Budapest 1999.

II. Rákóczi Ferenc emlékiratai
Fordította: Vas István - Balassi Kiadó, Budapest 1999.

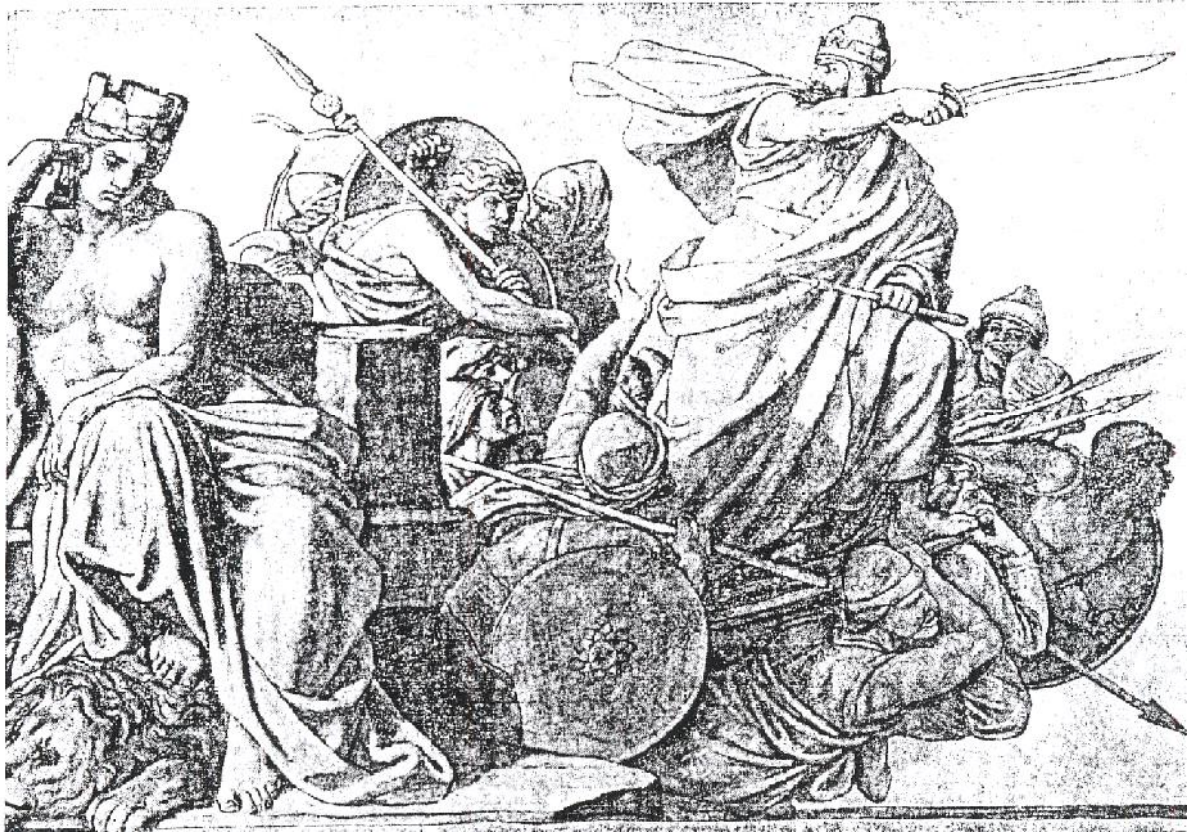
Rohonyi Zoltán: A magyar romantika kezdetei
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1975.

Szakács Gábor: Szabadságharcaink
Magyarságtudományi Tanulmányok - Hunidea, Budapest 2008.

Tóth G. Péter: A „közösség”. Egy fogalom megalkotása, kiteljesedése, széthullása és
felszámolása - Közösség és identitás - Szerkesztette: Pócs Éva
L'Harmattan – PTE Néprajz Tanszék - Budapest, 2002

XIX. századi magyar művészet
Kossuth Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004.

Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép?
Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.

37. ábra

Lotz Károly: A hunok kirajzása Ázsiából – vázlat – (1871.)

ÁBRÁK HIVATKOZÁSA

Borító illusztráció:

Feszty Árpád: Magyarok bejövetele színvázlat (1890 körül)

Képzőművészet Magyarországon: Hung-Art

<http://www.hung-art.hu/index.html>

1. ábra

Iványi Grünwald Béla: A hadúr kardja II. (1898.)

Telepy Katalin - Iványi-Grünwald Béla

Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1985.

2. ábra

Székely Bertalan: Regős a tűz mellett / Titkos találkozó - vázlat (1902.)

Székely – Szij Béla Corvina, Budapest 2002

3. ábra

Than Mór: Tündér Ilona újratalálkozása szerelmesével (1866.)

Szabó Júlia A XIX. század festészete Magyarországon

Corvina, Budapest 1985.

4. ábra

Paczka Ferenc: Attila halála (1889.)

Krasznahorka, Andrásy Galéria

5. ábra

Ismeretlen mester: Nádasdy Mausoleum – Buda (1664.)

Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században

Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.

6. ábra

Than Mór: A magyarok a Lajtánál a német vezért üldözik (1846.)

Budapest Kiscelli Múzeum (Saját felvétel)

7. ábra:

Kisfaludy Károly-Hofmann Michael: Árpád emeltetése (1826.)

A művészet története Magyarországon - A honfoglalástól napjainkig

Szerkesztő: Aradi Nóra

Gondolat - Budapest 1983.

8. ábra:

Kovács Mihály nyomán, Louis-Stanislas és Marin-Lavigne: Árpád emeltetése (1854.)

Kovács Mihály önéletírása

Szerkesztette: Petercsák Tivadar

Studia Agriensia 12

Eger 1992

9. ábra

Walzel Ágost Frigyes: Kossuth pesti követté választása az 1847-es országgyűlésre

Folklór és vizuális kultúra

Szerkesztette: Szemerényi Ágnes

Akadémiai kiadó - Budapest, 2007.

10. ábra

Franz Kollarz: Kossuth Lajos ceglédi beszédeFolklor és vizuális kultúra
Szerkesztette: Szemerényi Ágnes
Akadémiai kiadó - Budapest, 2007.

11. ábra

Orlai Petrich Soma: Emese álma (1864.)
Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II.
Szerkesztette: Szabó Júlia, Széphelyi F. György
Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport
Budapest 1981.

12. ábra

Orlai Petrich Soma: Attila vallomásra bírja Vigilt (1864.)
Orlai Petrich Soma (1822-1880)
Keserű Katalin
Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1984

13. ábra

Orlai Petrich Soma: Attila halála (1867.)
Orlai Petrich Soma (1822-1880)
Keserű Katalin
Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1984

14. ábra

A Nádasdy Mausoleumból végül
kimaradt Fehér ló mondája. (1664.)
Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században
Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.

15. ábra

Képes Krónika: A magyarok bejövetele (1360. körül)
László Gyula: Árpád népe Helikon – Budapest, 1988.

16. ábra

Than Mór: Ónodi országgyűlés (1848.)
Than Mór (1828-1899)
Cennerné Wilhelmb Gizella
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.

17. ábra

Than Mór: Ónodi országgyűlés (1864.)
Képzőművészet Magyarországon
Hung-Art

18. ábra

Than Mór: Attila lakomája (1846.)
Than Mór (1828-1899)
Cennerné Wilhelmb Gizella
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.

19. ábra

Than Mór: Attila lakomája (1864.)
Than Mór (1828-1899)
Cennerné Wilhelmb Gizella
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.

20. ábra

Than Mór: Attila lakomája - vázlat (1870. körül)
XIX. századi magyar művészet
Kossuth Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004.

21. ábra

Than Mór: Attila lakomája (1870.)
Képzőművészet Magyarországon
Hung-Art

22. ábra

Feszty Árpád: Magyarok bejövetele - vázlat
A magyar tábor tevékkel (1892. körül)
Antik régiség
www.antikregiseg.hu
magántulajdon

23. ábra

Feszty Árpád: Magyarok bejövetele
A magyar tábor tevékkel (1894.)
Virtuális Feszty-körkép
http://www.opusztaszer.hu/index.php/page/feszty_panorama_silverlight.html

24. ábra

Telepy György: A fehér ló mondája (1839.)
Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II.
Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport
Budapest 1981.

26. ábra

Székely Bertalan: Vérszerződés (1896.)
Székely – Szij Béla Corvina, Budapest 2002.

27. ábra

Paczka Ferenc: Attila halála (1889.)
Krasznahorka, Andrassy Galéria

28. ábra

Than Mór: Tündér Ilona újratálalkozása szerelmesével - vázlat – (1866.)
Cennerné Wilhelmb Gizella: Than Mór (1828-1899)
Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.

29. ábra

Hampel József: Nagyszentmiklósi kincs
Budapest, 1894.

30. ábra

Zichy Mihály rajzos levele Székely Bertalanhoz (1896. előtt)

Magyar Elektronikus Könyvtár

<http://mek.niif.hu/01500/01559/html/erdekes.htm>

31. ábra

Kovács Mihály után Bauer óráképe (1855.)

Ludányi Gabriella: Kovács Mihály

Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.

32. ábra

Kovács Mihály: Hunyadi bevonulás

Itt élned, halnod kell

Németh Tibor - Apáczai kiadó 1991.

33. ábra

Munkácsy Mihály: Honfoglalás (1896.)

Képzőművészet

Magyarországon

Hung-Art

34. ábra

Feszty Árpád: Árpád (1894.)

Virtuális Feszty-körkép

http://www.opusztaszer.hu/index.php/page/feszty_panorama_silverlight.html

35. ábra

Feszty Árpád: (1894.)

Kovács Ákos: Két körkép

Sík kiadó – Budapest 1997

36. ábra

Magyarország történelmének rövid leírása: Pozsony 1836.

Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája I-II.

Püski - Budapest, 2000.

37. ábra

Lotz Károly: A hunok kirajzása Ázsiából – vázlat – (1871.)

Domanszky Gabriella jegyzete

KATALÓGUS KÉPEINEK HIVATKOZÁSA

A művészet története Magyarországon - A honfoglalástól napjainkig

Szerkesztő: Aradi Nóra

Gondolat - Budapest 1983.

A Herman Ottó Múzeum Képtára

Miskolc, 2004.

Bakó Zsuzsanna: A szépség festője: Lotz Károly

- Dunakönyv kiadó - Budapest, 1994.

Bakó Zsuzsanna: Székely

Kossuth - Budapest 2006.

Folklór és vizuális kultúra

Szerkesztette: Szemerényi Ágnes

Akadémiai kiadó - Budapest, 2007.

Keserű Katalin: Körösfői-Kriesch Aladár

– Corvina Kiadó – Budapest, 1977.

Kós Károly Művészete

Szerkesztette: Sas Péter

Noran - Budapest 2004.

Kovács Ákos: Két körkép

Sík kiadó – Budapest 1997.

László Gyula: Árpád népe

Helikon – Budapest, 1988.

Ludányi Gabriella: Kovács Mihály

Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.

M. Szűcs Ilona: Freskók, falképek a Józsefvárosban

Budapest, 2005. Kiadja Budapest Főváros Józsefvárosi Önkormányzat

Magyar plakát 1885-2005

Szerkesztette: Cseh Mária

Osiris kiadó - 2006.

Malonyay Dezső:

Munkácsy Mihály élete és munkái

Kiadja Singer és Wolfner

- Budapest 1898.

Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II.

Szerkesztette: Szabó Júlia, Széphelyi F. György

Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport

Budapest 1981.

Művészet
Szerkesztette: Lyka Károly
Első évfolyam, első szám 1902.

Orlai Petrich Soma (1822-1880)
Keserű Katalin
Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1984

Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században
Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.

Szűj Béla: Székely
– Corvina, Budapest 2002.

Telepy Katalin - Iványi-Grünwald Béla
Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1985.

Than Mór (1828-1899)
Cennerné Wilhelmb Gizella- Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.

XIX. századi magyar művészet
Kossuth Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004.

Ybl Ervin: Lotz Károly élete és művészete
Képzőművészeti Kiadó Vállalat – Budapest, 1981.

Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép?
Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.

DIGITÁLIS KÉPFORRÁSOK

Magyar Digitális Képkönyvtár
<http://www.kepkonyvtar.hu/>

Képes Krónika
<http://www.kepeskronika.net/>

Hung-Art
<http://www.hung-art.hu/index.html>

Somogyi Könyvtár
<http://www.sk-szeged.hu/>

Szoborlap
www.szoborlap.hu

ELŐZMÉNYEK

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
		Képes Krónika: A magyarok bejövetele	1360. körül	László Gyula: Árpád népe Helikon – Budapest, 1988.	
		Képes Krónika: Attila és Nagy Szent Leó találkozása	1360. körül	Képes Krónika http://www.kepeskronika.net/	
		Thuróczy-krónika: Magyarok bejövetele	1488.	László Gyula: Árpád népe Helikon – Budapest, 1988.	

Nádasdy Mausoleum

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
1.	Ismeretlen	Attila	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	 ATTILA REX HONNORICVS - Jussu. Pannoni. - Utius Orbis. Pictissim. 1717
2.	Ismeretlen	Buda	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	 BUDA V. DVX HONNORICVS
3.	Ismeretlen	Árpád	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	 ARPAD I. CAPITANEVS HUNGARVS
4.	Ismeretlen	Géza	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	 GEYZA I. DVX CHRISTIANVS HUNGARVS

5.	Ismeretlen	Gyula	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
6.	Ismeretlen	Kadicsa	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
7.	Ismeretlen	Keme	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
8.	Ismeretlen	Keve	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	

9.	Ismeretlen	Kund	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
10.	Ismeretlen	Lehel	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
11.	Ismeretlen	Örs	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
12.	Ismeretlen	Szabolcs	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	

13.	Ismeretlen	Vérbulcsú	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
14.	Ismeretlen	A fehér ló mondája	1664. Nürnberg	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	

Nádasdy Mausoleum hatásai

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
		Attila		Magyar Digitális Képtár	
		Attila		Magyar Digitális Képtár	

		Árpád		Magyar Digitális Képtár	
	Ismeretlen	Attila		Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
	Ismeretlen	Buda		Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
	Ismeretlen	Árpád		Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
	Ismeretlen	Kund		Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	

	Ismeretlen	Lehel		Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
	Ismeretlen	Árpád	1897. körül Kecskemét városháza	Szoborlap http://www.szoborlap.hu/	
	Ismeretlen	Árpád, Lehel, Hektor, Achilleus	XVII. század Nagybiccse váruddvar	Rózsa György: Magyar történet ábrázolás a 17. században Akadémiai Kiadó, Budapest 1973.	
	Wándza- Mihály	Kund	1830 körül	A Hernan Orró Múzeum Képtára - Miskolc 2004	

		Attila		Magyar Nemzeti Múzeum - Történeti Képcsarnok http://www.hnm.hu/hu/magun/mag_gyujtemeny_rest3.html	
--	--	--------	--	--	---

Emeltetés előzményei

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Kisfaludy Károly- Hofmann Michael	Árpád pajzsra emelése	1826.	A művészet története Magyarországon A honfoglalástól napjainkig Szerkesztő: Aradi Nóra Gondolat - Budapest 1983.	
	Walzel Ágost Frigyes	Kossuth pesti követté választása az 1847-es országgyűlésre	XIX. század közepe	Folklór és vizuális kultúra Szerkesztette: Szemerkenyi Ágnes Akadémiai kiadó - Budapest, 2007.	
	Franz Kollarz	Kossuth Lajos ceglédi beszéde	XIX. század közepe	Folklór és vizuális kultúra Szerkesztette: Szemerkenyi Ágnes Akadémiai kiadó - Budapest, 2007.	

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Kovács Mihály	Árpád pajzsra emelése / Árpád emeltetése	1854.	Ludányi Gabriella: Kovács Mihály Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.	
	Kovács Mihály nyomán, Louis-Stanislas és Marin-Lavigne	Árpád pajzsra emelése / Árpád emeltetése	1854.	Kovács Mihály önéletírása Szerkesztette: Petercsák Tivadar Studia Agriensia 12 Eger 1992	
	Kovács Mihály nyomán, Bauer (?) másolata	Órakép az Árpád pajzsra emelése nyomán	1855.	Ludányi Gabriella: Kovács Mihály Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.	
	Kovács Mihály	Ósmagyar vitéz a vár előtt (Botond?)	1852.	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	
	Kovács Mihály	Attila ütközete	1840.	Ludányi Gabriella: Kovács Mihály Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.	ismeretlen
	Kovács Mihály	Lehel halálos kürtsújtása		Ludányi Gabriella: Kovács Mihály Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1987.	ismeretlen

Árpád pajzsra emelésének hatásai

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Johann Nepomuk Geiger	Árpád pajzsra emelése / Árpád emeltetése (tajtékipa)	1863.	Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) Tápiószele: Blaskovich Múzeum	
	Ismeretlen	Milleniumi plakát Kovács Mihály Árpád pajzsra emelése nyomán (1896.)	1896.	Magyar plakát 1885-2005 Szerkesztette: Cseh Mária Osiris kiadó - 2006.	

Johann Nepomuk Geiger

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Johann Nepomuk Geiger	Hunok csatája az Alánokkal	1870 körül		
	Johann Nepomuk Geiger	Pozsonyi csata	1895.	Szalay-Baróti: A Magyar Nemzet Története	

	Johann Nepomuk Geiger	Vérszerződés	1895.	Szalay-Baróti: A Magyar Nemzet Története	
	Johann Nepomuk Geiger	Árpád fogadja Svatopluk követeit	1895.	Szalay-Baróti: A Magyar Nemzet Története	

Than Mór

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Than Mór	A magyarok a Lajtánál a német vezért üldözik	1846.	Than Mór (1828-1899) Cennerné Wilhelmb Gizella Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.	
	Than Mór	Attila lakomája	1846.	Than Mór (1828-1899) Cennerné Wilhelmb Gizella Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.	
	Than Mór	Régi magyarok St. Gallban	1849.	Than Mór (1828-1899) Cennerné Wilhelmb Gizella Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982	
	Than Mór	Ónodi országgyűlés	1848.	Than Mór (1828-1899) Cennerné Wilhelmb Gizella Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.	
	Than Mór	Ónodi országgyűlés	1864.	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	
	Than Mór	Attila lakomája Vázlat a Pesti Vígadó csemegetárához	1864.	Than Mór (1828-1899) Cennerné Wilhelmb Gizella Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.	

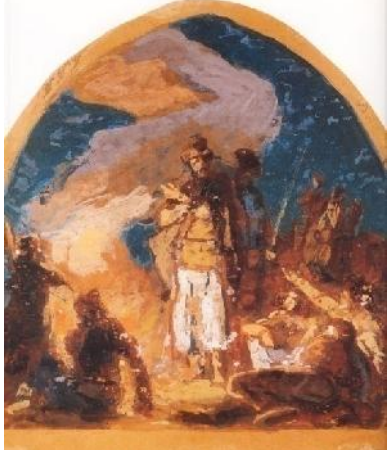

	Than Mór	Attila lakomája	1870. körül	XIX. századi magyar művészet Kossuth Kiadó– Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004.	
	Than Mór	Attila lakomája	1870.	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	
	Than Mór	Tündér Ilona újratálalkozása szerelmesével (vázlat)	1866.	Than Mór (1828-1899) Cennerné Wilhelmb Gizella Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.	
	Than Mór	Tündér Ilona újratálalkozása szerelmesével (vázlat)	1866		
	Than Mór	Tündér Ilona újratálalkozása szerelmesével	1866.	Than Mór (1828-1899) Cennerné Wilhelmb Gizella Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.	
	Than Mór	Árpád az ország határán (vázlat)	1889-1890.	Than Mór (1828-1899) Cennerné Wilhelmb Gizella Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982.	

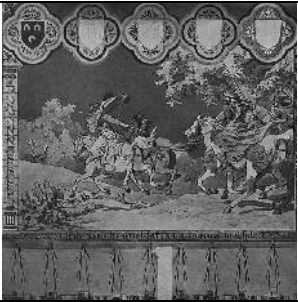

Orlai Petrich Soma

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Orlai Petrich Soma	Emese álma	1864.	Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II. Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport Budapest 1981.	
	Orlai Petrich Soma	Attila vallomásra bírja Vigilt	1864.	Orlai Petrich Soma (1822-1880) Keserű Katalin Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1984	
	Orlai Petrich Soma	Attila halála	1867.	Orlai Petrich Soma (1822-1880) Keserű Katalin Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1984	
	Orlai Petrich Soma	Attila lakomája		Orlai Petrich Soma (1822-1880) Keserű Katalin Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1984 Jókai Mór vette meg Orlai halála után	
	Orlai Petrich Soma	Attila elleni merénylet		Orlai Petrich Soma (1822-1880) Keserű Katalin Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1984	
	Orlai Petrich Soma nyomán Barabás Miklós litográfiája	Attila elleni merénylet		Orlai Petrich Soma (1822-1880) Keserű Katalin Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1984	

Székely Bertalan

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Székely Bertalan	Vérszerződés (vázlat)	1896. előtt	Székely – Szij Béla Corvina, Budapest 2002	
	Székely Bertalan	Vérszerződés (vázlat)	1896. előtt	Székely – Kossuth - Bakó Zsuzsanna Budapest 2006	
	Székely Bertalan	Vérszerződés (vázlat)	1896. előtt	XIX. századi magyar művészet Kossuth Kiadó– Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004.	
	Székely Bertalan	Vérszerződés	1896.	Székely – Szij Béla Corvina, Budapest 2002	
	Székely Bertalan	Leányrablás (vázlat)		Székely – Szij Béla Corvina, Budapest 2002	
	Székely Bertalan	A csodaszarvas (vázlat)	1900-1901.	Székely – Szij Béla Corvina, Budapest 2002	

	Székely Bertalan	Regős tűz mellett (vázlat)	1900-1901.	Székely – Szij Béla Corvina, Budapest 2002	
	Székely Bertalan	Bolyongó magyar lovasok (vázlat)	1900-1901.	Székely – Bakó Zsuzsanna Kossuth, Budapest 2006	
	Székely Bertalan	Alpári csata	1900-1901.	Székely – Bakó Zsuzsanna Kossuth, Budapest 2006	
	Székely Bertalan	Árpád pajzsra emelése (vázlat)	1900.	Székely – Szij Béla Corvina, Budapest 2002	
	Székely Bertalan	Csodaszarvas – Első ciklus kartonja (vázlat)	1900-1901.	Művészet Szerkesztette: Lyka Károly Első évfolyam, első szám 1902.	
	Székely Bertalan	Csodaszarvas – Második ciklus kartonja (vázlat)	1900-1901.	Művészet Szerkesztette: Lyka Károly Első évfolyam, első szám 1902.	
	Székely Bertalan	Csodaszarvas – Harmadik ciklus kartonja (vázlat)	1900-1901.	Művészet Szerkesztette: Lyka Károly Első évfolyam, első szám 1902.	

	Székely Bertalan	Csodaszarvas – Negyedik ciklus kartonja (vázlat)	1900-1901.	Művészet Szerkesztette: Lyka Károly Első évfolyam, első szám 1902.	
	Székely Bertalan	Csodaszarvas – Ötödik ciklus kartonja (vázlat)	1900-1901.	Művészet Szerkesztette: Lyka Károly Első évfolyam, első szám 1902.	
	Székely Bertalan	Csodaszarvas – Hatodik ciklus kartonja (vázlat)	1900-1901.	Művészet Szerkesztette: Lyka Károly Első évfolyam, első szám 1902.	
	Székely Bertalan	Csodaszarvas – Hetedik ciklus kartonja (vázlat)	1900-1901.	Művészet Szerkesztette: Lyka Károly Első évfolyam, első szám 1902.	

Munkácsy Mihály

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Munkácsy Mihály	Magyar vitéz		Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály élete és munkái Kiadja Singer és Wolfne - Budapest 1898.	
	Munkácsy Mihály	Honfoglalás (vázlat)	1896. előtt	Malonyay Dezső: Munkácsy Mihály élete és munkái Kiadja Singer és Wolfne - Budapest 1898.	

	Munkácsy Mihály	Honfoglalás (színvázlat)	1896. előtt	Somogyi Könyvtár http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/munkacsy/szeged.html	
		Honfoglalás (Árpád)	1896.	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	

Gaál Lajos

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Gaál Lajos	Avar, Álmos, Árpád	1873.	M. Szűcs Ilona: Freskók, falképek a Józsefvárosban Budapest, 2005. Kiadja Budapest Főváros Józsefvárosi Önkormányzat	
	Gaál Lajos	Vérszerződés	1873.	M. Szűcs Ilona: Freskók, falképek a Józsefvárosban Budapest, 2005. Kiadja Budapest Főváros Józsefvárosi Önkormányzat	
	Gaál Lajos	Attila	1873.	M. Szűcs Ilona: Freskók, falképek a Józsefvárosban Budapest, 2005. Kiadja Budapest Főváros Józsefvárosi Önkormányzat	

	Gaál Lajos	Balambér vezér	1873.	M. Szűcs Ilona: Freskók, falképek a Józsefvárosban Budapest, 2005. Kiadja Budapest Főváros Józsefvárosi Önkormányzat	
--	------------	----------------	-------	--	---

Feszty Árpád

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Feszty Árpád	Magyar harcos (vázlat)	1894. előtt	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövetele (részlet)	1891.	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövetele (részlet)	1894. előtt	A Herman Ottó Múzeum Képtára - Miskolc 2004	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövetele (részlet)	1894. előtt	Antik régiség www.antikregiseg.hu magántulajdon	

		Magyarok bejövedele vázlat	1894. előtt	Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép? Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövedele vázlat	1894. előtt	Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép? Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövedele vázlat	1894. előtt	Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép? Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövedele vázlat	1894. előtt	Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép? Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövedele vázlat	1894. előtt	Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép? Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.	
	Feszty Árpád	Londoni kiállítási katalógus (1899.)	1899.	Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép? Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.	

	Feszty Árpád	Londoni kiállítási katalógus (1899.)	1899.	Zajti Ferenc: Árpád fejedelem – Hogyan jött létre a Feszty-körkép? Szerkesztette: Buczkó József - Újfehértó, 2001.	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövetele	1894.	Kovács Ákos: Két körkép Sík kiadó – Budapest 1997.	
	Feszty Árpád	Magyarok bejövetele	1894.	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	
	Feszty Árpád	Zsolt vezér eljegyzése		Művészet Szerkesztette: Lyka Károly Első évfolyam, első szám 1902.	

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Metszet Feszty Árpád tervezte körképről	A magyarok bejövetele – Fehér ló feláldozása (részlet)	1894. után	László Gyula: Árpád népe Helikon – Budapest, 1988.	

		Vasárnapi újság Hirdetés	1894. körül	Kovács Ákos: Két körkép Sík kiadó – Budapest 1997.	
		Plakát Magyarok Bejövetele	1894. körül		
		Plakát Magyarok Bejövetele induló	1894. körül	Kovács Ákos: Két körkép Sík kiadó – Budapest 1997.	
		Borsszem Jankó	1894. körül	Kovács Ákos: Két körkép Sík kiadó – Budapest 1997.	
		Hirdetés	1894. körül	Kovács Ákos: Két körkép Sík kiadó – Budapest 1997.	

Iványi Grünwald Béla

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Iványi Grünwald Béla	A hadúr kardja I.	1890.	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	
	Iványi Grünwald Béla	A hadúr kardja II.	1898.	Telepy Katalin - Iványi-Grünwald Béla Képzőművészeti Kiadó - Budapest, 1985.	

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Kiss Bálint	Vérszerződés		Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II. Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport Budapest 1981.	
	Mandelló Henrik	Eskütétel	1853.	Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II. Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport Budapest 1981.	
	Telepy György	A fehér ló mondája	1839.	Művészet Magyarországon 1830-1870 I-II. Magyar Tudományos Akadémia – Művészettörténeti Kutatócsoport Budapest 1981.	
	Ismeretlen	Árpád a honfoglaló		Wosinsky Mór Megyei Múzeum	

	Naue Gyula	Attila halála			
	Paczka Ferenc	Attila halála	1889.	Krasznahorka, Andrásy Galéria	
	Zichy Mihály	Ázsiai lovas - Rajzos levél Székely Bertalan részére	1897. előtt	Országos Széchényi Könyvtár http://epa.oszk.hu/00000/00009/00026/080-093-zichy2.htm	

Lotz Károly

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Lotz Károly	Árgyélus királyfi megérkezése (vázlat)	1863.	XIX. századi magyar művészet Kossuth Kiadó– Magyar Nemzeti Galéria – Budapest, 2004.	
	Lotz Károly	A magyarok bejövetele (vázlat)	1874.	Bakó Zsuzsanna: A szépség festője: Lotz Károly - Dunakönyv kiadó - Budapest, 1994.	
	Lotz Károly	Hunok csatája	1866-1877.		
	Lotz Károly	Táltos regél Attila birodalmáról	1866-1877.		
	Lotz Károly	Magyarok elindulnak Ázsiából	1866-1877.		
	Lotz Károly	Magyar lovasok tudakolják a Kárpát-medencébe vezető utat	1866-1877.		
	Lotz Károly	Vérszerződés	1866-1877.		
	Lotz Károly	Alpári csata	1866-1877.		
	Lotz Károly	Hódolat Árpádfejedelem előtt	1866-1877.		
	Lotz Károly	Ősmagyarok fehér ló áldozata	1866-1877.		
	Lotz Károly	Árgirus királyfi és Tündér Ilona lakodalma (vázlat)	1870.	Ybl Ervin: Lotz Károly élete és művészete Képzőművészeti Kiadó Vállalat – Budapest, 1981.	
	Lotz Károly	Szerelmi álom (vázlat)		Domanszky Gabriella jegyzete	

	Lotz Károly	Tündér Ilona elhagyja kedvesét		Domanszky Gabriella jegyzete	
	Lotz Károly	Tündér Ilona elülteti az aranyalmafát (vázlat)		Domanszky Gabriella jegyzete	
	Lotz Károly	Tündér Ilona fát ültet (vázlat)		Domanszky Gabriella jegyzete	

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Vágó Pál	A fehér ló feláldozása (vázlat)	1894. előtt	Kovács Ákos: Két körkép Sík kiadó – Budapest 1997.	
	Vágó Pál	Magyarok Kijev előtt	(1896-1899)	Képzőművészet Magyarországon Hung-Art	

1900 után

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Körösői Kriesch Aladár	A csodaszarvas	1897.	Keserű Katalin: Körösői-Kriesch Aladár – Corvina Kiadó – Budapest, 1977.	
	Körösői Kriesch Aladár	Böleynyvadászat – Attila megmenti Budát	1902.	Keserű Katalin: Körösői-Kriesch Aladár – Corvina Kiadó – Budapest, 1977.	

	Körösői Kriesch Aladár	Árgirus királyfi és Tündér Ilona	1911.	Keserű Katalin: Körösői-Kriesch Aladár – Corvina Kiadó – Budapest, 1977.	
	Vajda Zsigmond	Emese álma	1902. körül	Országház	
	Vajda Zsigmond	Attila kardja	1902. körül	Országház	
	Vajda Zsigmond	Buda halála	1902. körül	Országház	
	Vajda Zsigmond	Csodaszarvas	1902. körül	Restaurátor Kamara http://www.restauratorokmara.hu	
	Vajda Zsigmond	Árpád	1902. körül	Művészet http://www.mke.hu	
	Vajda Zsigmond	Magyar harcos	1902. körül	Művészet http://www.mke.hu	
	Hegedűs László	A vérszerződés	1908.	Wikipédia http://hu.wikipedia.org – Magyar Nemzeti Múzeum	

	Csontváry Kosztá Tivadar	A magyarok bejövetele (vázlat)	1914.- 1919		
	Holló László	A fehér ló feláldozása	1929.	Budapest Aukció www.budapestaukcio.hu/ - Magántulajdon	
	Kós Károly	Attila Királyról Ének – Attila király temetése	(1909, 1923)	Kós Károly Művészete Szerkesztette: Sas Péter Noran - Budapest 2004.	

Szobrok

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Zala György	Árpád (Millenniumi emlékmű)	1905-1911.	Szoborlap www.szoborlap.hu	
	Donáth Gyula	Turulmadár	1903.	Szoborlap www.szoborlap.hu	
	Donáth Gyula	Turulmadár	1907.	Szoborlap www.szoborlap.hu	
	Fadrusz János	Turulmadár	1902.	Szoborlap www.szoborlap.hu	

	Jankovits Gyula	Árpád - Ezer éves emlékmű (Dévény)	1896.	Szoborlap www.szoborlap.hu	
	Mikula Ferenc	Álmos Halászbástya	1906.	Szoborlap www.szoborlap.hu	
	Szász Gyula	Árpád fejedelem	1897.	Szoborlap www.szoborlap.hu	

Külföldi ábrázolások

Szám	Alkotó	Cím	Évszám	Forrás	Mű
	Eugène Delacroix	Attila és hordái lerohanják Itáliát (részlet)	1843-1847	Eugène Delacroix www.artchive.com	

	Viktor Vasnetsov	Szkiták és szlávok	1881.	Viktor Vasnetsov http://www.abcgallery.com/V/vasnetsov/vasnetsov81.html	
	Peter Nicolai Arbo	Gizur és a hunok	1886.	Peter Nicolai Arbo http://galleria.thule-italia.com/arbo.html	
	Alphonse-Marie-Adolphe de Neuville	Hunok csatája Chalonban		Alphonse-Marie-Adolphe de Neuville http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Alphonse-Marie-Adolphe_de_Neuville	
	Ulpiano Checa	A hunok betörése Rómába		Ulpiano Checa http://es.wikipedia.org/wiki/Ulpiano_Checa	
	Ulpiano Checa	A hunok betörése Rómába		Ulpiano Checa http://es.wikipedia.org/wiki/Ulpiano_Checa	

Vízió Performance

Kaposvári Egyetem Művészeti Kar III. évfolyam, Plasztikai ábrázolás szak

Plasztikok csoport: Balázs Bernadett, Balázsovits Katalin, Deák Attila, Göbl Ádám, Gyurkó Amarilla, Lengyel Júlia, Makovnyik Tímea, Orbán Erika, Pál György Róbert, Szöllös Enikő

Témavezető: Dr. Szócs Éva Andrea egyetemi docens

A csoport összehangolása érdekében arra gondoltunk, hogy összeállunk, és csapatként kipróbálunk egy olyan új műfajt, amelyben eddig még nem vettünk részt. Nevezetesen: a művésszel együtt a közönség is résztvevőként lép az előadói arénába, lebomlanak a határok a „művészet és az élet” között. Így esett a választásunk a performance műfajra. Szerettük volna gondolatainkat, érzéseinket, érzelmeinket nem egy festménnyel, egy rajzzal, egy szoborral kifejezni, hanem saját testünkkel, mert az emberi test a legplasztikusabb és a legkönnyebben formálható az összes jelentéssel bíró anyag között. Mindmáig a test csak része volt az előadásnak, ma már a test mag az előadás.

A performance során az emberben lévő lelki háborúkat, vívódásokat, negatív és pozitív érzelmeket mutatunk be a főszereplő hallucinációi révén. A főszereplő, a „kaméleon”, gyakorlatilag bármelyik embertípust megszemélyesítheti. Arra kínál lehetőséget, hogy az embereket saját magukra emlékeztesse.

A performance kezdete egy videó, amely a jelenről, a reális világról, a mostról szól. Egy átlagos egyetemista baráti körében zajló buli estjét ábrázolja. A felvételen a fiatalok és a drog kapcsolata jelenik meg.

Átvezető elemként bevillanások, snittek jelennek meg, hogy a néző a későbbiekben tudja mihez kötni a hallucináció által létrehozott belső kivetüléseket. A lány a bevett drog hatására ellazul, majd szívverése és a pulzusa felgyorsul, ami a nézők számára is hallhatóvá válik. A szívverés vezeti át a nézőt, a befogadót a színtérre. A „kaméleon” szívverésének ritmusát átveszi a sámándob.

Az elején a hallucináció az elszállás érzetét adja, majd a folyamat tovább fokozódik, később a negatívvá válik. A lány nem tud kiszakadni az események sodrából, mivel a sámán és a lények nem engedik. A sámán maga a Szer. A sámán irányítja az eseményeket, segítője bohóc karakter, ő a legfőbb cinkosa. A sámán a háttérből, a bohóc viszont fizikailag inzultálja a „kaméleont”.

Az akcióban különböző negatív és pozitív érzéseket, ösztönöket kiváltó lények is megjelennek. A hallucináló lány problémái e karakterekben testsülnek meg.

A képzeletben megjelenő lények (személyiség típusok) kapcsolatát mozdulatsorokkal, gesztikulációkkal, hangelemekkel, fényjátékkal tesszük egyértelművé, hangsúlyossá.

A megjelenített személyiség típusok révén a test térviszonyait, valamint más testekkel és elemekkel való kapcsolatait kutatjuk.

Az alkotást saját testünkkel mutatjuk be egy olyan helyzetben, amely egy új találkozás önmagunkkal.

A performance során használjuk a természetes és kulturált gesztikulációt, az emberi tömeg koordinátáit, a mozgást, az utánzást, a játékoságot és a gesztikulálás szimbolikus státuszát. A mozgáson kívül az általunk viselt maszkokkal, jelmezekkel egyaránt közvetítünk, jeleket küldünk a közönség felé.

A jelmezeket magunk készítettük, ezek alkotása folyamán igyekeztünk az ősi primitívnek mondott népek díszítő motívumait felhasználni.

Kísérleti performance

- Kísérleti performance

- Kísérleti performance

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**

- **Kísérleti performance**